

doc. ThDr. Ján Husár, PhD. (ed.)

**PRAWOSŁAWNY BIBLIJNY ALMANACH
II/2023**

**Diecezjalny Ośrodek Kultury Prawosławnej ELPIS
Gorlice 2023**

Redaktor wydania: doc. ThDr. Ján Husár, PhD.

Rada naukowa: J.E. Abp ThDr Paisjusz (Martyniuk), PhD.
prof. ThDr. Ján Šafin, PhD.
Ks. dr hab. Marek Ławreszuk
doc. ThDr. Štefan Pružinský, PhD.
doc. ThDr. Ján Husár, PhD.
Ks. ThDr. Roman Dubec, PhD.

Rada redakcyjna: prof. ThDr. Alexander Cap., CSc. – przewodniczący
prof. ThDr. Ján Šafin, PhD.
doc. ThDr. Štefan Šak, PhD.
doc. ThDr. Ján Husár, PhD.
doc. ThDr. Miroslav Župina, PhD.
ThDr. Vladimír Kocvár, PhD.
ThDr. Pavol Kochan, PhD.

Recenzenci: J.E. Abp ThDr Paisjusz (Martyniuk), PhD.
Ks. dr Artur Aleksiejuk
Ks. dr Andrzej Konachowicz
doc. ThDr. Ján Husár, PhD.

SPIS TREŚCI

ALEXANDER CAP

Žaby (Biblicko-exegetický komentár na 2Mjž 8, 1-11)4

ALEXANDER CAP

*Tretia rana: komáre. Štvrtá rana: bodavý hmyz
(Biblicko-exegetický komentár na 2Mjž 8, 12-28)18*

VÁCLAV JEŽEK

Freedom and alternative.

Church, state and authoritarianism in relation to Covid-1941

PETER KORMANÍK

*Dušpastier – viditeľný spolupracovník Christov v diele spásy
duchovnej pastvy68*

ŠTEFAN ŠAK

Filantropická služba Pravoslávnej cirkvi v cirkevných obciach86

MYKHAYLO TEMNOV

Допотопный человек: технологии, культура и духовность.

Семиотика96

KAREL SOUKAL

*Zobrazování božských atributů ve starobylých náboženských kultech,
symbolika zvířat v kultovní historii a její vliv na biblickou ikonografii124*

EDUARD NEUPAUER

Hebrejské tisky 15. a 16. století139

ŽABY¹

(Biblicko-exegetický komentár na 2Mjž 8, 1-11)

prof. ThDr. Alexander Cap, CSc.

- 8, 1 εἶπεν δὲ κύριος πρὸς Μωυσὴν εἰπὸν Ααρων τῷ ἀδελφῷ σου ἔκτεινον τῇ χειρὶ τὴν ῥάβδον σου ἐπὶ τοὺς ποταμοὺς καὶ ἐπὶ τὰς διώρυγας καὶ ἐπὶ τὰ ἔλη καὶ ἀνάγαγε τοὺς βατράχους
- 2 καὶ ἐξέτεινεν Ααρων τὴν χεῖρα ἐπὶ τὰ ὕδατα Αἰγύπτου καὶ ἀνήγαγεν τοὺς βατράχους καὶ ἀνεβιβάσθη ὁ βάτραχος καὶ ἐκάλυψεν τὴν γῆν Αἰγύπτου
- 3 ἐποίησαν δὲ ὡσαύτως καὶ οἱ ἐπασιδοὶ τῶν Αἰγυπτίων ταῖς φαρμακείαις αὐτῶν καὶ ἀνήγαγον τοὺς βατράχους ἐπὶ γῆν Αἰγύπτου
- 4 καὶ ἐκάλεσεν Φαραω Μωυσὴν καὶ Ααρων καὶ εἶπεν εὗξασθε περὶ ἐμοῦ πρὸς κύριον καὶ περιελέτω τοὺς βατράχους ἀπ' ἐμοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ ἐμοῦ λαοῦ καὶ ἐξαποστελῶ τὸν λαόν καὶ θύσωσιν κυρίῳ
- 5 εἶπεν δὲ Μωυσῆς πρὸς Φαραω τάξαι πρὸς με πότε εὕξωμαι περὶ σοῦ καὶ περὶ τῶν θεραπόντων σου καὶ περὶ τοῦ λαοῦ σου ἀφανίσει τοὺς βατράχους ἀπὸ σοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ λαοῦ σου καὶ ἐκ τῶν οἰκιῶν ὑμῶν πλὴν ἐν τῷ πῶταμῳ ὑπολειφθήσονται
- 6 ὁ δὲ εἶπεν εἰς αὐρίον εἶπεν οὖν ὡς εἵρηκας ἵνα εἰδῇς ὅτι οὐκ ἔστιν ἄλλος πλὴν κυρίου
- 7 καὶ περιαιρεθήσονται οἱ βάτραχοι ἀπὸ σοῦ καὶ ἐκ τῶν οἰκιῶν ὑμῶν καὶ ἐκ τῶν ἐπαύλεων καὶ ἀπὸ τῶν θεραπόντων σου καὶ ἀπὸ τοῦ λαοῦ σου πλὴν ἐν τῷ ποταμῳ ὑπολειφθήσονται
- 8 ἐξῆλθεν δὲ Μωυσῆς καὶ Ααρων ἀπὸ Φαραω καὶ ἐβόησεν Μωυσῆς πρὸς κύριον περὶ τοῦ ὀρισμοῦ τῶν βατράχων ὡς ἐτάξατο Φαραω
- 9 ἐποίησεν δὲ κύριος καθάπερ εἶπεν Μωυσῆς καὶ ἐτελεύτησαν οἱ βάτραχοι ἐκ τῶν οἰκιῶν καὶ ἐκ τῶν ἐπαύλεων καὶ ἐκ τῶν ἀγρῶν
- 10 καὶ συνήγαγον αὐτοὺς θιμωνιάς θιμωνιάς καὶ ὥζεσεν ἡ γῆ
- 11 ἰδὼν δὲ Φαραω ὅτι γέγονεν ἀνάψυξις ἐβαρύνθη ἡ καρδία αὐτοῦ καὶ οὐκ εἰσήκουσεν αὐτῶν καθάπερ ἐλάλησεν κύριος

8, 1-11: *Pán povedal Mojžišovi: „Povedz svojmu bratovi Áronovi: „Vystri v ruke palicu proti potokom, proti kanálom a proti mokradiam a vyved’ (z nich) žaby.“ Áron vystrel ruku proti vodám Egypta a vyviedol (z nich) žaby a žaby vylietli a pokryli krajinu Egypt. No aj egyptskí zaklínači svojimi čarami urobili takisto a vyviedli žaby na krajinu Egypt. Faraón zavolať Mojžiša a Árona a povedal: „Poproste za mňa Pána, aby odňal žaby odo mňa a od môjho ľudu. (Potom) prepustím ľud, aby priniesli obeť Pánovi.“ Mojžiš povedal faraónovi:*

¹ Tento článok je výsledkom riešenia vedecko-výskumného projektu KEGA č. 005PU-4/2023 s názvom “Exegéza 5. kapitoly všeobecného listu apoštola Jakuba”

„Urči mi (na) kedy mám tebe, tvojim služobníkom a tvojmu ľudu vyprosiť, aby sa žaby stratili od teba, od tvojho ľudu a z vašich domov – a zostanú iba v rieke.“ On povedal: „Na zajtra.“ (Mojžiš) teda povedal: „(Nech je) ako hovoríš, aby si spoznal, že niet iného (boha) ako Pán. Žaby budú odňaté od teba, z vašich domov, z dedín, od tvojich služobníkov a od tvojho ľudu – zostanú iba v rieke.“ Mojžiš a Áron odišli od faraóna. A Mojžiš volal k Pánovi za ukončenie (pliahy) žiab, ako určil faraón. A Pán urobil, ako Mojžiš povedal a žaby uhynuli v domoch, v dedinách a na poliach. Zhromaždili ich na mnohé kopy a krajina začala zapáchať. Keď však faraón uvidel, že nastala úľava, jeho srdce sa zatvrdilo a neposlúchol ich, ako Pán povedal.

8, ¹ И рече гдѣ кз мѡвѣею: вниди кз фараѡнѡмъ и речеши кз немѡ: сѣдъ глѣтъз гдѣ: ѡпѡсѣти люди моѡ, да мѣ поелѡжатз: ² ѡце же не хѡщеши ты ѡпѡсѣтити, сѣ, ѡзз побѣвѡю вѣдъ предѣлы твоѡ жабами: ³ и изрыгнетз рѣкѡ жабы, и излѣзша внидѡтъз кз дѡмы твоѡ и кз клѣтти лѡжницз твоѡхз, и на портѣли твоѡ и кз дѡмы рабѡвз твоѡхз и людѣи твоѡхз, и кз чѣста твоѡ и кз пѣщы твоѡ, ⁴ и на тѡ и на рабѣи твоѡ и на людѣи твоѡ возлѣзѡтъз жабы. ⁵ Рече же гдѣ кз мѡвѣею: рцы ѡрѡнѡмъ братѡ твоѡмѡ: прѡсѣтри рѡкѡю твоѡю жѣлаз твоѡ на рѣкѣи и на клѡдѡзи и на ѣзѣра, и изведе жабы на зѣмлю ѣгѣпетскѡю. ⁶ И прѡсѣтре ѡрѡнѡмъ рѡкѡ на воды ѣгѣпетскѡи и изведе жабы: и излѣзѡша жабы и покрѣша зѣмлю ѣгѣпетскѡю. ⁷ Сотвориша же и волѡви ѣгѣпетскѣи волхѡванѣями своѣми такожде и изведеѡша жабы на зѣмлю ѣгѣпетскѡю. ⁸ Призва же фараѡнѡмъ мѡвѣа и ѡрѡна и рече: помолѣтеѡ ѡ мнѣ ко гдѡ, да ѡженѣтъ ѡ мене жабы и ѡ людѣи моѡхз: и ѡпѡсѣ люди, и пожрѡтъз гдѣви. ⁹ Рече же мѡвѣеи кз фараѡнѡмъ: ѡпредѣли мнѣ, когдѡ помолѣѡ ѡ тебе и ѡ рабѣхз твоѡхз и ѡ лѡдѣхз твоѡхз, да погнѣнѡтъз жабы ѡ тебе и ѡ людѣи твоѡхз и ѡ домѡвз вѡшнхз, тѡчѣю кз рѣцѣи да ѡстѡнѡтъѡ. ¹⁰ Онѡ же рече: заѡтра. Рече ѡубѡ: ѡкоже рѣказ сѣи, да ѡубѣси, ѡкѡ нѣтъ ииѡгѡ рѡзѣтѣ гдѡ: ¹¹ и ѡженѡтъѡ жабы ѡ тебе и ѡ домѡвз вѡшнхз и ѡ сѣлз, и ѡ рабѡвз твоѡхз и ѡ людѣи твоѡхз, тѡчѣю кз рѣцѣи ѡстѡнѡтъѡ.

8, 1-11: И сказал Господь Моисею: пойди к фараону и скажи ему: так говорит Господь: отпусти народ Мой, чтобы он совершил Мне служение. Если же ты не согласишься отпустить, тот, вот, Я поражаю всю область твою жабами. И воскишит река жабами, о ини выйдут, и войдут в дом твой, и в спальню твою, и на постель твою, и в дома рабов твоих, и народа твоего, и в печи твои, и в квашни твои. И на тебя, и на народ твой, и на всех рабов твоих взойдут жабы. И сказал Господь Моисею: скажи Аарону (брату твоему): прости руку твою с жезлом твоим на реки, на потоки и на озера; и выведи жаб на землю Египетскую. Аарон простер руку свою на воды Египетские (и вышел жаб); и вышли жабы, и покрыли землю Египетскую. То же сделали и волхвы (Египетские) чарами своими; и вывели жаб на землю Египетскую. И призвал фараон Моисея и Аарона и сказал: помолитесь (обо мне) Господу, чтоб Он удалил жаб от меня и от народа моего; и я опущу народ Израильский принести жертву Господу. Моисей сказал фараону: назначь мне сам, когда помолиться за тебя, за рабов твоих и за народ твой, чтобы исчезали у тебя, (у народа твоего), в домах твоих, и остались только в реке. Он сказал: завтра. Моисей отвечал: будет по слову твоему, дабы ты узнал, что нет никого, как Господь Бог наш. И удалятся жабы от тебя, от домов твоих (и с полей), и от рабов твоих и от твоего народа; только в реке они останутся.

¹ וַיֹּאמְרֵיהוָה אֶל־מֹשֶׁה אָמַר אֶל־פָּאָרֹן נִשֶּׁה אֶת־יָדְךָ בַּמֶּזֶךְ עַל־הַנְּהָרֹת
עַל־הַיָּאֲרֹת וְעַל־הָאֲנָמִים וְהָעַל אֶת־הַצְּפָרְדִּים עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
² וַיֵּט אֶפְרֹן אֶת־יָדוֹ עַל מִימֵימִצְרַיִם וְהָעַל הַצְּפָרְדִּים וְתָכַס אֶת־אֶרֶץ
מִצְרַיִם
³ וַיַּעֲשׂוּכֵן הַחֲרָטְמִים בְּלִטְיָהֶם וַיַּעֲלוּ אֶת־הַצְּפָרְדִּים עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
⁴ וַיִּקְרָא פֶּרַעַה לְמֹשֶׁהוּלֵאפָּאָרֹן וַיֹּאמֶר הִעֲתִירוּ אֶל־יְהוָהוַיִּסֶּר הַצְּפָרְדִּים
מִמִּנְיוֹמֵעַמִּי וַאֲשַׁלַּח אֶת־הָעָם וַיִּזְבְּחוּ לַיהוָה
⁵ וַיֹּאמְרֵמֹשֶׁה לְפֶרַעַה הַתַּפְּאָר עָלַי לְמָתִי אֶעֱתִיר לָךְ וּלְעַבְדֶּיךָ וּלְעַמֶּךָ
לְהַכְרִית הַצְּפָרְדִּים מִמֶּךָ וּמִבְּתֶיךָ רַק בִּיאֲרֹתְשֹׁאֲרָנָה
⁶ וַיֹּאמֶר לְמָחָר וַיֹּאמְרִדְבָּרְךָ לְמַעַן תֵּדַע כִּי־אִין כִּיהוָה אֱלֹהֵינוּ
⁷ וְסָרוּ הַצְּפָרְדִּים מִמֶּךָ וּמִבְּתֶיךָ וּמִעַבְדֶּיךָ וּמִעַמֶּךָ רַק בִּיאֲרֹתְשֹׁאֲרָנָה
⁸ וַיֵּצֵאמוֹשֶׁהוּאֶפְרֹן מֵעַם פֶּרַעַה וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה עַל־דְּבַר הַצְּפָרְדִּים
אֲשֶׁר־שָׁם לְפֶרַעַה
⁹ וַיַּעַשׂ יְהוָהכְּדִבְרֵמוֹשֶׁה וַיָּמָתוּ הַצְּפָרְדִּים מִן־הַבָּתִּים מִן־הַחֲצֵרוֹתוּמִן־הַשָּׂדֶה

וַיִּצְבְּרוּ אֹתָם חֲמֹרִם חֲמֹרִם וַתִּבְאֵשׁ הָאָרֶץ¹⁰
וַיֵּרָא פַרְעֹה כִּי הִיְתָה הָרוּחַ הַחַיִּיתָה כֹּבֵד אֶת־לְבוּלָא שְׁמַע אֱלֹהִים¹¹
כְּאִשְׁרֵי־דְבָרֵיהּ 8

8, 1-11: PÁN povedal Mojžišovi: „Povedz Áronovi: „Vystri svoju ruku so svojou palicou nad rieky, nad kanály a nad močiare a nechaj vystúpiť žaby na egyptskú zem!“ Áron vystrel ruku nad vody Egypta a žaby vystúpili a pokryli egyptskú krajinu. No veštcí svojimi čarami urobili takisto a nechali vystúpiť žaby na egyptskú zem. Faraón zavolať Mojžiša a Árona a povedal: „Poproste PÁNA, aby odňal žaby odo mňa a od môjho ľudu. (Potom) prepustím ľud, aby obetoval PÁNOVI.“ Mojžiš povedal faraónovi: Presláv sa na mne! Na kedy mám tebe, tvojim služobníkom a tvojmu ľudu vyprosiť, aby boli žaby vyníčené u teba a v tvojich domoch, že by zostali iba v Níle?“ On povedal: „Na zajtra.“ (Mojžiš) povedal: „(Nech je) podľa tvojho slova, aby si spoznal, že nik nie je ako PÁN, náš Boh. Žaby sa siahnu od teba a z tvojich domov, od tvojich služobníkov a od tvojho ľudu – zostanú iba v Níle.“ Mojžiš a Áron odišli spreď faraóna. Mojžiš volal k PÁNOVI kvôli žabám, ktoré dopustil na faraóna. A PÁN urobil podľa Mojžišovho slova a žaby uhynuli v domoch, na dvoroch i na poliach. Nahrnuli ich na mnohé kopy, takže krajina páchla. Keď faraón videl, že nastala úľava, urobil tvrdým svoje srdce a nepočúval ich, ako PÁN povedal.

8, 1-11: A Hospodin řekl Mošemu: „Pověz Aharonovi: Vztáhni ruku se svou holí na řeky, na kanály a na rybníky a vyved' odtud žáby na zemi Micrajim!“ A když Aharon vztáhl svoji ruku na vodstva Micrajim, vylezla žába a pokryla celou zemi Micrajim. A když tak učinili svými čarami ti mágové, vyvedli žáby na zemi Micrajim. Tu faraon volal po Mošem a Aharonovi a řekl: „Modlete se k Hospodinu, ať mne a můj lid zbaví těch žab, já ten lid pustím a budou Hospodinu obětovat!“ A Moše řekl: „Za to tě musím chválit! Pověz, kdy a jáse za tebe a za tvé služebníky a za tvůj lid budumodlit, aby žaby pomřely, jen v Řece zůstanou!“ Pravil: „Zitra,“ a on řekl: „Jak si přeješ, abys poznal, že Hospodinu, našemu Bohu, není rovna! Žaby budou odstraněny z tebe a z tvých omů a z tvých služebníků a z tvého lidu a zůstanou jen v Řece.“ Moše a Aharon vyšli od faraona a Moše potom volal k Hospodinu ve věci těch žab, které nadělil faraonovi. A Hospodin udělal, co Moše řekl, a žáby z domů, ze dvorů a z polí

pomřely. Ale když je shrabali na hromady, zasmrádla země. Faraon však vida, že nastala úleva, zatvrdil své srdce a neposlechl je, jak řekl Hospodin.

Rany trvali od šiestich mesiacov do jedného roka. Pri každej rane Boh použil situáciu v prírode, aby porazil faraóna a bohov Egypta (12, 12). Spôsobil, že „boh Nílu“ priniesol skazu, nie prosperitu: žaby (spájané s egyptskými božstvami plodnosti) priniesli chorobu namiesto plodnosti a moc slnečného boha Re bola zatemnená. Celý sled udalostí má logickú postupnosť, ktorá sa mohla začať neobyčajne veľkou povodňou Nílu, ktorá priniesla hustú červenú hlinu z Etiópie alebo červené riasy, ktoré znečistili vodu. Nech sa to stalo akokoľvek, nebola to iba náhoda. Boh prejavil svoju neobmedzenú moc. Robil rozdiel medzi svojím ľudom a Egyptanmi. Kontroloval rozsah a miesta pôsobnosti rán. Oznamoval čas každej rany a mohol ju kedykoľvek zastaviť ako odpoveď na modlitbu.¹

Dominik Duka² sa vyjadruje k daným veršom takto. Epos o východe z Egypta³ a prechod cez Červené more patrí k najstarším literárnym pamiatkam Izraela. Ide o oslavné liturgické texty, ktoré sa užívali pri slávení Paschy. Egyptské rany, manna, prepelice, to všetko nás naplňuje dojmom, že tých zázračných udalostí je príliš veľa. Znalci situácie a pomerov na starom Blízkom východe nás privádzajú k presvedčeniu,

¹ Ilustrovaná príručka k Biblii. Slovenská biblická spoločnosť. Banská Bystrica 2001, s. 164.

² DUKA, D.: *Úvod do Pisma Svatého Starého Zákona*. Praha 1992, s. 76.

³ Odchod Izraela z Egypta označuje počiatok novej éry a jeho duchovného uvedomenia, ktorú nazývame érou teokracie. Je to štátna forma, v ktorej jediným vládcom národa je Boh. Teokracia sa v Izraeli nerealizovala vždy a všade v plnosti. Oficiálne však existovala do momentu, keď si Izrael od proroka Samuela žiada ustanoviť kráľa podľa vzoru okolitých národov. Ako prvý im bol za kráľa vysvätený a ustanovený Saul. ЦОКОЛОБ, Н.: *Вемхуи Заем*. Москва 2002, s. 60. Jozef Flávius neskôr definoval termín „teokracia“ ako vloženie akejkolvek zvrchovanosti do rúk Boha. Rabíni ju nazývali prijatím nadvlády kráľovstva nebeského. Skutočnosť, že Boh vládne v praxi znamenala, že vládnu Jeho zákony. Keďže boli všetci podriadení zákonu, išlo o prvý systém, ktorý v sebe stelesňoval dvojakoť: vládu zákona a rovnosť pred zákonom. Filon Alexandrijský ju nazval „demokraciou“, ktorú opísal ako najlepšiu zo štátnych zriadení a najviac dbajúcu na zákony. Ale demokraciou nemyslel, že vládnu všetci ľudia. Definoval ju ako formu vlády, ktorá ctí rovnosť a pre svojich vladárov má zákony a sudcov. Presnejšie sa mohol tento židovský systém nazvať „demokratickou teokraciou“, pretože tou v podstate skutočne aj bol. JOHNSON, P.: *Dějiny židovského národa*. Rozmluvy 1995, s. 49.

že nejde vždy bezprostredne o Božie zásahy (zázraky). Egyptské rany boli z veľkej časti pomerne bežným a častým javom, ako na to poukazuje archeológ G.Wright, okrem desiatej rany. Pohromy, ktoré nasledovali po sebe, prekvapili svojou intenzitou a zapôsobili na Hebrejov i na faraóna ako Božie znamenia.

8, 1-7. Aj druhá pohroma, ktorá zasiahne Egypt, pochádza z Nílu. Mojžiš prichádza s rovnakou požiadavkou ako predtým (7, 23), pričom okamžite varuje faraóna, že ak nepočúvne, celý Egypt zaplaví množstvo žiab. V Níle žilo hojné množstvo žiab a niekedy sa stávalo, že sa tak premnožili, že boli Egypťanom na príťaž. Egypťania však v žabách videli aj symbol hojného rastu, ktorý bol pre nich stelesnením životodarnej sily (Bonnet). Hospodinovým zásahom sa to, čo predstavovalo životodarnú energiu, stáva zlovestnou pohromou, ktorá neušetrí žiadne miesto. Ani kráľovský palác sa nemôže ubrániť invázii živočíšnej riše a žaby prenikajú aj do tých najsúkromnejších miest. Ich záplava je opísaná tak, že vzbudzuje odpor a zosmiešňuje celú slávu aj bohatstvo Egypta. Samotný faraón je tentoraz priamo zasiahnutý. Prostredníkom tohto znamenia je opäť Áron, ktorý stojí nad Nílom a zdvihnutou rukou a palicou manifestuje, že Hospodin koná svoje dielo. Po tretíkrát sa dozvedáme, že egyptskí veštcí urobili to isté, čo Mojžiš a Áron. Ale je zrejmé, že to nevedie k posilneniu faraónovej zatvrdilosti, ale že sa musí obrátiť o pomoc k Mojžišovi a Áronovi, pretože jeho žreci nemajú takúto moc. Z jeho prosby vyplýva, že si začína faraón uvedomovať, že ho môže zachrániť iba Hospodin. Mojžiš si dáva určiť dobu, kedy sa má modliť, aby bola odvrátená pohroma. Je to pravdepodobne preto, aby faraón pochopil, že Hospodin, ktorú pohromu dal, môže ju kedykoľvek, v ktorejkoľvek chvíli zastaviť.¹

8, 1-2. Tieto verše sú dielom kňazskej (P) tradície, o čom svedčí to, že Áron vystupuje do popredia a realizuje úkon a Mojžiš je skôr v pozadí, na príkaz ktorého Áron koná.²

8, 1-6. Lopuchin¹ poukazuje na istý fakt. To, čo bolo prirodzené v Egypte, keď došlo k poklesu vody v Níle a možno aj v iných krajinách,

¹ *Výklady ke Starému zákonu I. Zákon*. Praha 1991, s. 228-229.

² LEMANSKI, J.: *Nowy komentarz Biblijny. Stary Testament*. Księga Wyjścia, T. III. Czeszochowa 2009, s. 231.

napríklad v Gálii, by objavenie sa žiab v takom množstve považovali za nadprirodzený jav. 1/ obrovské množstvo žiab v Egypte bolo nezvyčajné kvôli dobe, kedy sa to všetko stalo. 2/ žaby v protiklade so svojím prirodzeným spôsobom života sa vybrali migrovať² do ľudských príbytkov a tam obsadzovali posteľe, pece a pekárne. I keď samy o sebe neboli nebezpečné, stali sa nástrojom v rukách Božích, aby boli potrestaní nepriatelia Boží a Izraela. 3/ ako rýchlo sa objavili, tak rýchlo aj uhynuli, v jedinom okamihu – za veľmi krátky čas.

8, 2. Patristický komentár: V druhej rane sa udeje invázia žiab. Izidor si myslí, že žaby obrazným spôsobom predstavujú diela básnikov. Básnici priniesli na tento svet mnohé klamné príbehy. Ich prázdne básne označuje Izidor za kvákanie žiab. Tieto zvieratá neslúžia totiž na nič, len na to, aby vydávali nepríjemné o otravné zvuky (Izidor, *Quaestiones in vetus testamentum* 14, 3: PL 83, 292).

Blaž. Augustín³ hovorí: „Prečo sa nadúvaš ľudskou pýchou? Ponížil ňá človek a ty si sa nafakal a nahneval. Bojuj s blchami, aby si mohol

¹ ЛОПУХИН, А.: *Толковая Библия*. Т. 1. Петербург 1904 – 1907, s. 298-299.

² Na Slovensku sa v prírodopisných reláciách tiež poukazuje na to, že migračné trasy žiab, ktoré idú uložiť svoje vajíčka do jazier v čase na to určenom, vedú niekedy aj cez umelé prekážky, ktorými môžu byť napríklad cestné komunikácie. Preto sa takéto trasy označujú výstražnými dopravnými značkami. V lepšom prípade sa im ich priaznivci usilujú vybudovať podzemné diery, aby úhyn na cestách bol čo najmenší. Taktiež dochádza k vytváraniu prekážok pri cestných komunikáciách na daných úsekoch, aby sa migrujúce žaby nemali možnosť dostať na cestnú komunikáciu a potom ručným zberom sa vo vedrách prenášajú cez tieto dopravné tepny a vypúšťajú vo voľnej prírode, aby bez ujmy mohli doputovať na miesto, kde kladú vajíčka, t.j. jazerá, rieky, močariny.

A teraz otázka. Ako to, že múdre slovenské žaby so svojou dobrou prirodzenou navigáciou putujú do mokradí, ale egyptské biblické žaby so svojou „vtedy pokazenou navigáciou“ obsadzujú životné prostredie egyptského človeka a zvlášť vyhľadávajú posteľe, kuchyne a pekárne? To nás núti zamyslieť sa nad tým, čo je prirodzené a čo nadprirodzené, a že Stvoriteľ aj to, čo je prirodzené môže použiť vo svojom pláne spásy a v daný moment je možné tento jav považovať za nadprirodzený. Totiž Stvoriteľ a Darca prírodných aj duchovných zákonov je nad zákonmi „aj nad zvieracou navigáciou“ a môže ich (ju) kedykoľvek, keď to uzná On za vhodné, porušiť (pokaziť). Zväčša sa to stáva, keď chce zachrániť národ alebo aj jednotlivca, keď to ozaj človek veľmi potrebuje. Ide o Božie pedagogické prostriedky, ktoré používa, aby vychoval človeka a priviedol ho k správne poznaniu. Pozn. a.

³ ИПОНСКИЙ, А.: *Трактатна Евангелие от Иоанна*. Cl.0278, 1.15.12. In: *Библейские комментарии и отцов Церкви и других авторов I – VIII веков, Ветхий Завет III. Книги Исход, Левит, Числа, Второзаконие*. Герменевтика 2010, s. 60.

spať a spoznaj, kto si ty. Aby ste vedeli, bratia, pre nás je ťažké bojovať s vlastnou hrdosťou. Boh mohol pokoriť faraónov národ s pomocou medveďov, levov či hadov. A On na nich poslal žaby a muchy, aby vďaka malým stvoreniam skrotil ich pýchu.

Rabínsky komentár: Doslovne *žaba vystúpila a pokryla*. Keďže slovo **žaba** (hebrejsky *zhepardea* – odvodené od slovesa *zaphar* čo znamená skákať) sa v sa v najbližších v. zakaždým uvádza v pluráli, iba v tomto verši je v singulári, toto miesto si vyžaduje výklad. Podľa Talmudu z Nílu skutočne pôvodne vystúpila iba jedna **žaba**, ktorú keď udreli, vyvalili sa z nej prúdy žiab (Tanchúma 14; Sanhedri 67b; Herczeg 2003, 73). Raši ponúka iné vysvetlenie, ktoré tiež vychádza z jednoduchého, dosl. zmyslu (pšať). Podľa neho sa sg. slova **žaba** vzťahuje na (jednu) záplavu žiab ako celok (Raši in Herczeg 2003, 73).

8, 4. Faraón je typologický obraz človeka protiviacého sa Božej vôli. Ani pohromy nemôžu zmeniť vnútornú vôľu človeka. V okamihu nebezpečenstva faraón ustupuje ale následne zase pokračuje v boji proti Bohu, ktorú vedie ešte s väčšou intenzitou. Inakšie povedané očividné zázraky ešte nezrodia v človeku skutočnú a pravú vieru v Boha.¹ Mojžiš chce pre Izraelitov vybaviť výnimku, aby mohli v jari osláviť sviatok pastierov na počesť Boha izraelského. Bolo im potrebné putovať okolo 100 km v Delte, kde mali priniesť obeť Bohu Jahvemu.

8, 5. Rabínsky komentár: Ako sa mal faraón **presláviť na Mojžišovi**? Raši si pri hľadaní odpovede na túto otázku pomáha slovami proroka Izaiáša, ktorý sloveso presláviť sa používa v zmysle „povyšovať sa“. Môže sa sekera povyšovať nad toho, kto ňou rúbe?“ (Iz 10, 15; SEP). Raši na základe toho vysvetľuje, že aj faraón sa mal „povýšiť“ nad Mojžiša – a to tak, že by od neho žiadal veľmi náročnú, až nespiteľnú vec a povýšenecky by pritom hovoril, že Mojžiš úlohu zvládne. (Raši in Herczeg 2003, 74).

8, 8-9. Patristický komentár: Origenes² o modlitbe faraóna hovorí: „Treba si všimnúť, že je tu použité slovo modlitba – grécky *euchi*. Ale to

¹ МЕНЬ, А.: *Исагогика – Ветхий Завет*. Москва 2000, s. 200.

² ОРИГЕН, О МОЛИТВЕ. TLG 2042.008,3.2.1-3.20. In: *Библейские комментарии и отцов Церкви и других авторов I – VIII веков, Ветхий Завет III. Книги Исход, Левит, Числа, Второзаконие*. Герменевтика 2010, s. 60.

je niečo iné, čo označuje modlitbu v gréčtine a to výrazom *proseuchi*. Pod „modlitbou“ sa tu chápe to, keď človek sľubuje niečo urobiť následne po tom, keď Boh vypočuje jeho prosbu a splní ju... (Prejavuje vďaku za splnenie prosby). V knihe Exodus nachádzame opis rán, takže žaby sa nachádzali na druhom mieste. Faraón povolal Mojžiša a Árona a povedal im: *pomodlite sa Bohu, aby sa vzdialili žaby odo mňa aj od môjho národa a prepustím izraelský národ, aby obetoval Hospodinu... Mojžiš sa spýtal faraóna: povedz, kedy sa máme začať modliť?* Všimli sme si v súvislosti s komármi a tretej rany, že v štvrtej rane hovorí: *pomodlite sa v gréčtine euxaste....*“

Neschopnosť čarodejníkov vyriešiť problém so žabami pre Egyptanov, ktorí kládli veľký dôraz na hygienu, priviedla faraóna do zúfalstva.

8, 10. Patristický komentár: Ambróz Milánsky¹ hovorí o prázdnej faraónovej odpovedi toto: „Keď sa žaby rozmnožili a kvákali, Mojžiš sa spýtal: Kedy chceš, aby sme sa modlili za teba a za tvojich sluhov a národ, aby Boh odstránil žaby, ktoré obsadili tvoju krajinu? Faraón, ktorý sa ocitol v ťažkej situácii a chcel problém vyriešiť čo najskôr, odpovedal. „Zajtra“. A hoci sa všetko splnilo ako chcel, nevedel byť vďačný, začal telesne filozofovať a zabudol na Boha.“

Boh mohol v okamihu oka premeniť žaby na prach, aby nebolo cítiť ich smrad. Neurobil to, aby si faraón aj jeho národ nemysleli a nepripisovali danú udalosť svojim čarodejníkom a ich kúzlam. Obrovské kopy mŕtvych žiab mali byť pre faraóna a Egypt dôkazom toho, že išlo o súd, ktorý vykonal Boh.²

8, 11. Rabínsky komentár: Na ktorý výrok PÁNA naráža tento verš? Na slová v predchádzajúcej kap.: *Faraón vás nevypočuje...* (7, 4) (ExRb 10, 6; Raši in Herczeg 2003, 76)³.

Patristický komentár: Blaž. Augustín⁴ hovorí: „Vtedy Egypt zastihlo desať známych rán, lebo nechceli prepustiť Pánov národ. Tie rany boli: voda, čo sa premenila na krv, žaby a pľosť, muchy, mor dobytka,

¹ МЕДИОЛАНСКИЙ, А.: О Каине и Абеле. CSEL 32.1:367. In: *Библейские комментарии отцов Церкви и других авторов I – VIII веков*, Ветхий Завет III. Книги Исход, Левит, Числа, Второзаконие. Герменевтика 2010, s. 61.

² УАЙТ, Е.: Конфликт веков. Т. 1. Патриархи и пророки. Москва 1998, s. 243.

³ *Exodus, Komentáre k Starému zákonu*. 3. Zväzok. Trnava 2013, s. 231–232.

⁴ AUGUSTÍN, S.: *Boží štát*. II. Zväzok. Trnava 2005, s. 118.

vredy, krupobitie, kobyľky, tma a smrť prvorodených. Napokon Egypťania pokorení toľkými ranami prepustili izraelský národ, ale keď ho zasa prenasledovali na ceste, zahynuli v Červenom mori.

Zoznam bibliografických odkazov:

- AUGUSTÍN, S.: *Boží štát*. II. zväzok. Trnava 2005. ISBN 80-7162-571-X
- BÁNDY, J.: *Úvod do exegézy Starej zmluvy*. Bratislava 2002. ISBN 80-223-1693-8.
- BÁNDY, J.: *Teológia Starej Zmluvy*. Bratislava 2003. ISBN 80-223-1793-4.
- BÁNDY, J.: *Úvod do Starej zmluvy*. Bratislava 2003. ISBN 80-223-1885-X.
- BÁNDY, J.: *Dejiny Izraela*. Bratislava 2006. ISBN 80-223-2139-7.
- BARDTKE, H.: *Příběhy ze starověké Palestíny*, Tradice archeologie dějin. Vyšehrad 1988
- BAUMANN, G.: *Bible*. Praha 2012. ISBN 978-80-247-3912-0.
- BENEŠ, J.: *Dvanáctka*. Uvedení do Malých proroků. Praha 2019. ISBN 978-80-7255-422-5.
- BENEŠ, J.: *Jozue. Svatá slova v knize Jozue*. Praha 2017. ISBN 978-80-7172-702-6.
- BENEŠ, J.: *Knihy o Bohu soudci. Teologie knihy Daniel*. Praha 2015. ISBN 978-80-7172-762-0.
- BENEŠ, J.: *Směrnice a řády. Zákoník v Páté knize Mojžišově*. Praha 2012. ISBN 978-80-7172-874-0.
- BER, V.: *Vyprávění a právo v knize Exodus*, Jihlava 2009. ISBN 978-80-86498-35-5.
- BIBLIA. Vydala Slovenská evanjelická cirkev a. v. v ČSSR, 1990. ISBN 0-564-03222-0.
- Библия – Книги Священного Писания Ветхаго Завета на церковнославянском языке. Москва 1993.
- Библия – Книги Священного Писания Ветхаго и Нового Завета. В русском переводе. Издание Московской патриархии, Москва 1956.
- Библейские комментарии и отцов Церкви и других авторов I – VIII веков. Ветхий Завет II. Книга Бытия 12-50. Герменевтика 2004. ISBN 5-901 494-03-2.

- Библейские комментарии отцов Церкви и других авторов I – VIII веков, Ветхий Завет III. Книги Исход, Левит, Числа, Второзаконие. Герменевтика* 2010. ISBN 978-5-901494-15-8.
- BIČ, M.: *Ze světa Starého zákona I*. Praha 1986.
- CAP, A.: *Izagogika do Starého Zákona I.*, Prešov 2019. ISBN 978-80-555-2211-1.
- CAP, A.: *Úvod do Starého Zákona II*. Prešov 2018. ISBN 978-80-555-2077-3.
- CAP, A.: *Biblická prahistória. (Biblicko-exegetický komentár na 1. – 11. kapitolu knihy Genezis)*, Prešov 2018. ISBN 978-80-555-1982-1.
- ČAPEK, F.: *Archeologie, dějiny a utváření identity starověkého Izraele*. Vyšehrad 2018. ISBN 978-80-7601-082-6.
- DAHLER, E.: *Jeruzalém v dějinách spásy*. Kostelní Vydří 1993. ISBN 80-85-527-28-6.
- DOUGLAS, J. *Nový biblický slovník*, Praha 1996. ISBN 80-85495-65-1.
- DOUKHAN, J.: *Túžba zeme. Štúdia prorockej knihy Daniel*. Martin 1996. ISBN 80-88719-59-3.
- DUKA, D.: *Úvod do Písma Svatého Starého Zákona*. Praha 1992. ISBN 80-901252-5-5.
- ДРОЗДОВ, Ф.: *Толкование на Книгу Бытия*. Москва 1867.
- DUBINOVÁ, T.: *Ženy v Bibli, ženy dnes*. Praha 2008. ISBN 978-80-86889-69-6.
- ЕГОРОВ, Г.: *Священное Писание Ветхого Завета*. Москва 2004.
- ЕГОРОВ, Г.: *Священное Писание Ветхого Завета*. Москва 2016. ISBN 978-5-7429-1053-4.
- Exodus, Komentáre k Starému zákonu. 3. Zväzok*. Trnava 2013. ISBN 978-80-7141-766-8.
- FINKELSTEIN, I.-SILBERMAN, N.: *Objevení Bible. Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Vyšehrad 2007. ISBN 978-80-7021-869-3.
- Genezis*. Trnava 2008. ISBN 978-80-7141-626-5.
- GENEZIS – *Starý zákon, překlad s výkladem*. Praha 1968.
- HANUŠ, J.- VYBÍRAL, J.: *Příběhy povolání a obrácení v biblických textech*. Brno 2009. ISBN 978-80-7325-177-2.
- HELLER, J – PRUDKÝ, M.: *Obtížné oddíly knih Mojžišových. 2. Vydání*. Kostelní Vydří 2007. ISBN 978-80-7195-186-5.
- CHIOLERIO, M.: *Blaze tomu, kdo slyší tato slova. První setkání se Starým zákonem*. Paulínky 1997. ISBN 80-86025-10-1.

- Ilustrovaná príručka k Biblii*. Slovenská biblická spoločnosť. Banská Bystrica 2001. Preklad P. – D. Alexandrovci. ISBN 80-85486-36-9.
- JANČOVIČ, J.: „*Nech je svetlo!*“ – Úvod a exegéza vybraných statí Pentateuchu. Bratislava 2002.
- JOHNSON, P.: *Dějiny židovského národa*. Rozmluvy 1995. ISBN 80-85336-31-6.
- KAŠNÝ, J.: *Právo v hebrejské Biblii*, Vyšehrad 2017. ISBN 978-80-7429-910-0.
- KELLER, W.: *A Biblia má predsa pravdu*. Historická pravda podložená vedeckými dôkazmi. Bratislava 2018. ISBN 978-80-8172-036-9.
- KITTEL, R.: *Biblia Hebraica*. Stuttgart 1937.
- КОВАРСКИЙ, А.: *Гепу Бемхоро Завема*, Москва 2001. ISBN 5-93348-037-1.
- KUBÁČ, V.: *Člověk před Boží tváří*. Vyšehrad 2016. ISBN 978-80-7429-754-0.
- KUZMIŠIN, P.: *Bohovia starých Slovanov*. Bratislav 2018. ISBN 978-80-8100-434-6.
- KÜNG, H.: *Židovství*. Brno 2016. ISBN 978-80-7485-110-0.
- LACH, S.: *Ksiega Rodzaju*. T. 1.-11. Poznań 1962.
- LEMANSKI, J.: *Ksiega Rodzaju*. T. 1. č.2., Czenstochowa 2013. ISBN 978-83-7797-205-2.
- LEMANSKI, J.: *Nowy komentarz Biblijny*. Stary Testament. Ksiega Wyjścia, T. III. Czenstochowa 2009. ISBN 978-83-7424-448-0.
- LINDEN, N.: *Povídá se...podle Tóry*, Benešov 2015. ISBN 978-80-88060-01-7.
- LINDEN, N.: *Povídá se... o soudcích a králích*, Praha 2018. ISBN 978-80-88060-14-7.
- ЛОПУХИН, А.: *Толковая Библия*. Т. 1-3. Петербург 1904 – 1907.
- MACDONALD, W.: *Biblický komentář ke Starému zákonu*, Brno 2017. ISBN 978-80-906732-0-5.
- MIKLIK, J.: *Biblická archeologie*. Praha 1936.
- МЕНЬ, А.: *Исагозика – Ветхий Завет*. Москва 2000. ISBN 5-88869-032-5.
- МЕНЬ, А.: *Как читать Библию I-II*. Калининград 2002. ISBN 5-88869-029-5.
- MOLONEY, F.: *Evangelium podle Jana*. Kostelní Vydří 2008. ISBN 978-80-7192-991-8.

- MUCHOVÁ, L.: *Bible pro ty, kdo už nejsou děti*. Praha 2019. ISBN 978-80-7553-555-9.
- NANDRASKY, K.: *Dejiny biblického Izraela*, Bratislava 1994.
- NANDRASKY, K.: *Úvod do Starej a Novej zmluvy*. Bratislava 1980.
- NANDRASKY, K.: *Teológia Starej zmluvy*. Bratislava 1976.
- NANDRASKY, K.: *Dejiny Izraela*. Modra 1961.
- NOVOTNÝ, A.: *Biblický slovník*, Praha 1956.
- Pentateuch. Päť kníh Mojžišových s komentármi Jeruzalemskej Biblie*. Trnava 2004. ISBN 80-7141-447-6.
- PETER, M.: *Wyklad Pisma Swietego Starego Testamentu*, Poznań 1959.
- Pět svátečních svitků. Živá díla minulosti*, Praha 1958.
- ПРАВΟΣЛАВНАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ Т. 1. Москва 2000. ISBN 5-89572-006-4.
- PRUDKÝ, M.: *Genesis I. 1, 1 – 6, 8*. Praha 2018. ISBN 978-80-7545-047-0.
- Průvodce životem. I. Mojžišova (Genesis)*. Praha 1998. ISBN 80-7130-059-4.
- ПУШКАРЬ, В.: *Священнаябиблейская история*. Санкт-Петербург 2004. ISBN 5-7444-1167-4.
- RAHLFS, A.: *SEPTUAGINTA –LXX*. Stuttgart 1935. ISBN 3438051214.
- RENDTORFF, R.: *Hebrejská bible a dějiny*. Vyšehrad 2015. ISBN 978-80-7429-541-6.
- RYAN, D.: *24 hodín v starovekom Egypte. Jeden deň v živote ľudí, ktorí tam žili*, Bratislava 2019. ISBN 978-80-8109-368-5.
- СНИГИРЕВ, Р.: *Библейская археология*. Москва 2007. ISBN 978-5-7789-0200-X.
- СОКОЛОВ, Н.: *Ветхий Завет*. Москва 2002.
- SCHULTZ, S.: *Starý Zákon mluví*. Praha 1989.
- STRUPPE, U. – KIRCHSCHLAGER, W.: *Úvod do Starého a Nového zákona. Jak porozumět Bibli*. Vyšehrad 2000. ISBN 80-7021-334-5.
- Sväté písmo Starého a Nového zákona*. Trnava 1996. ISBN 80-7162-152-8.
- ŠALING, S. a kol.: *Veľký slovník cudzích slov*. Bratislava 2003. ISBN 80-89123-02-3.
- Študijná Biblia*. Banská Bystrica 2015. ISBN 978-80-8156-052-1.
- ЩЕДРОВИЦКИЙ, Д.: *Введение в Ветхий Завет*. Москва 2003. ISBN 5-901599-15-2.
- ТЕОДОРИТ, К.: *Толкование на книгу Бытия*. Москва 1855.

- The Orthodox study Bible, 2008 by Athanasius of Orthodox Theology. USA.* ISBN 978-0-7180-0359-3.
- TYDLITÁTOVÁ, V.: *Symbolika hradeb a bran v hebrejské bibli.* Praha 2010. ISBN 978-80-7387-305-9.
- ВАСИЛИАДИС, Н.: *Библия и археология.* Св.- Троицкая Сергиева Лавра 2003.
- ВЕНИАМИН, П.: *Священная библейская история, ч. 1-2.* Санкт-Петербург 2004. ISBN 5-7444-1167-4.
- VESELÝ, J.: *Mariánska zjevení z hlediska hermetismu.* Praha 2001. ISBN 978-80-7439-036-4.
- Výklady ke Starému zákonu I. Zákon.* Praha 1991. ISBN 80-7017-408-0.
- WALTON, J.: *Ztracený svět 1. Kapitoly První knihy Mojžíšovy v kontextu evolučních a kreacionistický teorii.* Starověká kosmologie a diskuze o vzniku světa. Pro poctivější četbu Bible. Praha 2017. ISBN 978-80-7255-396-9.
- WESTERMANN, C.: *Tisíc let a jeden den.* Praha 1972.
- УАЙТ, Е.: *Конфликт веков. Т. 1. Патриархи и пророки.* Москва 1998. ISBN 5-86847-246-2.
- ZAMAROVSKÝ, V.: *Velké příběhy Staroveku. Gilgameš. Sinuhet. Aeneas.* Bratislava 2018. ISBN 978-80-8046-894-1.
- ZIOLKOWSKI, Z.: *Nejtěžší stránky Biblie.* Kostelní Vydří 2001. ISBN 80-7192-450-4.

TRETIA RANA: KOMÁRE. ŠTVRTÁ RANA: BODAVÝ HMYZ (Biblicko-exegetický komentár na 2Mjž 8, 12-28)¹

prof. ThDr. Alexander Cap, CSc.

- 8, 12 εἶπεν δὲ κύριος πρὸς Μωυσῆν εἰπὸν Ααρων ἔκτεινον τῇ χειρὶ τὴν ῥάβδον σου καὶ πάταξον τὸ χῶμα τῆς γῆς καὶ ἔσονται σκνίφες ἐν τε τοῖς ἀνθρώποις καὶ ἐν τοῖς τετράποσιν καὶ ἐν πάσῃ γῇ Αἰγύπτου
- 13 ἐξέτεινεν οὖν Ααρων τῇ χειρὶ τὴν ῥάβδον καὶ ἐπάταξεν τὸ χῶμα τῆς γῆς καὶ ἐγένοντο οἱ σκνίφες ἐν τε τοῖς ἀνθρώποις καὶ ἐν τοῖς τετράποσιν καὶ ἐν παντὶ χῶματι τῆς γῆς ἐγένοντο οἱ σκνίφες ἐν πάσῃ γῇ Αἰγύπτου
- 14 ἐποίησαν δὲ ὡσαύτως καὶ οἱ ἐπαυδοὶ ταῖς φαρμακείαις αὐτῶν ἐξαγαγεῖν τὸν σκνίφα καὶ οὐκ ἠδύναντο καὶ ἐγένοντο οἱ σκνίφες ἐν τοῖς ἀνθρώποις καὶ ἐν τοῖς τετράποσιν
- 15 εἶπαν οὖν οἱ ἐπαυδοὶ τῷ Φαραῶ δάκτυλος θεοῦ ἐστὶν τοῦτο καὶ ἐσκλήρυνθη ἡ καρδία Φαραῶ καὶ οὐκ εἰσήκουσεν αὐτῶν καθάπερ ἐλάλησεν κύριος
- 16 εἶπεν δὲ κύριος πρὸς Μωυσῆν ὀρθρισον τὸ πρῶν καὶ στήθι ἐναντίον Φαραῶ καὶ ἰδοὺ αὐτὸς ἐξελεύσεται ἐπὶ τὸ ὕδωρ καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτόν τάδε λέγει κύριος ἐξαπόστειλον τὸν λαόν μου ἵνα μοι λατρεύσωσιν ἐν τῇ ἐρήμῳ
- 17 ἂν δὲ μὴ βούλῃ ἐξαποστεῖλαι τὸν λαόν μου ἰδοὺ ἐγὼ ἐπαποστέλλω ἐπὶ σὲ καὶ ἐπὶ τοὺς θεράποντάς σου καὶ ἐπὶ τὸν λαόν σου καὶ ἐπὶ τοὺς οἴκους ὑμῶν κυνόμεναι καὶ πλησθήσονται αἱ οἰκίαι τῶν Αἰγυπτίων τῆς κυνὸς μυίης καὶ εἰς τὴν γῆν ἐφ' ἧς εἰσιν ἐπ' αὐτῆς
- 18 καὶ παραδοξάσω ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τὴν γῆν Γεσεμ ἐφ' ἧς ὁ λαός μου ἔπεστιν ἐπ' αὐτῆς ἐφ' ἧς οὐκ ἔσται ἐκεῖ ἡ κυνόμενα ἵνα εἰδῇς ὅτι ἐγὼ εἰμι κύριος ὁ κύριος πάσης τῆς γῆς
- 19 καὶ δώσω διαστολὴν ἀνὰ μέσον τοῦ ἐμοῦ λαοῦ καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σοῦ λαοῦ ἐν δὲ τῇ αὔριον ἔσται τὸ σημεῖον τοῦτο ἐπὶ τῆς γῆς
- 20 ἐποίησεν δὲ κύριος οὕτως καὶ παρεγένετο ἡ κυνόμενα πλήθος εἰς τοὺς οἴκους Φαραῶ καὶ εἰς τοὺς οἴκους τῶν θεραπόντων αὐτοῦ καὶ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν Αἰγύπτου καὶ ἐξωλεθρεύθη ἡ γῆ ἀπὸ τῆς κυνομυίης
- 21 ἐκάλεσεν δὲ Φαραῶ Μωυσῆν καὶ Ααρων λέγων ἐλθόντες θύσατε τῷ θεῷ ὑμῶν ἐν τῇ γῇ
- 22 καὶ εἶπεν Μωυσῆς οὐ δυνατόν γενέσθαι οὕτως τὰ γὰρ βδελύγματα τῶν Αἰγυπτίων θύσομεν κυρίῳ τῷ θεῷ ἡμῶν ἂν γὰρ θύσωμεν τὰ βδελύγματα τῶν Αἰγυπτίων ἐναντίον αὐτῶν λιθοβοληθόμεθα
- 23 ὁδὸν τριῶν ἡμερῶν πορευσόμεθα εἰς τὴν ἔρημον καὶ θύσομεν κυρίῳ τῷ θεῷ ἡμῶν καθάπερ εἶπεν ἡμῖν

¹ Tento článok je výsledkom riešenia vedecko-výskumného projektu KEGA č. 005PU-4/2023 s názvom "Exegéza 5. kapitoly všeobecného listu apoštola Jakuba"

- 24 καὶ εἶπεν Φαραῶ ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς καὶ θύσατε κυρίῳ τῷ θεῷ ὑμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ ἄλλ' οὐ μακρὰν ἀποτενεῖτε πορευθῆναι εὐξασθε οὖν περὶ ἐμοῦ πρὸς κύριον
- 25 εἶπεν δὲ Μωυσῆς ὅδε ἐγὼ ἐξελεύσομαι ἀπὸ σοῦ καὶ εὐξομαι πρὸς τὸν θεόν καὶ ἀπελεύσεται ἡ κυνόμυια ἀπὸ σοῦ καὶ ἀπὸ τῶν θεραπόντων σου καὶ τοῦ λαοῦ σου αὐρίον μὴ προσθῆς ἔτι Φαραῶ ἐξαπατήσαι τοῦ μὴ ἐξαποδτεῖλαι τὸν λαὸν θύσαι κυρίῳ
- 26 ἐξῆλθεν δὲ Μωυσῆς ἀπὸ Φαραῶ καὶ ἤϋξατο πρὸς τὸν θεόν
- 27 ἐποίησεν δὲ κύριος καθάπερ εἶπεν Μωυσῆς καὶ περιεῖλεν τὴν κυνόμυιαν ἀπὸ Φαραῶ καὶ τῶν θεραπόντων αὐτοῦ καὶ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ καὶ οὐ κατῆ λείφθη οὐδεμία
- 28 καὶ ἐβάρυνεν Φαραῶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ καιροῦ τούτου καὶ οὐκ ἠθέλησεν ἐξαποστεῖλαι τὸν λαόν

8, 12-28: *Pán povedal Mojžišovi: „Povedz Áronovi: „Vystri v ruke svoju palicu a udri prach zeme a stanú sa (z neho) komáre (útočiace) aj na ľudí, aj na zviera-tá, aj na celú krajinu Egypt.“ Áron teda vystrel palicu v ruke, udel prach zeme a stali sa (z neho) komáre (útočiace) aj na ľudí aj na zviera-tá. Zo všetkého pra-chu zeme sa stali komáre v celej krajine Egypt, aj zaklínači svojimi čarodej-stvami urobili takisto, aby vyvolali komáre, no nemohli. Komáre boli na ľud'och a na zviera-tách. Zaklínači teda povedali faraónovi: „Toto je Boží prst“. No faraónovo srdce sa zatvrdilo a neposlúchol ich, ako Pán povedal. Pán povedal Mojžišovi: „Vstaň teraz ráno a predstúp pred faraóna, keď bude vychádzať k vode, a povedz mu: „Toto hovorí Pán: Prepusti môj ľud, aby si ma uctili na púšti. Ak však nebudeš chcieť prepustiť môj ľud, hľa, ja pošlem na teba, na tvojich služobníkov, na tvoj ľud a na vaše domy dotieravé muchy. Domy Erypťanov sa naplnia dotieravými muchami a (muchy preniknú) dokonca až do pôdy, na ktorej sú. V ten deň odlišim krajinu Gesem, v ktorej býva môj ľud – tam nebudú dotieravé muchy, aby si spoznal, že ja som Pán, Pán celej zeme. Urobím rozdiel medzi mojím ľudom a tvojím ľudom – zajtra sa stane toto zna-menie na zemi.“ Pán tak urobil. Množstvo dotieravých múch prišlo do faraón-ovho paláca, do domov jeho služobníkov a do celej krajiny Egypt a krajina bola zničená dotieravými muchami. Faraón zavolał Mojžiša a Árona, hovoriac: „Choďte priniesť obeť svojmu Bohu v (tejto) krajine.“ Mojžiš povedal: „Nie je možné, aby sa tak stalo. Pánovi, nášmu Bohu, totiž prinesieme za obeť to, čo je pre Erypťanov ohavnosťou. Ak by sme teda to, čo je pre Erypťanov ohavnosťou priniesli za obeť v ich prítomnosti, ukameňujú nás. Pôjdeme na trojdňovú cestu do púšte a (tam) prinesieme obeť Pánovi, nášmu Bohu tak, ako nám*

povedal.“ Faraón povedal: „Ja vás prepustím, aby ste priniesli obeť Pánovi, svojmu Bohu, na púšti, ale nechod'te príliš ďaleko. Poproste teda za mňa Pána.“ Mojžiš povedal: „Ja hneď odidem od teba a poprosím Boha a zajtra sa dotieravé muchy vzdialia od teba, od tvojich služobníkov a tvojho ľudu. (Ale,) faraón, neoklam (nás) znova tak, že by si neprepustil ľud, aby priniesol obeť Pánovi.“ Mojžiš odišiel od faraóna a prosil Boha. A Pán urobil, ako Mojžiš povedal, a odňal muchy od faraóna, jeho služobníkov a jeho ľudu. Nezostala ani jedna. Faraón však zatvrdil svoje srdce aj tentoraz a nechcel ľud prepustiť.

8, ¹² ИЗЫДЕ же мѡвѣеѣ и аарѡнъ ѿ фараѡна, и возопи мѡвѣеѣ ко гдѣ ѡ ѡпредѣленіи жабъ, ѡкоже ѡвѣща єз фараѡномъ. ¹³ Сотвори же гдѣ, ѡкоже рече мѡвѣеѣ: и иѡмрѡша жабы ѿ домѡвъ и ѿ єлѡ и ѿ нѣвъ ѡхъ: ¹⁴ и ѡбраша ѧ въ стѡги стѡги, и возмердѣа землѧ. ¹⁵ Иидѣвъ же фараѡнъ, ѡкѡ бысть ѡрада, ѡтаготѣа єрдце єгѡ, и не послѡша ѡхъ, ѡкоже рече гдѣ. ¹⁶ И рече гдѣ къ мѡвѣеѡ: рцы аарѡнѡ: прѡстри рѡкѡю жєзлѡ тѡѡ и ѡдѡри въ пѣрѣтъ земнѡю, и бѡдѡтъ икѡпы въ чѡлѡвѣцѣхъ и въ икотѣхъ, и на фараѡнѣ и на домѣ єгѡ и рабѣхъ єгѡ, и бєѣъ пѣѡкъ земнѡй стѡнетъ икѡпѡми во вєѣи землѣ єгѡпетѣѣѣ. ¹⁷ Прѡстрѣ ѡѣѡ аарѡнъ рѡкѡю жєзлѡ и ѡдѡри въ пѣрѣтъ земнѡю: и бѡша икѡпы въ чѡлѡвѣцѣхъ и въ икотѣхъ, и во вєѡкѡй пѣрѣтѣ земнѡй бѡша икѡпы во вєѣи землѣ єгѡпетѣѣѣ. ¹⁸ Тѡвориша же и волєѣи волѡвовѡнѡми своѡми тѡкоже иѡвєѣтѣи икѡпы, и не возмѡгѡша: и бѡша икѡпы въ чѡлѡвѣцѣхъ и икотѣхъ. ¹⁹ Рѣша ѡѣѡ волєѣи фараѡнѡ: пѣрѣтъ бѣѡѡ єѣтъ иѣ. И ѡжєѣтѡчѣа єрдце фараѡново, и не послѡша ѡхъ, ѡкоже рече гдѣ. ²⁰ Рече же гдѣ къ мѡвѣеѡ: вѡстѡни зѡѣтра и стѡни прѣд фараѡномъ, и єѣ, ѡнъ иѡыдѣтъ на вѡдѡ, и рѣѣши ємѡ: иѡд глѣтъ гдѣ: ѡпѡѣтѣи лѡди мѡѡ, да мѣ послѡжатъ въ пѡѣтѡнѣи: ²¹ ѡѣѣ же не хѡѣѣши ѡпѡѣтѣтѣи лѡдѡѡ мѡѡхъ, єѣ, ѡѡъ поѡылаѡу на тѡ и на рабѣѡ тѡѡѡ, и на лѡди тѡѡѡ и на дѡмы вѡша єѣѡѡ мѡхъ: и напѡлѡтѣа дѡмѡве єгѡпетѣѣѣи пѣѡнѡхъ мѡхъ и въ землѣ, на нѣѡже єѡтъ: ²² и прѡєлѡвѡу въ тѡѡ дѣнѣ зѣмѡу гєѣѣмѣѡ, на нѣѡже лѡдѣ мѡѡ стѡша, на нѣѡже не бѡдѣтъ тѡмѡ пѣѡнѡхъ мѡхъ, да ѡѣѣѣи, ѡкѡ ѡѡъ єѣѡѡ гдѣ, бѣѡ вєѡѡ землѣ: ²³ и поѡѡжѡ рѡзлѡѣнѣѣ мєѡѡдѡ лѡдѡмѡ мѡѡмѡи и лѡдѡмѡ тѡѡмѡмѡи: во ѡѣтрѡи же

БѢДѢТЪ ЗНАМѢНІЕ СІЕ НА ЗЕМЛѢ. ²⁴ СОТВОРИ ЖЕ ГДЬ ТАКЪ: И ПРИДЕ ПЕИИХЪ МЪХЪ МНОЖЕСТВО ВЪ ДОМЫ ФАРАОНОВЫ И ВЪ ДОМЫ РАБѢВЪ ЕГѢ И ВО ВСЮ ЗЕМЛЮ ЕГІПЕТСКУ, И ПОГИБЕ ЗЕМЛѦ ѿ ПЕИИХЪ МЪХЪ. ²⁵ ВОЗЗВА ЖЕ ФАРАОНЪ МѢИЕА И АРАОНА, ГЛАГОЛА: ШЕДШЕ ПОЖРИТЕ ЖЕРТВѢ ГДЬ БГѢ ВАШЕМѢ ВЪ ЗЕМЛѢ СЕЙ. ²⁶ И РЕЧЕ МѢИЕИ: НЕ МОЖЕТЪ СЕ ТАКЪ БЫТИ, ХЪЛНО БО СЕ ЕГІП-
 ТАИИМЪ: НЕ ПОЛОЖИМЪ ТРЕБѢ ГДЬ БГѢ НАШЕМѢ: ЯЦЕ БО ПОЛОЖИМЪ ТРЕБѢ ПО ХЪЛЕНІЮ ЕГІПЕТСКѢ ПРЕДЪ НІИИ, КАМЕНІЕМЪ ПОБІЮТЪ НЫ: ²⁷ ПѢТЕМЪ ТРІЕХЪ ДНІИ ПОИДЕМЪ ВЪ ПЪСТЫНЮ И ПОЖРЕМЪ ГДЬ БГѢ НАШЕМѢ ЯКОЖЕ РЕЧЕ ГДЬ НАМЪ. ²⁸ И РЕЧЕ ФАРАОНЪ: ЯЗЪ ѿПѢЦІАЮ ВЪ, И ПОЖРИТЕ ГДЬ БГѢ ВАШЕМѢ ВЪ ПЪСТЫНИ: НО НЕ ДАМЕЧЕ ПРОСТІРАИТЕСА ИТИ: ПОМОЛИТЕСА ѿБѢ И ѿ МНѢ КО ГДЬ. ²⁹ РЕЧЕ ЖЕ МѢИЕИ: СЕ, ЯЗЪ ИЗЫДѢ ѿ ТЕБѢ И ПОМОЛИСА КО ГДЬ БГѢ, И ѿИДѢТЪ ПЪСІА МЪХИ ѿ ТЕБѢ И ѿ РАБѢВЪ ТВОИХЪ И ѿ ЛЮДИИ ТВОИХЪ ЗЛѢТРА: ДА НЕ ПРИЛОЖИШИ ЕЩЕ, ФАРАОНЕ, ПРЕЛЪТІИТИ, ЕЖЕ НЕ ѿПЪСТІИТИ ЛЮДИИ ПОЖРЕТИ ГДЬ. ³⁰ ИЗЫДЕ ЖЕ МѢИЕИ ѿ ФАРАОНА И ПОМОЛИСА БГѢ. ³¹ СОТВОРИ ЖЕ ГДЬ, ЯКОЖЕ РЕЧЕ МѢИЕИ, И ѿА ПЪСІА МЪХИ ѿ ФАРАОНА И ѿ РАБѢВЪ ЕГѢ И ѿ ЛЮДИИ ЕГѢ, И НЕ ѿСТАСА НИ ЕДИНА. ³² И ѿТАГОТИ ФАРАОНЪ СЕРДЦЕ СВОЕ И ВО ВРЕМА СІЕ, И НЕ ВОХОТѢ ѿПЪСТІИТИ ЛЮДИИ.

8, 12-28: Моисей а Аарон вышли от фараона; и Моисей воззвал к Господу о жабах, которых Он навел на фараона. И сделал Господь по слову Моисея. Жабы вымерли в домах, на дворах и на полях (их). И собрали их в груды, и воссмердела земля. И увидел фараон, что сделалось облегчение, ожесточил сердце свое, и не послушал их, как говорил Господь. И сказал Господь Моисею: скажи Аарону: простри (рукою) жезл твой в ударь в персть земную и (будут мошки на людях и на скоте и на фароне, и в доме его и на рабах его, вся персть земная) сделается мошками по всей земле Египетской. Так они и сделали: Аарон простер руку свою с жезлом земная сделается мошками по всей земле Египетской. Так они и сделали: Аарон простер руку свою с жезлом своим и ударил в персть земную; и явился мошки на людях и на скоте. Вся земная, сделалась мошками по всей земле Египетской. Старались также и волхвы чарами своими призвести мошек, но не могли. И были мошки на людях и на скоте. И сказали волхвы фараону: это перст Божий. Но сердце фараоново

ожесточилось, и он не послушал их, как и говорил Господь. И сказал Господь Моисею: завтра встань рано, и явись пред лице фараона. Вот, он пойдет к воде, и ты скажи ему: так говорит Господь: отпусти народ Мой, чтобы он совершил Мне служение (в пустыне): А если не отпустишь народа Моего, то вот, Я пошлю на тебя, и на рабов твоих, и на народ твой, и в дома твои песьих мух, и наполнятся дома Египтян песьими мухами и самая земля, на которой они живут; И отделю в тот день землю Гесем, на которой пребывает народ Мой, и там не будет песьих мух: дабы ты знал, что Я Господь (Бог) среди (всей) земли. Я сделаю разделение между народом Моим и между народом твоим. Завтра будет сие знамение (на земле). Так и сделал Господь: налетело множество песьих мух в дом фараонов, и в дома рабов его, и на всю землю Египетскую; погибала земля от песьих мух. И призвал фараон Моисея и Аарона и сказал: пойдите принесите жертву (Господу) Богу вашему в сей земле. Но Моисей сказал: нельзя сего сделать; отвратительно для Египтян жертвоприношение наше Господу, Богу нашему: если мы отвратительную для Египтян жертву станем приносить в глазах их, то не поубьют ли они нас камнями? Мы пойдем в пустыню, на три дня пути, и принесем жертву Господу, Богу нашему, как скажет нам (Господь). И сказал фараон: я отпущу вас принести жертву Господу Богу нашему в пустыне; только не уходите далеко; помолитесь обо мне (Господу). Моисей сказал: вот, я выхожу от тебя, и помолюсь Господу (Богу), и удалятся песьи мухи от фараона, и от рабов его, и от народа его завтра; только фараон пусть перестанет обманывать, не отпуская народа принести жертву Господу. И сделал Господь по слову Моисея, и удалил песьих мух от фараона, от рабов его и от народа его; не осталось ни одной. Но фараон ожесточил сердце свое на этот раз, и не отпустил народа.

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֹמַר אֶל־אַחֲרֹן נִטָּה אֶת־מִטָּה וְהָךְ אֶת־עֶפֶר
הָאָרֶץ וְהָיָה לָכֶנָם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
וַיַּעֲשׂוּ־כֵן נִטָּה אַחֲרֹן אֶת־יָדוֹ בְּמִטָּהּ וַיָּךְ אֶת־עֶפֶר הָאָרֶץ וְתַהִי הַכֶּנֶם
בְּאֶדָם וּבַבְּהֵמָה כָּל־עֶפֶר הָאָרֶץ הָיָה כְּנִים בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
וַיַּעֲשׂוּ־כֵן הַחֲרָשִׁים בְּלִטְיָהֶם לְהוֹצִיא אֶת־הַכֶּנִּים וְלֹא יָכְלוּ וְתַהִי הַכֶּנֶם
בְּאֶדָם וּבַבְּהֵמָה

15 וַיֹּאמְרוּ הַחֹרְטָמִים אֶל־פָּרְעָה אֲצַבֵּעַ אֱלֹהִים הוּא וַיַּחֲזֹק לִב־פָּרְעָה
 וְלֹא־שָׁמַע אֱלֹהִים כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה ס
 16 וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִשָּׁכֶם בְּבֶקֶר וְהִתְצַב לִפְנֵי פָרְעָה הֲנֵה יוֹצֵא
 הַמִּזְיָמָה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה שְׁלַח עַמִּי וַעֲבַדְנִי
 17 כִּי אִם־אֵינְךָ מִשְׁלַח אֶת־עַמִּי הֲנִי מִשְׁלִיחַ בְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ וּבַעֲמָדָךָ וּבַבְּתִידֶךָ
 אֶת־הָעֶרֶב וּמָלְאוּ בְתֵי מִצְרַיִם אֶת־הָעֶרֶב וְגַם הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־הֵם עָלֶיהָ
 18 וְהַפְלִיתִי בַיּוֹם הַהוּא אֶת־אֶרֶץ גִּשְׁן אֲשֶׁר עַמִּי עֹמֵד עָלֶיהָ לְבַלְתִּי
 הַיּוֹת־שָׁם עֶרֶב לְמַעַן תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה בְּקִרְבֵּי הָאֶרֶץ
 19 וְשַׁמְתִּי פָדַת בֵּין עַמִּי וּבֵין עַמָּךְ לְמַחֵר יִהְיֶה הָאֵת הַזֶּה
 20 וַיַּעַשׂ יְהוָה כֵּן וַיָּבֵא עֶרֶב כָּבֵד בֵּיתָה פָּרְעָה וּבֵית עַבְדּוֹ וּבְכָל־אֶרֶץ
 מִצְרַיִם תִּשְׁחַת הָאֶרֶץ מִפְּנֵי הָעֶרֶב
 21 וַיִּקְרָא פָּרְעָה אֶל־מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר לָכֵן זָבַחוּ לֵאלֹהֵיכֶם בָּאֶרֶץ
 22 וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לֹא נִכְוֵן לַעֲשׂוֹת כֵּן כִּי תוֹעֵבַת מִצְרַיִם נִזְבַּח לִיהוָה
 אֱלֹהֵינוּ הֵן נִזְבַּח אֶת־תּוֹעֵבַת מִצְרַיִם לְעֵינֵיהֶם וְלֹא יִסְקָלְנוּ
 23 הָרֹדֶף שְׁלֹשֶׁת יָמִים נֶלְדָּךְ בַּמִּדְבָּר וּזְבַחְנוּ לִיהוָה אֱלֹהֵינוּ כְּאֲשֶׁר יֹאמַר אֱלֹהֵינוּ
 24 וַיֹּאמֶר פָּרְעָה אֲנֹכִי אֲשַׁלַּח אֲתֶכֶם וּזְבַחְתֶּם לִיהוָה אֱלֹהֵיכֶם בַּמִּדְבָּר רַק
 הֶרַחֵק לֹא־תִרְחִיקוּ לָלֶכֶת הֶעֱתִירוּ בַּעֲדִי
 25 וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה הֲנֵה אֲנֹכִי יוֹצֵא מֵעַמָּךְ וְהֶעֱתַרְתִּי אֶל־יְהוָה וְסָר הָעֶרֶב
 מִפְּרֹעָה מֵעַבְדּוֹ וּמַעֲמוֹ מִחֹדֶר רַק אֶל־יֹסֵף פָּרְעָה הִתַּל לְבַלְתִּי שְׁלַח
 אֶת־הָעָם לִזְבַּח לִיהוָה
 26 וַיֹּצֵא מֹשֶׁה מֵעַם פָּרְעָה וַיַּעֲתֶר אֶל־יְהוָה
 27 וַיַּעַשׂ יְהוָה כְּדִבְרֵי מֹשֶׁה וַיִּסֶּר הָעֶרֶב מִפְּרֹעָה מֵעַבְדּוֹ וּמַעֲמוֹ
 לֹא נִשְׁאָר אַחֵר
 28 וַיִּכְבֹּד פָּרְעָה אֶת־לְבוֹ גַּם בַּפַּעַם הַזֹּאת וְלֹא שְׁלַח אֶת־הָעָם הָ

8, 12-28: PÁN povedal Mojžišovi: „Povedz Áronovi: „Vytiahni svoju palicu a udri (ňou) prach zeme a stanú sa (z neho) komáre v celej egyptskej krajine!“ A urobili tak. Áron vystrel svoju ruku so svojou palicou, udel (ňou) prach zeme a stali sa (z neho) komáre (útočiace) na ľudí a na dobytok. Zo všetkého prachu zeme sa stali komáre v celej egyptskej krajine. Veštcí svojimi čarami robili takisto, aby vyvolali komáre, no nemohli. Komáre boli na ľudoch a na dobytku. Veštcí povedali faraónovi: „Je to Boží prst.“ No faraónovo srdce bolo neoblomné a nepočúval ich, ako PÁN povedal. PÁN povedal Mojžišovi: „Vstaň zavčas rána a postav sa pred faraóna, keď bude vychádzať k vode a povedz mu:

„Toto hovorí PÁN: Prepusti môj ľud, aby mi slúžili! Lebo ak neprepustíš môj ľud, hľa, ja pošlem na teba, na tvojich služobníkov, na tvoj ľud a na tvoje domy muchy. Domy Egypťanov budú plné múch a pôda, na ktorej žijú, takisto. V ten deň však odlišim krajinu Gošen, v ktorej býva môj ľud, aby tam neboli muchy, aby si spoznal, že ja som PÁN uprostred (tejto) krajiny. Stanovím výkupné medzi môj ľud a tvoj ľud – zajtra sa stane toto znamenie.“ A PÁN tak urobil. Nespočetné muchy prišli do domu faraóna, do domu jeho služobníkov i do celej egyptskej krajiny a krajina bola ničená muchami. Faraón zavolał Mojžiša a Arona a povedal: „Chod'te obetovať svojmu Bohu v (tejto) krajine!“ Mojžiš povedal: „Nie je prípustné, aby sme tak urobili, lebo to, čo máme obetovať PÁNOVI, nášmu Bohu, je pre Egypt ohavnosťou. Ak by sme pred ich očami obetovali to, čo je pre Egypt ohavnosťou, neukameňujú nás? Pôjdeme na trojdňovú cestu do púšte a (tam) budeme obetovať PÁNOVI, nášmu Bohu, ako nám (to) hovorí!“ Faraón povedal: „Ja vás prepustím, aby ste obetovali PÁNOVI, svojmu Bohu, na púšti, len nechod'te príliš ďaleko! Poproste za mňa!“ Mojžiš povedal: „Hľa, ja odchádzam od teba a poprosím PÁNA a zajtra muchy odletia od faraóna, od jeho služobníkov a od jeho ľudu. Len nech sa faraón zno-va nezahráva (tak), že by neprepustil ľud, aby obetoval PÁNOVI.“ Mojžiš odišiel pred faraóna a prosil PÁNA. A PÁN urobil podľa Mojžišovho slova a muchy odleteli od faraóna, od jeho služobníkov a od jeho ľudu. Nezostala (ani) jedna. Faraón však urobil tordým svoje srdce aj tentoraz a ľud neprepustil.

8, 12-28: A Hospodin řekl Mošemu: „Řekni Aharononovi, vztáhni svou hůl a udeř prach země, promění se po celé zemi Micrajim ve vši!“ Učinili tak, Aharon vztáhl ruku se svou holí, udeřil do zemského prachu a vši byly na lidech a na dobytku, všecken prach země v celé zemi Micrajim se proměnil ve vši. A když ti mágové chtěli učinit totéž, nemohli a vši byly na lidech i na dobytku. Mágové proto řekli faraonovi: „To je prst Boží!“ a srdce faraonovo se zatvrdilo, jak řekl Hospodin a nepopřál jim sluchu. Hospodin řekl Mošemu: „Brzy ráno vstaň, postav se před faraona, když vychází k vodě, a řekni mu: Hospodin řekl, propusť můj lid, ať mi slouží! A nechceš-li můj lid pustit, já na tebe a na tvé služebníky a na tvůj lid a do tvých sběrů a budou ji plny domy Micrijců a také půda, na níž přebývají! Tohoto dne však oddělím zemi Gošen, kde setrvává můj lid, a tam sběr nebude, abys poznal, že já, Hospodin, vládnu zemi! Stanovím hranici mezi mým lidem a tvým lidem – a toto znamení bude hned nazítří! A Hospodin tak učinil a přivedl do domu faraonova a do domu jeho služebníků

a do celé země Micrajim tolik sběře, že sběr hrozila tu zemi zničit. Tu faraon volal po Mošem a Aharonovi a řekl: „Jděte a oběťujte svému Bohu v (mé) zemi!“ Moše však pravil: „To by nebylo správné dělat, poněvadž bychom Hospodinu, našemu Bohu obětovali, co je pro Micrajim odporné a kdybychom před očima Micrijců obětovali, co je pro Micrajim odporné, copak nás neukamenují? Půjdemeli však tři dny do pouště, můžeme tam obětovat našemu Bohu Hospodinu, co nám řekne.“ Faraon řekl: „Pustím vás a oběťujte Hospodinu, svému Bohu, v poušti, jen se příliš nevzdalujte a pomodlete se za mne!“ A Moše řekl: „Dobře tedy, odcházím a pomodlím se k Hospodinu, ale jestli zítra od faraona a od jeho služebníků a od jeho lidu odvrátí tu sběr, ať si faraon nezahráva, že by zase lid obětovat Hospodinu nepustil!“ A Moše vyšel od faraona a modlil se k Hospodinu. Hospodin učinil dle Mošeho slov a odvrátil sběr od faraona, jeho služebníků a od jeho lidu, nezůstal ani jeden. Faraon však zatvrdil své srdce i tentokrát a lid nepropustil.

Egyptský vládca bol ohrozený nadprirodzenou mocou. Nie je vysvetlené, do akej miery trpeli Egypťania vďaka morovým epidémiám. Účelom poslednej morovej epidémie bolo potrestať všetky egyptské božstvá (12, 12). Faraón a jeho národ nebol schopný postaviť sa na odpor, čo muselo byť pre Egypťanov dôkazom, že moc izraelského Boha prevyšuje moc egyptských bohov, ktorých uctievali. V dôsledku toho Egypťania uznali moc izraelského Boha (9, 20).

Božieho zásahu si boli vedomí aj Izraeliti. Izraeliti, ktorí boli po niekoľko generácií v poddanstve, neboli vo svojej dobe svedkami zjavej Božej moci¹. Každá nová morová epidémia priniesla väčší dôkaz o nadprirodzenej moci, a tak si so smrťou všetkého prvorodeného uvedomili, že ich oslobodzuje všemocný Boh.

Morové epidémie si môžeme vysvetľovať ako Božiu moc prejavujúcu sa cez prírodné úkazy. Nemali by sme vylučovať prirodzené ani nadprirodzené elementy. Súčasťou každej morovej epidémie boli elementy Egypťanom bežne známe ako žaby, hmyz a záplavy Nílu. Zin-

¹ Autor pravdepodobne chce poukázať na to, že Izraeliti v tom čase žili v izolácii v kraji Gošen a boli otroci, takže pracovali. Sami na sebe okrem prvej rany – ďalších deväť rán vôbec nepocítili. Takže neboli očitými svedkami toho, čo sa dialo v Egypte a čom sa dozvedeli až následne z počutia, po niekoľkých týždňoch či mesiacoch.

tenzívňovanie týchto prírodných elementov, presná predpoveď začiatku a konca epidémie,¹ pričom niektoré epidémie Izraelitov vôbec nepostihli, by mali naturalistov priviesť k poznaniu, aby uznali aj nadprirodzené úkazy².

Príbehy o ranách, vďaka ktorým Izrael vychádza z Egypta má pravdepodobne historický podklad, pretože ide o javy, ktoré boli v Egypte pomerne dosť časté.³

8, 12. Do prachu... budú z neho komáre. Slovo „prach“ je pravdepodobne narážka na veľké množstvo (1Mjž 13, 16) komárov, ovadov, ktoré sa rozmnožili na zaplavených poliach Egypta neskoro na jeseň.

Komáre v celej egyptskej krajine – Sezóna nílskych záplav mala za následok zvýšený počet komárov. Herodotos v súvislosti s Egyptom takisto spomína nespočetné množstvo komárov, ako aj opatrenia, ktoré sa proti nim robili (Dejiny 2. 95). Tak ako pri ostatných ranách, znamenie nespočíva v samotnom charaktere úkazu, ale v jeho intenzite.

Rabínsky komentár: Podobne ako pri ranách súvisiacich s vodou, ani teraz nemá udrieť zem palicou Mojžiš, ale jeho brat. Prečo? Na túto otázku odpovedá midraš. Boh totiž Mojžišovi povedal, že sa nepatrí, aby udrel tú zem, ktorá ho ochránila, keď zabil Egypťana (a ukryl do piesku jeho mŕtvolu; porov. 2, 12). Preto *prach zeme* udiera **Áron** (ExRb 10, 7; porov. Raši in Herczeg 2003, 76).

8, 14. Úvodom k rozprave o egyptských ranách treba pripomenúť, že ich cieľom bolo faraónovi ukázať, že Pán, Boh Izraela, je mocnejší ako všetci falošní bohovia egyptskí. Zázrakmi sa malo dokázať a potvrdiť Božie poslanie Mojžišovo, aby Izraeliti boli presvedčení o Božej vôli a aby sa faraón napokon podrobil prinúteniu a prepustil izraelský národ. Egyptské tresty, rany, majú úzky vzťah k egyptským krajovým

¹ Na to isté poukazuje aj Michal Peter. (PETER, M.: Wyklad Pisma Swietego Starego Testamentu, Poznań 1959, s. 207.

² SCHULTZ, S.: *Starý Zákon mluví*. Praha 1989, s. 50.

³ Pochopiteľne, nemáme v úmysle zľahčovať reči o zázračných znameniach a označiť ich za obyčajné prírodné úkazy, ale je jasné, že náhle zafarbenie Nílu dočervena dôsledkom lejakov nesúcich bahno, invázia mrakov kobyliiek (aká sa dodnes odohráva v niektorých oblastiach Afriky, či Brazílie) alebo náhly silný vietor, ktorý v okamihu utišuje veľké morské vlny, to všetko sú udalosti, ktorým srdce veriaceho rozumie ako Božiemu záahu vo svoj prospech. CHIOLERIO, M.: *Blaze tomu, kto slyší tato slova. První setkání se Starým zákonem*. Paulínky 1997, s. 66.

podmienkam. Mnohé z nich boli ľudu známe aj predtým, keďže boli vyvolané prirodzenými príčinami, napr. zafarbenie nílскеj vody načerveno, pohroma kobyliek, ktoré prinášal juhovýchodný vietor, zatmenie slnka pieskovou búrkou atď. Boh mohol využiť tieto prirodzené zjavy, lenže v našom prípade by tu ostalo hodne nevysvetliteľných vecí. Javy, ktoré môžu byť prirodzené, sú pri egyptských ranách niečím výnimočným: Mojžiš ich oznámi vopred, stanú sa v čase presne určenom a zase trvajú len tak dlho, pokým Mojžiš nedá pokyn, aby prestali. Nastávajú v čase, keď obyčajne vystávali a sú také mocné, že presahujú akýkoľvek príklad z minulosti. Treba si všimnúť aj okolnosť, že ranami trpia len Egypťania, ale Izraeliti sú stále z toho vyňatí. Egypťania sami vidia v ranách zázraky a aj svätopisec ich takto podáva. Teda nemožno pochybovať o ich mimoriadnom charaktere. Presahujú hranice zákonov prírody a sú zjavmi nadprirodzenými, alebo lepšie povedané mimo prirodzenými.¹

Vyvolali

Rabínsky komentár: Raši vykladá toto slovo v zmysle vytvorili, t.j. vyprodukovali z iného miesta (Raši in Herczeg 2003, 76), aby bolo zjavné, že tieto komáre nie sú výsledkom pohromy, ktorá postihla krajinu na pokyn Árona (Devek Tov in Herczeg 2003, 76).

Komáre

Patristický komentár: Komáre sa podľa Izidora môžu porovnávať s heretikmi, ktorí prebodávajú dušu jemnými dotykmi slov. Útočia s takou ľahkosťou, že kto je oklamáný, nevidí ani nechápe, kde je pôvod vlastného oklamania (Izidor, *Quaestiones in vetus testamentum* 14, 4-7, PL 83, 292-293).

8, 15. Boží prst. Výstižný obraz Božej zázračnej moci (31, 18 a Ž 8, 4). Isus vyhánal démonov „prstom Božím“ (Lk 11, 20). Porovnaj podobné použitie slovného spojenia „Hospodinova ruka“ v 9, 3 a „rameno Hospodina“ v Iz 51, 9.

„Toto je Boží prst“ alebo prst niektorého boha je formulou, ktorá sa nachádza v egyptských magicko-náboženských textoch. Ešte aj samotní

¹ *Sväté písmo Starého a Nového zákona*. Trnava 1996, s. 138-140; *Študiijná Biblia*. Banská Bystrica 2015, s. 106; *Pentateuch. Päť kníh Mojžišových s komentármi Jeruzalemskej Biblie*. Trnava 2004, s. 87.

čarodejníci ho nazývajú Božím prstom¹. Deklarácia mágov je krátka, ale za to výstižná, „je to prst Boží“. O kamenných tabuliach Dekalógu je povedané, že boli napísané Božím prstom na kamenné tabule (31, 18). Prst Boží, alebo ruky Božie je klasické antropomorfné biblické vyjadrenie, ktoré svätopisci používajú na vyjadrenie Boha ako Ducha, ktorý má telesné orgány.

Patristický komentár: Izidor si všíma, že v tretej rane egyptskí zaklínači spoznali Boží prst, ktorý je obrazom Ducha Svätého (Izidor, *Quaestiones in vetus testamentum* 14, 4-7, PL 83, 292-293).

Rabínsky komentár: Keď si faraónovi veštcí uvedomili, že nie sú schopní vyvolať komáre, uznali, že ide o **Boží** zásah, nie o výsledok čarodejníctva. Od tej chvíle prestali tvrdiť, že sa môžu porovnávať s Mojžišom vo vyvolaní jednotlivých pohrôm (ExRb 10, 7).

Ako PÁN povedal

Rabínsky komentár: PÁN o tejto veci hovorí: Faraón vás nevypočuje (7, 4). (Raši in Herczeg 2003, 77).

8, 16-19. V správe o novej pohrome, ktorá je do istej miery rovnaká ako predchádzajúci variant, sa opätovne dostávame ku konaniu faraóna. Zámerom správy je poukázať na to, aká neužitočná je viera v egyptských bohov a aký úbohý je jej pozemský reprezentant i napriek svojej pýche a bohorovnosti. Mojžiš predstupuje pred faraóna opäť ráno, doslovne skoro ráno (7, 15) s požiadavkou, aby dal izraelskému ľudu slobodu a umožnil mu slúžiť Hospodinovi. Odmietnutie bude mať za následok záplavu ďalším hmyzom, tentoraz istého druhu múch. Po prvýkrát počujeme, že Izrael nebude postihnutý touto pohromou. Keďže u predchádzajúcich rán táto zmienka chýba, je potrebné usudzovať, že aj oni znášali Božie tresty a to nepochybne preto, aby poznali, kam vedie egyptský spôsob života bez Boha a aby sa ho v budúcnosti vyvarovali.

¹ УАЙТ, Е.: Конфликт веков. Т. 1. Патриархи и пророки. Москва 1998, s. 244. Prírodné dokumenty v médiách ohľadne obrovských katastrof v USA, kde tornádo úplne zrovná so zemou mesto, tiež veľakrát označujú uragán biblickým pomenovaním „Boží prst“ Pozn. a.

Hortová zastáva názor, že išlo o abnormálne množstvo moskytov, komárov, švábov, ploštíc a ovadov. K ich rýchlemu rozmnožovaniu prispel rozvodnený Níl¹.

8, 16-28. Jahvistické rozprávanie s niekoľkými doplnkami, najmä vv. 18-19.

8, 16-17. Lopuchin,² odvolávajúc sa na Filona Alexandrijského a Origenesa, ako aj mnohí exegéti poukazujú na to, že išlo vošky a moskyty³, ktoré označujú za každoročný bič Egypta, ktorý sa zvyčajne vyskytoval v období záplav. Jozef Flávius na základe samaritánskeho, sýrskeho a arabského Pentateuchu a odvolávajúc sa na targum Onkelos, ako aj vedcov Buxtorfa a Buddea, tu chápu vši. Talmud hovorí, o že išlo o vši, čo neprotirečilo pojmu, ktorý používala LXX. Dávni grécki autori Theofrast, Aecius, Christofan poukazujú na to, že išlo o vši žijúce v tráve, červy a blchy.

8, 17. „V mojej ruke“ – Mojžišova ruka je vykonávateľka Božej vôle.

Patristický komentár: Muchy predstavujú podľa Izidora zvieratá, ktoré sú drzé, nepokojné. Okrem iného zobrazujú aj arogantné nároky telesných žiadostí. Egypt je bitý muchami, pretože srdcia všetkých, čo milujú tento svet sú bičované nepokojom svojich túžob (Izidor⁴, *Questions in vetus testamentum* 14, 8-9, PL 83, 293).

¹ DOUGLAS, J. Nový biblický slovník. Praha 1996, s. 209.

² ЛОПУХИН, А.: *Толковая Библия. Т. 1.* Петербург 1904 – 1907, s. 299-301.

³ Exegéti hovoria o moskytoch, ktoré spôsobujú hrozné choroby, ako napr. maláriu či týfus. Niektorí hovoria aj o kliešťoch. Beduíni dodnes veria, že sa komáre a moskyty rodia z prachu. LEMANSKI, J.: *Nowy komentarz Biblijny. Stary Testament.* Księga Wyjscia, T. III. Czestochowa 2009, s. 235.

⁴ Izidor Sevilský hovorí o Sv. Duchu proti heretikom toto: „Mušky (komáre) sú malé lietajúci hmyz, ktorý si niekedy nevšímame a pocítíme ich, až keď sa usadia na tele a začínajú nás hrýzť a cicaf. Tak môžem aj heretické myšlienky mučiť dušu, čo oklamany človek vôbec nemusí vidieť. Až na tretíkrát čarodejnici nemohli nič podobné urobiť a preto vraveli: „Je to prst Boží.“ Títo kúzelníci sa podobajú na heretikov. Na nich poukazuje aj apoštol Pavol 2 Tim 3, 8-9. Nemohli vykonať žiadne kúzlo kvôli tomu, že mali zvrátený um. Sv. Duch, ktorý prebýval v Mojžišovi, sa im protivil. Tretí v poradí je aj Sv. Duch (vo Sv. Trojici – pozn. a.), ktorý v tomto prípade predstavuje „Boží prst“. Sv. Duch dáva pokoj a mier krotkým a pokorným srdcom. A naopak, dáva nespokojnosť zlým a pyšným, čo symbolizuje malé mušky. A preto faraónovi čarodejnici sa podobali na nemohúce mušky, nemohli urobiť nič iné, iba konštatovať: „To je Boží prst“.

Rabínsky komentár: Mnohí komentátori rozumejú pod slovom **muchy** dosl. *zmes divej zveri*, ktorú Raši podľa Midraša Rabba opisuje ako neusporiadané množstvo rôznych druhov škodlivých zvierat, hadov a škorpiónov, ktoré spôsobia ničenie¹ Egypťanov (ExRb 11, 2-3; Raši in Herczeg 2003, 77). Raši uvádza midraš, podľa ktorého Boh zosiela na Egypťanov rany v postupnosti, pripomínajúcej bojovú taktiku kráľa pri obklúčení mesta: najskôr treba zničiť vodný zdroj, preto prvá rana zasiahla zásobáreň vody, ktorou bol Níl (Raši však uvádza iný dôvod). Potom nasleduje prenikavé trúbenie poľníc (*šofary*) okolo mesta na vystrašenie a zmätenie obyvateľov. Podobne aj Egypt naplnil hluk žabieho kvákania. Nasledujú húfy šípov, ktoré Midraš Tanchúma prirovnáva ku komárom, čo sa zabodli do tela Egypťanov ako šípy. Potom kráľ posielal svojich žoldnierov, ktorí sú ako *zmes divej zvery*². Mor prirovnáva k hromadnému odvláčaniu zajatcov, po ktorom nasleduje pokus vypáliť mesto nepriateľa, čo pripomína vredey³. Ďalším krokom je vrhanie kameňov z katapultov, podobné krupobitiu. Na rad prichádza útok veľkej armády, to pripomína kobyľky. Ak sa nepriateľ ani tak nevzdá, uväznia ho a niečo podobné spôsobila tma. Ak nepriateľa ani teraz nepremôže, popraví jeho vodcov, čo predstavuje smrť prvorodených (Tanchúma, Bo 4 in Herczeg 2003, 77-78; porov. Raši in Herczeg 2003, 77-78).

Rabínsky komentár: Slovo **odlíšim** Raši rozumie v tomto verši a v spojeniach *PÁN však odlíši* (9, 4) a *PÁN odlíši* (11, 7) v zmysle „oddelí“. Svoj výklad opiera o použitie tohto slova v 5Mjž 30, 11, kde *spojenie tento príkaz... nie je... ďaleký* (SEP: *nie je... veľmi vzdialený*) chápe v zmysle „nie je oddelený“ (Raši in Herczeg 2003, 78).

СЕВИЛЬСКИЙ, И.: Изъяснения мистических таинств. PL 83:292-293.In: *Библейские комментарии и отцов Церкви и других авторов I – VIII веков*, Ветхий Завет III. Книги Исход, Левит, Числа, Второзаконие. Герменевтика 2010, s. 60.

¹ Touto skazou sa myslia smrteľné následky tejto rany na rozdiel od dvoch predchádzajúcich, keď nikto z Egypťanov pre krv alebo žaby nezomrel (Herczeg 2003, 77-78).

² Keďže väčšina rán bola zameraná na falošné egyptské božstvá je možné, že táto rana zahrňovala aj chrobáky. Išlo by o útok na Cheprera, boha posvätného chrobáka skara-bea. MACDONALD, W.: *Biblický komentárke Starému zákonu*. Brno 2017, s. 77.

³ Raši pri tejto rane vysvetľuje, že vredey, z ktorých sa šírili pľuzgiere boli pálčivo horúce (Raši in Herczeg 2003, 77-78).

Uprostred (tejto) krajiny

Rabínsky komentár: Hoci Božia Prítomnosť (*Šechina*) sídli na nebesiach, Božie rozhodnutia platia aj na nižšej úrovni (Raši in Herczeg 2003, 78), t.j. na zemi. Mizrachi chápe tento verš tak, že Boh je PÁNOM dokonca aj na zemi, **uprostred krajiny** (Mizrachi in Herczeg 2003, 78).

8, 19. „Odlíšim svoj ľud“ – alebo „oddelím“ podľa starých prekladov; hebr. „vykúpim“.

Rabínsky komentár: Jeden z viacerých výkladov tohto verša hovorí „uskutočným vykúpenie“, ktoré urobí rozdiel medzi mojím ľudom a tvojím ľudom (Raši in Herczeg 2003, 78). Iní, medzi nimi Rašbam, vykladajú slovo **výkupné** ako „rozdelenie“. Raši však namietajú, že v takom prípade by muselo byť vo v. ešte ďalšie slovo „aby sa rozdelilo, na rozdelenie“ a svojím výkladom upozorňuje na to, že nejde o rozdelenie samotné, ale o prostriedok na jeho dosiahnutie, t.j. o vykúpenie. Aj Targum Onkelos prekladá slovo **výkupné** do aramejštiny ako *vykúpenie* (Herczeg 2003, 78).

Patristický komentár: Blaž. Augustín¹ hovorí o ohraničenej moci čarodejníkov a zlých duchov toto: „Človek plytkého zmýšľania si môže položiť otázku: ako je možné, že čarodejníci svojimi kúzлами napodobňovali zázraky? Veď spočiatku dokázali vykúzliti aj hady a iné veci. Treba si všimnúť, že moc, ktorá premenila palice na hady, sa pri pokuse vykúzliti mušky kdesi stratila. Veď muchy sú veľmi malé stvorenia a predsa boli treťou ranou, ktorá kruto mučila egyptský národ. Až keď stratili čarodejnú moc, povedali: je to „prst Boží“. Z daného treba pochopiť, že padlí anjeli, podnebeské kniežatá, ktorí boli vyhnaní (zvrhnutí) z neba sú vlastne veľkým mrakom. Predstavujú istým spôsobom väzenie, v ktorom tí, ktorí čarujú, už nič nemôžu, pretože nemajú silu zhora.“

O prste Božom ako o Duchu Sv. hovorí ešte blaž. Augustín² nasledovne: „Či nemáme chápať pod Božím prstom Sv. Ducha? Veď v Evan-

¹ ИПОНСКИЙ, А.: О Троице.Сл.0329, Сл 50, 3.7.1. In: *Библейские комментарии и отцов Церкви и других авторов I – VIII веков, Ветхий Завет III. Книги Исход, Левит, Числа, Второзаконие. Герменевтика 2010*, s. 62.

² ИПОНСКИЙ, А.: Проповеди.Сл.0284, 155. РЛ 38.842.35. In: *Библейские комментарии отцов Церкви и других авторов I – VIII веков, Ветхий Завет III. Книги Исход, Левит, Числа, Второзаконие. Герменевтика 2010*, s. 63.

jeliu píše evanjelista Matúš (12, 28) a „*Pán povedal: Ja Božím Duchom vyhánam démonov*“ a ďalší evanjelista (Lk 11, 20) hovorí: „*Ja Božím prstom vyhánam démonov*“. A následne, tento Zákon (Dekalóg) bol napísaný Božím prstom, t.j. Duchom Božím, tým Duchom, ktorý premohol faraónových čarodejníkov a oni sami konštatovali: *to je prst Boží*. Keď tento Zákon a práve on bol zostavený Božím Duchom, t.j. prstom Božím, prečo nie je o ňom povedané: *Zákon ducha spočíva v živote Isusa Christa? Zákon životodarného Ducha v Christu Isusovi oslobodil ťa totiž od zákona hriechu a smrti* (Rim 8, 2).

8, 20-23. Keď na Egypt doľahne pohroma, faraón sa pokúša dohadovať, aby nemusel Izraelitov úplne prepustiť zo svojej krajiny. Už sa neobracia k veštcom, ktorí sa už pri poslednej pohrome ukázali ako bezmocní a neschopní čeliť Hospodinovej moci. Ešte raz sa o nich zmieňa, ale kultovo budú znečistení, takže nebudú môcť predstúpiť pred svojich bohov (9, 11). Faraón mal v Izraelitoch robotníkov, ktorých využíval a vykorisťoval. Takýchto ľudí sa žiadny vládca dobrovoľne nevzdáva. Faraón chce, aby obetovali Hospodinu priamo v Egypte. Mojžiš však upozorňuje na nereálnosť navrhovaného riešenia. Izraelská bohoslužba je predsa pre Egypťanov niečím urážajúcim. Určite by došlo k ťažkým konfliktom, ak by Hospodinov ľud uctieval svojho Boha úplne inak ako na to boli zvyknutí obyvatelia Egypta. Jediná možnosť v tejto situácii je oddeliť sa od pohanského prostredia a odísť do púšte.¹

8, 21. V (tejto) krajine

Rabínsky komentár: Slovo **krajina** s určitým členom, tak ako sa uvádza v tomto prípade, označuje zvyčajne Zaslúbenú krajinu. Faraón zrejme chce v tomto prípade povedať, aby Izraeliti nešli obetovať do púšte, ale aby obetovali **v tejto krajine**, t.j. tam, kde práve žili (Raši in Herczeg 2003, 79).

Patristický komentár: Blaž. Hieroným² sa zamýšľa nad správnym prekladom v gréčtine „kypotyia“ – mucha, ktoré do latinčiny preložili

¹ *Výklady ke Starému zákonu I. Zákon*. Praha 1991, s. 230-232.

² СТРИДОНСКИЙ, И.: Послания. CSEL 55: 289. In: *Библейские комментарии отцов Церкви и других авторов I – VIII веков, Ветхий Завет III. Книги Исход, Левит, Числа, Второзаконие*. Гермenevтика 2010, s. 64.

ako „musca canina“ – ovad. V Akilovom preklade nachádzame pojem „panmikton“, čo v preklade znamená „muchy rôzneho druhu“.

8, 22. V Egypte by nastalo pohoršenie, že sa tam uctieva cudzí Boh. Egypťania by sa urazili, keby videli Izraelitov obetovať zvieratá, ktoré egyptský ľud uctieva ako posvätné.

„**Ohavné**“ (1Mjž 43, 32 a 46, 34) Izraelci ako pastieri obetovali zvieratá zo svojich stád; egyptský rituál bol veľmi odlišný: prinášali rastlinné obety, hydinu, kusy mäsa; okrem toho baran a cap boli u nich posvätnými zvieratami.

O egyptských obmedzeniach v otázke jedenia istých druhov mäsa sa dozvedáme až z neskoršieho obdobia od Herodota. Píše, že Líbyjčania žijúci v egyptských pohraničných mestách Marea a Apis mali problém vzdať sa jedenia kravského mäsa, čo z kultových dôvodov dodržiavali Egypťania (*Dejiny* 2. 18). Ďalej píše, že Egypťania obetujú čisté býky a junce, ale nie kravy, ktoré sú zasvätené bohyni Izis a že tí, čo postavili Diov chrám, vo všeobecnosti obyvatelia tébskeho kraja nejedia ovčie mäso a obetujú kozy, a naopak, tí, ktorí pochádzajú z mesta Mendes a patria k jeho svätyni, nejedia kozie mäso a obetujú ovce (*Dejiny* 2. 41-2). Všetky spomínané zvieratá však boli pravidelne obetované v rámci izraelského kultu (3Mjž 3, 2-11). To zrejme vyvolalo konflikt medzi židovskou posádkou usadenou v Elefantíne a tamojšími Egypťanmi, ktorí vyznávali boha Chnuma. Z dochovaných aramejských písaných dokumentov z Elefantíny, pochádzajúcich z 5. stor. pred Chr., t.j. z obdobia Herodota vieme, že židovská posádka tam mala vybudovaný vlastný chrám. Tiež vieme, že Egypťania ho zrúcali, najpravdepodobnejšie pre spomínané obety baranov a oviec, ktoré v judaizme patrili ku kultu. Pre Egypťanov, ktorí uctievali boha Chnuma, znázorňovaného s hlavou barana, to bolo neprípustné.

Patristický komentár: Dôvod, prečo by obeta Izraelitov bola ohavnosťou, spočíva podľa Ambróza v tom, že Egypťania nenávideli ovce, a teda nenávideli čisté obety. V duchovnom zmysle to znamená, že Egypťania nenávideli dokonalé hľadanie čností (Ambróz, *Epistuale* 1, 4, 1-3: CSEL 82/1, 26-27). Egypťania podľa Pateria nechceli jedávať jahňacie mäso. Čo je však odporné Egypťanom, to Izraeliti obetujú Bohu. Podobne hriešnici – slovo **ohavnosť** má v tejto súvislosti dva možné výklady. Buď súvisí s baránkom na obetovanie, alebo s úkonom obety: a/ keďže

inde v Písme sa toto slovo spomína v súvislosti s pohanským bohom ako *obluda* (2 Kr 23, 13; SEP), môže tu ísť o pohanské *božstvo* Egypta; b/obeta Izraelitov mohla byť pre Egyptľanov **ohavnosťou** aj v tom zmysle, že mali obetovať egyptské božstvo.

8, 25-27. Izraeliti nemohli obetovať podľa návrhu faraóna medzi Egyptľanmi, pretože ich obeta mohla vyvolať náboženský fanatizmus domorodého, väčšinového národa. Takéto obetovanie mohli považovať za náboženský výsmech či „svätokrádež“. Obeta mohla podľa prekladu Pešity, targumu Onkelos, ako aj názoru niektorých exegetov vyvolať medzi Egyptľanmi veľké náboženské nepokoje, ktoré sa mohli skončiť kameňovaním Izraelitov ako nábožensky netolerantných s cudzím náboženským kultom.

8, 25. Faraón nedbá ani na to, že ho Mojžiš zmienkou o oklamaní (heb. t-l-l) stavia i napriek jeho bohorovnosti po boku všelijakým podvodníkom (ako Laban (1Mjž 31, 7 neverní z ľudu (Jer 9, 4)) a dáva z neho dolu božiu posvätnosť. Ani jasný dôkaz Hospodinovej zvrchovanosti, keď vďaka modlitbe muchy zmizli, nespôsobilo zmenu faraónovho zmýšľania a konania. Boží ľud zostával v otroctve.

8, 26. Patristický komentár: Paterius¹ o prinášaní obety hovorí toto: „Pre Egyptľanov bolo jedenie oviec ohavnosťou. No to, čo bolo ohavnosťou pre nich, Izraeliti prinášali ako obetu Bohu. Prinášali Bohu prosté svedomie, ktoré nespravodliví odmietajú, hoci spravodliví ju menia na obetu čnosti, čistotu pravdy, skromnosť – to všetko prinášajú Bohu. Nespravodliví sa pritom na to pozerajú ako na neužitočné aktivity a považujú to za hlúposť.

Ambróz Milánsky² hovorí: „To, čo je ohavné pre Egyptľanov, my prinášame ako obetu Bohu³. Veď aj kniha Genezis (46, 34) hovorí o tom, že Egyptľania hľadeli na pastierov dobytky s odporom, pretože okrem

¹ ПАТЕРИЙ, Изъяснение Ветхого и Нового Заветов. PL 79:729. Cituje sv. Gregora Veľkého, Morálne poučenia na knihu Jába 10, 29. In: Библийские комментарии отцов Церкви и других авторов I – VIII веков, Ветхий Завет III. Книги Исход, Левит, Числа, Второзаконие. Герменевтика 2010, s. 64-65.

² МЕДИОЛАНСКИЙ, А.: Послания. Cl. 0160, 1.4.1.82, 1.26.3. In: Библийские комментарии отцов Церкви и других авторов I – VIII веков, Ветхий Завет III. Книги Исход, Левит, Числа, Второзаконие. Герменевтика 2010, s. 65.

³ Ambróz odpovedá na list istého obyvateľa Milána, ktorý sa volal Irenej.

iného obrábali s pluhom zem. Abrahám, Jakub a následne aj Mojžiš či Dávid boli pastiermi a svoj rod pozdvihli, pretože išlo o kráľovský dar. Egypťania nenávideli čisté obety, t.j. výchovu cností. Hriešnici nenávidia to, čo je čisté pre dobrých a bohabojných. Zdokonaľovanie sa v čnostiach odmieta prázdny človek a vyhýba sa týmto aktivitám. Tak ako egyptské telo obľubovalo pôžitok, odvracia sa od duševných čností, odmieta ich moc a nechce sa od čnosti nič poučiť. Takýto utekajúci sa Egypťan nie je človek a správaj sa k nemu s láskou, aby si pochopil ľudskú prirodzenosť. To, po čom oni túžia a vyberajú si pre seba, ty to odmietaj. Pretože nemôžu byť spolu rozumnosť aj nerozumnosť. Ten, kto je vedený nerozumnosťou a nezdržanlivosťou, odmieta rozumnosť aj zdržanlivosť. Každý nerozumný a nezdržanlivý prichádza o to, čo dostáva človek dobrý a následne aj človek múdry a zdržanlivý.“

8, 27. Rabínsky komentár: Midraš, ktorý slovo **muchy** prekladá ako zmes divej zveri hovorí, že tieto tvory odišli, no neuhynuli tak ako žaby, lebo keby podochli, Egypťania by z nich mali úžitok (ExRb 11, 3; Raši in Herczeg 2003, 81.¹

8, 28. Patristický komentár: Origenes² hovorí: „Napísané je, že sa obmäkčilo faraónovo srdce, pretože im povedal: „Nechod'te ďaleko, iba tri dni a vaše ženy nezoberiete so sebou (8, 27-28). Hovoril tak, pretože faraón ustupoval pred zázrakmi pomaly. To poukazuje na to, že znamenia na neho pôsobili, hoci ešte nie úplne v celku.“

Zoznam bibliografických odkazov:

- AUGUSTÍN, S.: *Boží štát*. II. zväzok. Trnava 2005. ISBN 80-7162-571-X
- BÁNDY, J.: *Úvod do exegézy Starej zmluvy*. Bratislava 2002. ISBN 80-223-1693-8.
- BÁNDY, J.: *Teológia Starej Zmluvy*. Bratislava 2003. ISBN 80-223-1793-4.
- BÁNDY, J.: *Úvod do Starej zmluvy*. Bratislava 2003. ISBN 80-223-1885-X.

¹ Exodus, Komentáre k Starému zákonu.3. Zväzok. Trnava 2013, s. 232-235.

² ОРИГЕН, О началах. TLG 2042.002,3.1.11.7-14. In: Библейские комментарии и отцов Церкви и других авторов I – VIII веков, Ветхий Завет III. Книги Исход, Левит, Числа, Второзаконие. Герменевтика 2010, s. 65.

- BÁNDY, J.: *Dejiny Izraela*. Bratislava 2006. ISBN 80-223-2139-7.
- BARDTKE, H.: *Příběhy ze starověké Palestíny*, Tradice archeologie dějin. Vyšehrad 1988
- BAUMANN, G.: *Bible*. Praha 2012. ISBN 978-80-247-3912-0.
- BENEŠ, J.: *Dvanáctka*. Uvedení do Malých proroků. Praha 2019. ISBN 978-80-7255-422-5.
- BENEŠ, J.: *Jozue. Svatá slova v knize Jozue*. Praha 2017. ISBN 978-80-7172-702-6.
- BENEŠ, J.: *Kniha o Bohu soudci. Teologie knihy Daniel*. Praha 2015. ISBN 978-80-7172-762-0.
- BENEŠ, J.: *Směrnice a řády. Zákoník v Páté knize Mojžišově*. Praha 2012. ISBN 978-80-7172-874-0.
- BER, V.: *Vyprávění a právo v knize Exodus*, Jihlava 2009. ISBN 978-80-86498-35-5.
- BIBLIA. Vydala Slovenská evanjelická cirkev a. v. v ČSSR, 1990. ISBN 0-564-03222-0.
- Библия – Книги Священного Писания Ветхаго Завета на церковнославянском языке. Москва 1993.
- Библия – Книги Священного Писания Ветхаго и Нового Завета. В русском переводе. Издание Московской патриархии, Москва 1956.
- Библейские комментарии и отцов Церкви и других авторов I – VIII веков. Ветхий Завет II. Книга Бытия 12-50. Герменевтика 2004. ISBN 5-901 494-03-2.
- Библейские комментарии отцов Церкви и других авторов I – VIII веков, Ветхий Завет III. Книги Исход, Левит, Числа, Второзаконие. Герменевтика 2010. ISBN 978-5-901494-15-8.
- BIČ, M.: *Ze světa Starého zákona I*. Praha 1986.
- CAP, A.: *Izagogika do Starého Zákona I*. , Prešov 2019. ISBN 978-80-555-2211-1.
- CAP, A.: *Úvod do Starého Zákona II*. Prešov 2018. ISBN 978-80-555-2077-3.
- CAP, A.: *Biblická prahistória*. (Biblicko-exegetický komentár na 1. – 11. kapitolu knihy Genezis), Prešov 2018. ISBN 978-80-555-1982-1.
- ČAPEK, F.: *Archeologie, dějiny a utváření identity starověkého Izraele*. Vyšehrad 2018. ISBN 978-80-7601-082-6.
- DAHLER, E.: *Jeruzalém v dějinách spásy*. Kostelní Vydří 1993. ISBN 80-85-527-28-6.

- DOUGLAS, J. *Nový biblický slovník*, Praha 1996. ISBN 80-85495-65-1.
- DOUKHAN, J.: *Túžba zeme. Štúdia prorockej knihy Daniel*. Martin 1996. ISBN 80-88719-59-3.
- DUKA, D.: *Úvod do Písma Svätého Starého Zákona*. Praha 1992. ISBN 80-901252-5-5.
- ДРОЗДОВ, Ф.: *Толкование на Книгу Бытия*. Москва 1867.
- DUBINOVÁ, T.: *Ženy v Bibli, ženy dnes*. Praha 2008. ISBN 978-80-86889-69-6.
- ЕГОРОВ, Г.: *Священное Писание Ветхого Завета*. Москва 2004.
- ЕГОРОВ, Г.: *Священное Писание Ветхого Завета*. Москва 2016. ISBN 978-5-7429-1053-4.
- Exodus, Komentáre k Starému zákonu*. 3. Zväzok. Trnava 2013. ISBN 978-80-7141-766-8.
- FINKELSTEIN, I.-SILBERMAN, N.: *Objevení Bible. Svátá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Vyšehrad 2007. ISBN 978-80-7021-869-3.
- Genezis*. Trnava 2008. ISBN 978-80-7141-626-5.
- GENEZIS – *Starý zákon, překlad s výkladem*. Praha 1968.
- HANUŠ, J.- VYBÍRAL, J.: *Příběhy povolání a obrácení v biblických textech*. Brno 2009. ISBN 978-80-7325-177-2.
- HELLER, J – PRUDKÝ, M.: *Obtížné oddíly knih Mojžišových*. 2. Vydání. Kostelní Vydří 2007. ISBN 978-80-7195-186-5.
- CHIOLERIO, M.: *Blaze tomu, kdo slyší tato slova. První setkání se Starým zákonem*. Paulínky 1997. ISBN 80-86025-10-1.
- Ilustrovaná príručka k Biblii*. Slovenská biblická spoločnosť. Banská Bystrica 2001. Preklad P. – D. Alexandrovci. ISBN 80-85486-36-9.
- JANČOVIČ, J.: *„Nech je svetlo!“ – Úvod a exegéza vybraných statí Pentateuchu*. Bratislava 2002.
- JOHNSON, P.: *Dějiny židovského národa*. Rozmluvy 1995. ISBN 80-85336-31-6.
- KAŠNÝ, J.: *Právo v hebrejské Bibli*, Vyšehrad 2017. ISBN 978-80-7429-910-0.
- KELLER, W.: *A Biblia má predsa pravdu*. Historická pravda podložená vedeckými dôkazmi. Bratislava 2018. ISBN 978-80-8172-036-9.
- KITTEL, R.: *Biblia Hebraica*. Stuttgart 1937.
- КОВАРСКИЙ, А.: *Гепру Ветхого Завета*, Москва 2001. ISBN 5-93348-037-1.

- KUBÁČ, V.: *Člověk před Boží tváří*. Vyšehrad 2016. ISBN 978-80-7429-754-0.
- KUZMIŠIN, P.: *Bohovia starých Slovanov*. Bratislav 2018. ISBN 978-80-8100-434-6.
- KÜNG, H.: *Židovství*. Brno 2016. ISBN 978-80-7485-110-0.
- LACH, S.: *Ksiega Rodzaju*. T. 1.-11. Poznań 1962.
- LEMANSKI, J.: *Ksiega Rodzaju*. T. 1. č.2., Czenstochova 2013. ISBN 978-83-7797-205-2.
- LEMANSKI, J.: *Nowy komentarz Biblijny*. Stary Testament. Ksiega Wyjścia, T. III. Czestochowa 2009. ISBN 978-83-7424-448-0.
- LINDEN, N.: *Povídá se...podle Tóry*, Benešov 2015. ISBN 978-80-88060-01-7.
- LINDEN, N.: *Povídá se... o soudcích a králech*, Praha 2018. ISBN 978-80-88060-14-7.
- ЛОПУХИН, А.: *Толковая Библия*. Т. 1-3. Петербург 1904 – 1907.
- MACDONALD, W.: *Biblický komentář ke Starému zákonu*, Brno 2017. ISBN 978-80-906732-0-5.
- MIKLIK, J.: *Biblická archeologie*. Praha 1936.
- МЕЛЬ, А.: *Исагогика – Ветхий Завет*. Москва 2000. ISBN 5-88869-032-5.
- МЕЛЬ, А.: *Как читать Библию I.-II.* Калининград 2002. ISBN 5-88869-029-5.
- MOLONEY, F.: *Evangelium podle Jana*. Kostelní Vydří 2008. ISBN 978-80-7192-991-8.
- MUCHOVÁ, L.: *Bible pro ty, kdo už nejsou děti*. Praha 2019. ISBN 978-80-7553-555-9.
- NANDRASKY, K.: *Dejiny biblického Izraela*, Bratislava 1994.
- NANDRASKY, K.: *Úvod do Starej a Novej zmluvy*. Bratislava 1980.
- NANDRASKY, K.: *Teológia Starej zmluvy*. Bratislava 1976.
- NANDRASKY, K.: *Dejiny Izraela*. Modra 1961.
- NOVOTNÝ, A.: *Biblický slovník*, Praha 1956.
- Pentateuch. Pět knih Mojžišových s komentáři Jeruzalemské Bible*. Trnava 2004. ISBN 80-7141-447-6.
- PETER, M.: *Wyklad Pisma Swietego Starego Testamentu*, Poznań 1959.
- Pět svátečních svitků. Živá díla minulosti*, Praha 1958.
- ПРАВΟΣЛАВНАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ Т. 1. Москва 2000. ISBN 5-89572-006-4.

- PRUDKÝ, M.: Genesis I. 1, 1 – 6, 8. Praha 2018. ISBN 978-80-7545-047-0.
- Průvodce životem. I. Mojžíšova (Genesis)*. Praha 1998. ISBN 80-7130-059-4.
- ПУШКАРЬ, В.: *Священнаябиблейская история*. Санкт-Петербург 2004. ISBN 5-7444-1167-4.
- RAHLFS, A.: *SEPTUAGINTA –LXX*. Stuttgart 1935. ISBN 3438051214.
- RENDTORFF, R.: *Hebrejská bible a dějiny*. Vyšehrad 2015. ISBN 978-80-7429-541-6.
- RYAN, D.: *24 hodín v starovekom Egypte*. Jeden deň v živote ľudí, ktorí tam žili, Bratislava 2019. ISBN 978-80-8109-368-5.
- СНИГИРЕВ, Р.: *Библейская археология*. Москва 2007. ISBN 978-5-7789-0200-X.
- СОКОЛОВ, Н.: *Ветхий Завет*. Москва 2002.
- SCHULTZ, S.: *Starý Zákon mluví*. Praha 1989.
- STRUPPE, U. – KIRCHSCHLAGER, W.: *Úvod do Starého a Nového zákona. Jak porozumět Bibli*. Vyšehrad 2000. ISBN 80-7021-334-5.
- Sväté písmo Starého a Nového zákona*. Trnava 1996. ISBN 80-7162-152-8.
- ŠALING, S. a kol.: *Veľký slovník cudzích slov*. Bratislava 2003. ISBN 80-89123-02-3.
- Študijná Biblia*. Banská Bystrica 2015. ISBN 978-80-8156-052-1.
- ЩЕДРОВИЦКИЙ, Д.: *Введение в Ветхий Завет*. Москва 2003. ISBN 5-901599-15-2.
- ТЕОДОРИТ, К.: *Толкование на книгу Бытия*. Москва 1855.
- The Orthodox study Bible, 2008 by Athanasius of Orthodox Theology*. USA. ISBN 978-0-7180-0359-3.
- TYDLITÁTOVÁ, V.: *Symbolika hradeb a bran v hebrejské bibli*. Praha 2010. ISBN 978-80-7387-305-9.
- ВАСИЛИАДИС, Н.: *Библия и археология*. Св.- Троицкая Сергиева Лавра 2003.
- БЕНИАМИН, П.: *Священная библиейская история, ч. 1-2*. Санкт-Петербург 2004. ISBN 5-7444-1167-4.
- VESELÝ, J.: *Mariánska zjavení z hlediska hermetismu*. Praha 2001. ISBN 978-80-7439-036-4.
- Výklady ke Starému zákonu I. Zákon*. Praha 1991. ISBN 80-7017-408-0.
- WALTON, J.: *Ztracený svět 1. Kapitoly První knihy Mojžíšovy v kontextu evolučních a kreacionistický teorii*. Starověká kosmologie

a diskuze o vzniku světa. Pro poctivější četbu Bible. Praha 2017. ISBN 978-80-7255-396-9.

WESTERMANN, C.: *Tisíc let a jeden den*. Praha 1972.

УАЙТ, Е.: *Конфликт веков*. Т. 1. Патриархи и пророки. Москва 1998. ISBN 5-86847-246-2.

ZAMAROVSKÝ, V.: *Veľké príbehy Staroveku*. Gilgameš. Sinuhet. Aeneas. Bratislava 2018. ISBN 978-80-8046-894-1.

ZIOLKOWSKI, Z.: *Nejtěžší stránky Biblie*. Kostelní Vydří 2001. ISBN 80-7192-450-4.

FREEDOM AND ALTERNATIVE. CHURCH, STATE AND AUTHORITARIANISM IN RELATION TO COVID-19

doc. ThDr. Václav Ježek, PhD. et PhD.

Abstract: The following article assesses authoritarianism and totalitarianism both ecclesial and governmental in relation to the Covid-19 pandemic. We ask ourselves the basic question as to why the contemporary environment does not allow for alternative solutions or opinions regardless of their worth or value. We believe, that the religions or ecclesial environment is partly to blame. Not offering different views we are thus subjected to some form of general “ethic” of “love your neighbour” which precisely because of its indeterminacy is unhelpful.

Key words: Covid-19. Christianity. Totalitarianism. Christian ethics.

Introduction

The following article attempts to show the necessity of offering alternative positions in relation to the Pandemic Covid-19. We demonstrate this by referral to the ecclesial-state context. What we see is a flawed ethic, which in the name of abstract authoritative statements “love your neighbour”, “protect your neighbour” etc., attempts to dictate a one-sided solution of this or that character. The rhetoric apparent in various institutions of authority does not allow for dissent or disagreement.

The pandemic Covid-19 is a serious problem without doubt. Our intention is not to doubt any medical or other measure to counter this pandemic but to draw attention to the fact that many of the measures, statements, policies are in fact related to “interpretation” rather than fact. Here various forms of abstract humanist ethics related to religion, to government policy to globalisation are often used or misused in the debate. Hypocrisy is one of the by-products of this environment.

Whereas in earlier periods the authority of the church or science deigned supreme in one way or another, the fluid environment of ontologically loose ethical terms devoid of substance and meaning has created a strange context in which authoritarianism both ethical, religious or other has a fertile ground. We propose that a way of how to

relativise totalitarianism of one form or another is to redeem the ancient synergy and cooperation, which offers a safeguard of alternative and therefore truthful views. We believe that the church (here understood as a general concept) has compromised itself in its inability to offer alternatives.

Individualism, totalitarianism and the dictate of the absolute

One of the most interesting aspects of the Covid-19 crisis, was that it seemed to have disassociated what could be termed as “traditional attributes” from the church and state. The state replaced the church as a kind of “infallible” authority, to which all must look up to for guidance. The de-Christianisation of western society as a phenomenon is commented on by many authors for some time (Hertel & Nelsen, 1974, p. 409). The state now offers more than just governance if offers an ideology.

Throughout history accusations of the church as being manipulative and totalitarian appeared now and then in various thought patterns. In continental Europe various philosophical and political theories often understood the state as the only guarantee against the totalitarianism of the church. There were ideologies like the French *Culte de la Raison* (Scurr, 2007), which desired offer an outright alternative to the church. Whether in the historical record there is evidence that the Church desired to offer an alternative to the State is a somewhat different contested question.

To be honest it is of course true, that once given a position of political and cultural importance, the church or Christianity as such could display and of course did display totalitarian characteristics. Here totalitarianism is understood as a form of governance touching on all social, religious and political aspects of life. Not only in the sense of subjection to a central authority but in the sense of a deliberate intention of controlling and directing and therefore changing the development of society.

We can however claim that contemporary aspects of society and its development according to our opinion clearly show that elements of totalitarianism, democracy and many other ideologies or concepts are interchangeable in terms of institutional forms and aspects. Thus, for

example some form of governments do not only offer state governance as we would expect them to do by virtue of the definition of government, but also seem to assume the traditional Ecclesial role of sanctioning their action by ideological or even transcendent perspectives. This new ideology is frightening because it is indeterminate and without its "theology". Whereas Christian theology has a system this new ideology does not have any of these "stable" attributes. We may use the term of Luckmann who uses a definition for similar occurrences even though he speaks about Christianity "unstable hierarchy" of private opinions (Luckmann, 1967, p. 105).

Throughout Christian history criticisms of the Church often centred on the idea that the Church and Christianity itself are relying on abstract and transcendent arguments/revelation to justify decisions, dogmas and belief itself. A kind of "leap of faith", which is so detested by many rational criticisms of the Christian tradition. This of course holds partly true also in relation to internal Christian discussions and conflicts, such as in the case of Protestantism. Here Protestantism tended to replace "transcendentalism" of the Roman Catholic Church with Solo Scriptura which appeared "more rational" and therefore "true". The revelatory aspect is linked with the purported "irrationalism" of religion (Orr-Ewing, 2008).

We may generalise and state, that the real problem with any religion and with a belief in a deity lies in its apparent "indeterminacy" and revelatory unpredictability. Revelation is something that cannot be classified or predicted, which is the most difficult aspect in religion that anyone can accept. This means "that anyone" can claim to express the truth, since this truth seemingly defies logic, rationality and therefore "control".

We may argue further, and state that some commentators not only argued against a totalitarian transcendentalism but against totalitarian "humanism" or "goodness". In the development of modern European thought, figures such as Rousseau and Nietzsche and others in one way or another argued against the totalitarianism of "goodness" understood in various ways. Rousseau in his *Social Contract* discusses the dynamics of the freedom of the human being and the limits of state power

(Rousseau, Gourevitch, 1997), where he touches on these more general issues not limiting himself to the Church or religion.

It was becoming obvious to many political and philosophical commentators in the nineteenth century that removing the role of the Church or the Feudal system for that matter or any form of absolutist government and ideology can unfortunately lead to a new absolutist and totalitarian system. Many commentators have seen a direct link between efforts to build the French state and previous totalitarian or absolutist thought. In fact, the French revolution and the nascent French state utilised all the totalitarian and absolutist instruments of the previous French monarchy in achieving their goals and sustaining them, similarly to communist revolutions which achieved their goals with the same methodological models as the governments which they opposed. In any event the common denominator was one communal dictate replacing the other.

Similarly, today in the Covid-19 debate, the “social community good” is emphasised, which can become a totalitarian dictate vis a vis the individual. The similarities between Communism and Monarchism were for example already noted by Marquis de Custine, who wrote in his letters from Russia: “Government in Russia is military discipline in the place of civil order, a state of siege which has become the normal state of society.” (Ungurean, 2011, p. 50). Already in the 1840s the French themselves viewed Communism developing in Russia as a danger (Adamovsky 2004, p.1).

During the negotiations for the Concordat between France and the Pope in 1801, it was clear that the state desired to acquire prevalence over the church. But it wanted to receive the same authority as the Church had. As Murray observes: “All this is true, as far as it goes. What Msgr. Spina, the representative of the Pope for the negotiation of the Concordat, met in Paris was a fierce trend towards the omnipotent state, towards an invisible sovereignty within the state, towards the politicization of the whole of French social life, towards the enclosure of all institutions, including the Church, within the single framework of the nation under the single control of the public authority.” (Murray, 1952, p. 525).

As we can see here in our comments on the Church and State in the context of totalitarianism, no ideology, religion or non-religious system, state structure etc., is *inherently* devoid of the possibility of assuming control both theoretical and practical of the individual, that is becoming totalitarian. Therefore, it is not the *content of a system*, which is totalitarian or can be dominant but its *expression*. In relation to the Covid-19 crisis this means that whoever decides on the measures to counter the pandemic and whichever ideological or non-ideological platform is at play in this process, the individual can be controlled and guided with the same absolutist manner by just as any form of government, ideology or measure.

Within the Covid-19 framework the role of the individual can be paramount or completely denied. Here the difference between the individual and group can be just as blurred. The Individual can paradoxically become the primary vehicle of totalitarianism aimed at a much larger group. For example, if an ill person suffering of Covid-19 is used by the media or anyone else to prove a point, or to point to the negative sides of the Covid-19 crisis he or she becomes the carrier of a possible totalitarian decision-making process. If his or her case is blown out of proportion by the media, he or she thus becomes the ideological reason or excuse for any form of measure dictated by any form of regime. This is true for the Church as for the State. Similarly, and individual saint or sinner can be thus utilised for overall goals.

However vice versa, the ill individual can just as well be ignored by all around and his or her disease and perhaps demise becomes his or her destiny devoid of any further meaning or consequence for society at large. The individual is rejected or denied by overall society. This is very important to mention here, because regardless of covid-19 there are many other illnesses which individuals suffer, and which do not receive any attention to the detriment of the individual who experiences them. Thus, in cases of rare diseases the health insurance companies often simply do not provide for expensive medicines, and the state cynically leaves such persons to their own destinies. Thus, you are “lucky” to be chosen and liberated by the state from your individualism or your individualistic limits and at the same time through the states totalitarianism other individuals are destroyed by the very same dynamic

working in reverse. Further the more emphasis is placed on one disease the lesser attention other diseases receive. Even though the evidence is difficult to establish undoubtedly many people experienced complications because they did not receive care for their health problems due to Covid-19 restrictions in the hospitals. "Patients are being deprived of surgical access, with uncertain loss of function and risk of adverse prognosis as a collateral effect of the pandemic" (Søreide, et. al. 2020, 1250).

Totalitarianism can affect the Church, the state the individual. Totalitarianism can affect any form of government (democratic, monarchy etc.) or ideology, which means that there always must be an element which can voice concern or a different opinion. The paradox is that the more totalitarian a form of government or ideology is, the more individualistic it becomes. This again forms a cycle since this same individualism seeks to hijack opinion or governance and again totalitarianism springs up.

However, the contemporary debate has not lost the false belief that one form of government, ideology, scientific statement, religion etc., is somehow less totalitarian or better than the other. As we have seen any form of governance can suffer from abuse and from the inherent impossibility of accepting a different opinion. The problem with the Covid-19 pandemic is that both the Church at some forms and the state really did not allow any other form of opinion to be voiced.

Totalitarianism of empathy and sympathy

The axiom of "loving one's neighbour", summarises Christian ethics. As we can observe in today's world various forms of humanist thought can become used as a totalitarian ideology. Just as in Communism or Christianity, ideas such as "love your neighbour" or "workers rights" can become the axiom for totalitarian rule, so basically in the contemporary global world, any form of humanism can be used to justify decisions and measures.

Regarding the Covid-19 crisis just about any idea or scholarly opinion regarding the pandemic, could have been used by the Church or state to adopt measures and proclaim ideologies. However, the

underlining ideology was always “protection of the human being against disease”.

A similar concern appeared in the rhetoric of the state, when there were arguments that those who deny the existence of Covid-19 or more recently the need to vaccinate oneself, are, contributing to the death of others and therefore do not show “love towards one’s neighbour”. The militancy of these statements it seems varied in various countries. The Israeli politician Bennett stated recently “When you don’t get vaccinated, you’re endangering yourself, you’re endangering those around you, and its life threatening.” (Spiro, 2021). Obviously, this dogmatic statement does not leave much options. Any opposition would be considered as a direct life endangering issue.

In one way or another appearing to be compassionate and agreeing to various state initiatives in relation to Covid-19 whether sincere or not can lead to social recognition. A person who is vaccinated or “concerned about others” gains recognition from society. For example, contemporary research is studying the social effects of wearing masks and other measures as being indicative of “social acceptance” and “social status”. One who is vaccinated or adopts all sorts of measures regardless how ridiculous they may be “gains a social status” (Calbi et al., 2021).

Church leaders or State leaders or any person with authority can gain support by expressing concern and issuing drastic measures against the pandemic. The more one is concerned with public health the better his political position seems to be. In theological terms, one can even convince himself or herself, that his or her concern for Covid-19 is not stemming from egoistic motives but from a concern for the fellow human being. There are instances of people acting violently towards others due to a terrible fear for their own lives and safety but hiding under the pretext of concern for the well-being of others. An interesting form of self-delusion can emerge in which one believes his or her own self interest is in fact an interest for the other human being. A similar concept can appear that regardless of the lives lost due to Covid-19 measures this is justified because of the “greater good”. Both the Church, Communist ideology can argue likewise that all the problems associated with these ideologies are just necessary sacrifices for the

greater good. A kind of modern Covid-19 utilitarianism emerged in which deaths resulting from vaccines are negated by the philosophy of the greater good.

The principle of true and sincere love towards the other is often difficult to disentangle from a general need of self-recognition. This need of self-recognition by others is commented on by Rousseau as one of the primary human drives (*amour propre*), (Dent & O'Hagan, 1998). However, Rousseau is perhaps right in suggesting that this need for self-recognition can lead to another feature and that is a superiority complex. This can be clearly seen in the contemporary discourse, where those vaccinated or sensitive to covid issues are rendered as "superior" to others. This can lead to alienation from one's own self, by virtue of alienation from others. Ironically Rousseau himself was plagued by the need for self-recognition regardless of his own moral skeletons (giving up his children to a foundling hospital etc.).

Importantly compassion and emotion can be illusionary in the sense that they can maintain a form but lack substance. For example, I can watch television and see children dying of hunger in Ethiopia. This can provoke a strong emotional response such as pity. But this would need to be followed by concrete action to alleviate this problem. If this is lacking, then the emotional response exists but only serves to create a self-delusion of compassion, which is not simply there by virtue of having no practical basis.

This provokes what we can term here as emotional egoism. One's emotion and compassion towards others does not provoke action or meaningful response, but on the contrary supports our own subjective sense of worth and superiority, since it falsely convinces us that we are compassionate (even if only in theory) and therefore our own ego and self must be preserved. An "I deserve to live because I am compassionate" kind of logic. A paradoxical situation emerges in that the more we feel compassion and emotion towards others the lesser we are concerned about them, since the primary goal is our preservation "as compassionate beings".

The drive towards the protection of the health of others in the name of a fight against Covid-19 can be based on various ethical platforms, including the Christian one. The European rhetoric regarding the Co-

vid-19 pandemic is largely based on biblical ethics even if not explicitly framed as such. We have to realise that in other contexts such as the Chinese one, this is not necessarily the norm.

However, this ethic of the concern for one's neighbour and life if not based on Christianity can be based on a secular form of humanism. Generally stated globalisation has perhaps structured and supported a new form of ethic, based on what we may term as "secular humanism". However, we may argue that all forms of ethical positions are always based on previous ethical traditions. It would be impossible to argue that European thought and culture was not to a large extent based on Christian values. Even the most atheist or secular humanist position in contemporary Europe is based on some form of Christian ethics (whether these values are common to other religions does not concern us here). As commented on by a vast number of authors, many forms of state policy, thought, or culture are formed by religion and stem from this background. For example, Schmitt wrote in "All significant concepts of the modern theory of the state are secularised theological concepts", (Schmitt, 2006, 36).

A certain form of secular humanism has erupted as the key ethical principle and perhaps guiding principle for governments in the contemporary crisis. Principles of a secular form of humanism are embodied in various contemporary organisations, such as for example, the British Humanist Association, amongst the membership of which we can count Richard Dawkins. Generally the main goal or direction of secular humanism is a kind of general concern for the well-being of humanity.

Here I would define secular humanism as an indeterminate global ethic devoid of a static platform. Secular humanism is fluid and therefore indeterminate. In any case secular humanism can resemble a religion not due to some coherent system or ethic but due to its authoritative drive and intention of policy making. Here lies the danger. Whereas religious systems and philosophies such as Christianity have a system of thought, secular humanism does not, which means that it can be manipulated much more easily in any totalitarian or authoritative manner. This is because it relies much more on "interpretation". This has been clearly seen in the Covid-19 rhetoric where we are faced

with ongoing and changing interpretations and suggestions on what is right in relation to the pandemic.

Regardless of the claims of atheists or secular humanists of breaking the shackles of totalitarian religion the fact is that people are subjected daily to some abstract requirements and commandments of this secular humanist ethic. These would undoubtedly include also the pandemic rhetoric with its various underlining currents of thought. Given the uncompromising and totalitarian way of how many governments and individuals proclaim philosophies related to the pandemic one can be excused for thinking that a new fundamentalist religion has emerged. Fairly enough accusations of fundamentalism were also levelled at the Churches (Hovorun, 2020, 162).

The danger inherent in globalist secular humanism lies undoubtedly in its "abstractness" and "fluidity". One principle valid today is no longer valid tomorrow. One principle fought for today is no longer important the next day. Or a principle fought for is deemed no longer worthy of attention or ideological support. Of course, Christian ethics are also reflective and developing in some form, but they are based on a system, which offers guarantee that these ethics are not the product of individual will and interest (of course not to such an extreme extent as secular humanism) but on certain principles which transcend the limits of the individual, economic interests and so on. In the pandemic context, we have seen how for some time, governments, scientific bodies, churches etc., are presenting a loose indeterminate ethical policy in line with an indeterminate ethical platform.

Hypocrisy and the concern "for one's neighbour"

Regardless of any ideology or religion the concern for human life is a broad ethic which is a basic axiom of human society or at least it should be. It is also definitely a part of the secular humanism discourse as we have seen above. What has been often noted is that a love "for one's neighbour" is an expansion of the basic ethic linked to the preservation of human life. Already Aristotle in his Nicomachean ethics and elsewhere for example, saw the relationship with a fellow human being as *on par* with the concern for one's own wellbeing. He writes: "But It is commonly said that we must wish our friends good for his own sake."

(Aristotle, 1906, VIII, 1, 4, 2, 1, p 254). Other scholars have commented on Aristotle's seeming comparison between the love of oneself and one's neighbour. Annas who quoting Aristotle writes "Each of these seems to belong to the good person by virtue of his relation to himself, and he relates to his friend as he does to himself, for the friend is another self (1166 a 30-32)," and states: "Friendship to another is thus conceived of as threatening him as another self" (Annas, 1988, 1).

This unconditionality of loving the other is undoubtedly an ethical revolution, which goes on to other themes as self-sacrifice. Self-sacrifice through love is a Christian concept associated primarily with the *kenotic* sacrifice of Christ. Here the *kenosis* signifies an absolutist sacrifice to the denial of oneself. This kenotic theology of the patristic period has been expanded on by contemporary theologies of sacrifice (Lefsrud, 2020).

The ethical maximum in relation to loving one's neighbour is a true statement if it is backed with substance. This means that we can adhere to the principle of loving one's neighbour but not display any such love. A notable criticism of the Church. Throughout history just as it is the case of contemporary society, various ethical postulates were used with authority, but without these being put into practice. This is not surprising or a problem here, but the problem here is that, If I do not fulfil my own beliefs, I cannot realistically force others to fulfil them, since this would essentially mean that to this extent I am forcing "unrealistic" beliefs on others, unrealistic here, because they have not been proven by my own fulfilment of them.

During the Covid-19 crisis many such cases of authoritative formulations without substance were pronounced. The arguments were often carried in the name of a completely abstract concern for the "health of loved ones". However, whether this motif was indeed substantiated in practice remains an open question. Suffice it here to indicate some contradictions. Here we have a classical case of a division between content/substance and external expression.

One of the arguments of those who advocate vaccination and other freedom limiting measures is that those rejecting vaccination, or other such measures are in fact not concerned about the health of others. Therefore, the need is to accept the possibility of one's own destruction in the name of saving others. This is indeed a noble motive in full

agreement with the best of Christian ethics. But again, the logic of the claims or methods involved can go against their proposition.

For example, vaccinating children (if we accept that there are dangers in vaccinating children) can be deemed necessary to protect not the children but those “vulnerable in society”, including elders and so on. However, we may inquire conversely whether the elderly or other segments of “vulnerable” society should not with the same logic sacrifice themselves for the children and not accept the possibility of vaccination of children, if indeed vaccination has the potential to harm children. Or completely simply stated one can state: “Just as you are willing to sacrifice yourself in line with the *love of your neighbour* logic for me, I according to the same logic “love your neighbour” do not require this sacrifice and instead sacrifice myself for you”. The question is where is the truth of “love of your neighbour” is in such circumstances, or how to truly arrive at the substance of its meaning. In short how to apply the concern for the well-being of others without compromising its content.

An obvious question which many have asked is why is it that generally lesser attention has been given to issues of the environment, hunger and other diseases than to the pandemic, especially if it is obvious almost to everyone that these are indeed serious problems which humanity faces. The simple fact is that ecologists and scientists are clearly portraying a scenario of disaster for the world, if our environmental thinking and action does not improve. Why is it for example, that hunger in Yemen or elsewhere which can be alleviated or the reality of dying children do not stimulate the same “love for one’s neighbour” concerns as the pandemic. Excuses that these issues cannot be easily solved in comparison to the pandemic cannot simply hold. Again, identifying truthfulness and substance of the axiom “love your neighbour” therefore in relation to the pandemic is very difficult, because the same axiom is not realistically applied to other issues. Something more is needed than simple logic and rational construction.

I remember from my own research and experience the rather strange thinking expressed by people who have their mothers and fathers in a nursing home. A young woman, who did not visit her elderly father in a nursing home for significant segments of time,

although he expected these visits and looked forward to them, expressed her disappointment that the nursing home was closed to public visits during the pandemic. After some time, the father of this woman died, and she expressed utter shock for not being able to “visit” her father anymore. She blamed the “tragic” disease, for her not being able to “regularly visit” her father. Covid-19 was blamed for something which was a completely different issue, but under the same ideological auspice.

The less one can fulfil and keep one’s own convictions and abstract principles of love the greater the role of utilitarianism or the “greater good” principle emerges. Similarly in the history of the Church we find similar examples. The less the Church followed its own ethical principles the more authoritarian its rule usually became. Sacrifices stemming from this were explained according to the logic of “the greater good”.

In the case of the pandemic, in line with this context measures could have been adopted to stop the spread of this disease, which in the long or short run could have been more destructive than the disease itself. These appeared under the obvious only and correct principle of “saving lives”. However, since ontologically the human being does not “know” how to save lives (as we can see in the human made disasters around us) the measures can be more destructive than positive. We will only know the true statistics of the death rates from the pandemic and the death rates from consequences of the measures against it some years later.

The lack of experience and practice can lead to totalitarianism. The falsely authoritative and totalitarian character of at least some anti-covid measurements has itself been shown in several cases. For example, restrictions presented as protection for the elderly have in fact resulted in the deterioration of care. These can be seen in relation to the restrictions of contact. While many theological or anthropological theories have constantly emphasised the need for social contact and proximity as a therapeutical instrument of universal healing these have been jettisoned in the authoritative restrictions crusade. Obviously, this is partly because the openness to alternative solutions is often closed in the name of infallibility. The human rights watch publication states:

"These challenges were exacerbated by the absence of family visitors who, prior to the pandemic, often helped with essential tasks such as eating and hygiene, emotional support, and communication with staff." (Mills, 2021).

In the name of the pandemic functional solutions were discarded. In fact, it seems that many of the measures introduced against the pandemic have turned out to be destructive and counterproductive. This is not our concern here, but what are we interested in is in the dogmatic form they were introduced "as the only proper measure". We further read in the same report mentioned:

"Other policies contributed to reduced transparency into nursing homes, operations. In March 2020, CMS barred long-term care ombudspersons from visiting facilities, with limited exceptions, and suspended all routine inspections by state surveyors except for infection control. Standard ombudsperson visits and state inspections were resumed in September, although some ombudspersons reported barriers to entry due to limited personal protective equipment or testing, and inspections have been inconsistent across states"... "Despite serious concerns about the treatment of nursing home residents during the pandemic, 32 states have passed laws or executive orders shielding nursing homes from civil liability during the pandemic, making lawsuits more difficult. Several states have included criminal liability protections as well. Even before the pandemic, many nursing home residents faced obstacles to accountability through the courts." (Mills, 2021).

Here we can observe that the concern for protecting the elderly in nursing homes from the pandemic has brought in many other perhaps unforeseen problems. While these measures could have protected the elderly from the pandemic they could have also created new problems and dangers. Increased isolation, emotional detachment, lack of complex care, either directly or indirectly caused by the pandemic has also contributed to the death rate of the elderly. The Human rights watch report clearly states: "A nurse practitioner who works in several nursing homes said: "I've lost a lot my patients to Covid-19, but I've lost a lot of other patients from other conditions that I didn't expect that they would have declined so rapidly from. I don't know what the data is going to show, but we've lost a lot of people [from non-Covid-19 causes]." (Mills,

2021). To be clear here, the problem here is not with the measures themselves or the desire to protect the elderly, but with the authoritarian way it is claimed that this or that measure “is the only proper” measure. It is obvious that those who devise these measures do not study or pay attention to the other issues involved, which can be drawn to solve the spread of the disease or its treatment.

Generally nursing homes for example, in the USA have experienced long term issues related to many other problems. The same report from human watch quoted above mentions chronic understaffing, lack of training and lack of care.

Freedom and covid-19

Freedom is an important value in relation to the pandemic debate. All involved basically desire freedom. Those ill, freedom from the disease, those under restrictions to be free from them, others desire the freedom of others suffering from the disease and so on. Obvious paradoxes can emerge here, because often the most restrictive measures and directives centre on the claim, that the more we fulfil these the freer we later become. Therefore, the lesser “freedom” one has now, the more “freedom” he or she will ultimately receive.

A greater problem here is not with the paradox of freedom but with the question of “who” offers this freedom? Is it the state, the Church, the scientific community offering this freedom? Freedom from Covid-19. In any case one needs to submit to some authority to receive this freedom like for example to the state or scientific authority. Similarly, to ecclesial ethics where the surrendering of ones will to some higher authority in fact entails spiritual liberation.

At first glance this imprisonment of one’s freedom in the name of science, state policy or the church seems similar. However, there is a marked difference, since Christian theology is conscious of the limits inherent in human understanding and therefore appeals to God, who is above these limits, as the primal authority and carrier of freedom. In a secular society, where there is no God, there is no easy escape to some principle which compensates for our human limits and guarantees our freedom. As in the pandemic debate there is of course, always the possibility to appeal to scientific medical arguments, but these have been

shown to be at least partly inconclusive or if not as such at least the way they should be applied is less conclusive.

The less clear and indeterminate are authoritative measures on the pandemic, the less freedom such measures can bring in the long run both in the perspective of solving the problems related to the pandemic but also in the perspective of curtailing basic freedoms of the population. Of course, any ethic related to freedom has inherent in its own mechanisms of thought structures which limit this freedom, because generally there is no such thing as ontological absolute freedom. Similarly in Christian theology there is the belief that the more we limit our freedom in the name of God the freer we actually become.

The promise of absolute freedom is only an illusion in one way or another. The pandemic is one among many things limiting our freedom, just as basically any disease does. The other issue ethically is "whether I am free" if other human beings are suffering. This question is not asked by many, and people are prone to believe that they are free even though other people are not free from one reason or another. Ethically it is sounder to believe in ones own liberation only when there is universal freedom of others too or to the same degree.

In terms of state legislation, if the individual obeys state recommendations, he is set free, presumably, regardless of his or her intentions. But the development and totality of society means in essence that freedom in one way or another is curtailed anyway. For example, the destruction of the Amazon Forest means the destruction of a way of life of the local Indians. Whether they like it or not, their way of life must change, and promises of freedom in the name of progress are simply ridiculous and incomprehensible to them.

Freedom is a liquid concept due to its terminological indeterminacy. Paradoxically the "freer" freedom becomes the less potentially free it is precisely because its "indeterminacy" can be misused. In terms of Covid-19 the endless promises of freedom after one obeys commands/measures and fulfils his or her obligations is a promise of abstract freedom, since this freedom and its content cannot be understood or fulfilled in advance.

Medical science as the new infallible magisterium

In terms of theistic positions, it has often been argued, that one is required to believe in something one has not seen or had experience of. In contrast scientific analysis and conclusions are portrayed as offering something tangible, something concrete and rational. This may be so, but the reality is that only scientists understand science. Scientific conclusions must be accepted by the rest on "faith".

Here belief is required also as to the good intentions of science. The basic scientific discourse of any kind always centres on belief in science and in scientific discourse, because it is "rational". Many of the criticisms of religion are based on the premise that religion is not empirical in its nature and that it is not therefore reasonable (Engelke, 2014).

Whatever the case one may ask whether this "reasonability" of science is linked to concrete needs of the human being and his or her well-being. A scientific conclusion leads to other conclusions in a never-ending process of discovery. The human being does not require an endless and eternal chain of logical argumentation but absolute "answers" in the here and now. In fact, reason and its consequences stop here precisely of the unreasonableness of the experience of disease. The fact that a cure will be found for cancer is not interesting for a person who will die any moment from cancer.

Is it reasonable to terminate the lives of some people to save others? Is it reasonable to forsake the negative results of some cases of vaccinated persons in the name of a majority, which does benefit from vaccination?

Science produces solutions but at the same time further new problems. Just as Rousseau concluded that the progress of civilisation means the progression and development of new ills and problems. He writes: *"...These are too fatal proofs that the greater part of our ills are of our own making, and that we might have avoided them nearly all by adhering to that simple, uniform and solitary manner of life which nature prescribed. If she destined man to be healthy, I venture to declare that a state of reflection is a state contrary to nature, and that a thinking man is a depraved animal. When we think of the good constitution of the savages, at least of those whom we have not ruined with our spirituous liquors, and reflect that they are troubled with hardly and disorders, save wounds and old age, we are tempted to believe that,*

in following the history of civil society, we shall be telling also that of human sickness.” (Rousseau, 2020, p. 12).

The most ironic and paradoxical issue about the Covid-19 crisis is that many ecclesial or state authorities address the issue of the pandemic without any knowledge about biology, medical research, chemistry etc. If one is prone to make an exclamation about the disease, given scientific methodology one would need to really understand or have knowledge about the medical, chemical, biological and other complex features of the disease. Of course, the state governments usually rely in their decision-making process on expert advice. But even so, in the end it is not the experts who decide policy, even though this policy can be based on expert and scientific evidence.

In the ecclesial world the Roman Pope, the Russian Patriarch and the Patriarch of Constantinople to mention a few authorities pronounced serious statements about the pandemic or rather about how believers should behave. Here we can quote a statement from Vatican news:

“In a video message produced in conjunction with the Ad Council, Pope Francis praised the work of researchers and scientists in producing safe and effective Covid-19 vaccines. “Thanks to God’s grace and to the work of many, we now have vaccines to protect us from Covid-19” he said in the video released on Wednesday. He added that vaccines “bring hope to end the pandemic, but only if they are available to all and if we collaborate with one another” (Watkins, 2021). The Pope as other cardinals presumably are not medical experts on Covid-19 and therefore as many others in positions of authority rely on the work of medical experts and others as is shown here. This is of course reasonable.

However, the suggestions of the Pope go further beyond the scientific arena, because the Pope proclaims his own opinion about what the development will be if people do or do not get vaccinated or do this or do that. Further in the same Vatican News report other cardinals appear suggesting that anyone vaccinated “shows love to his or her neighbour” (presumably because this means that he or she does not spread the virus). Given the scientific uncertainty on whether a vaccinated person spreads the disease or not these statements appear both scientifically and theologically unfounded.

Further the theology of “extortion appears” in that if you do not do this and vaccinate yourself “you do not love your neighbour” presumably. “Getting vaccinated is an act of love”. Here our intention is not to dispute or refute these arguments but to point to the “interpretative” framework involved. The Church leaders go beyond expressing the medical facts, and “interpret” and consequently order and direct a policy to be followed. This means that starting from medical facts, one departs from them, by interpreting them and deriving a policy, which ultimately means that these medical facts or scientific discourse are denied.

One may conclude that those people who are believers expect their leaders to offer advice on spirituality and not on medical issues. If strong opinions are voiced on medical issues, the Church assumes the authority of medical science. Further the Church then does not offer an alternative, but repeats the authority of someone else, which begs the question of whether the Church and other institutions are not conflating.

Undoubtedly no such objective knowledge is possessed by for example the Roman pontiff or any state official. Thus, one can ask the question, whether according to principles of scholarly research, the public good and ethical discourse one has the right to speak about issues he or she has no understanding of and furthermore which is perhaps even more suggestive to authoritatively order direct policy and action on these issues. All authorities speaking about the pandemic, who are not from the scientific community are relying therefore on “advice” from representatives of medical science who advise about the issues.

In the medieval period and earlier when the Church made a pronouncement about certain opinions and scholarly inventions, it at least had the power and ability to support its view, since it had scholars and scientists who were working within the church. In fact, theology was not a discipline only about religion, but included physics, chemistry, astronomy and other disciplines. The churches authoritative pronouncements about scientific issues (whether correct or not is here beside the point) were at least based on internal knowledge and research. In earlier periods the church engaged in secular science (then part of theology).

As we have indicated above, if for example, the Pope pronounces the need to vaccinate, this pronouncement is based on “advice” from others. This of course in itself is not a problem, since government officials, church leaders most of the time must rely on professional advice from others, not being professionals in various areas themselves. The issue here however is that the Pope is exclaiming his view in the name of an abstract “love your neighbour” ethics or in the name of God and not in the name of a scientific board. Therefore, he offers a conclusion for a different field altogether. If the Pope pronounced a conclusion in the name of science being himself a representative of scientific research one can understand such a pronouncement. However, pronouncing something about science but not in the name of science but in the name of religious issues or theology seems awkward.

The only justification for such a line of thought would be a statement that the Pope “received a revelation from God” that the vaccine from Pfitzer or other company is indeed Gods will. This however goes contrary to the principles of theology. If indeed God reveals his will through the Pope as He has done throughout history, he does not need at least theoretically to wait for the results of scientific research. Therefore Gods supposed omnipotence and unpredictability and unknowability are jettisoned and illogically tied to the results of scientific rationality. Theologically Gods behaviour is a priori in advance controlled by the results of rational discourse. Ironically, the logic of this would be that only after we have decided an issue basing ourselves on scientific research that this or that is correct, can God “freely” choose and reveal his decision.

The same logic holds true for the state which analogously pronounces something not in the name of God but in the name of “well being of citizens”, which in the same context is just as abstract as saying that God revealed his will.

From a historical point of view rarely can we see such an initiative from the ecclesial leaders to comment on such issues of medical science. What is theologically a paradox is that a rational or scientific presupposition is instituted as a precondition for God’s revelation or expression. God “waits” for human discourse to make “his decision” through the very same human conclusion. The Church is no longer an instrument of

revelation but speaks instead of the Divine. Further, if such statements are indeed made, this would require an overhaul of ecclesial ethics, since the ecclesial leaders would necessarily have to pronounce statements about everything else, and essentially the church would merge with secular institutions or become such a secular institution.

From a position of dominance in the medieval period, the church has gradually moved to a position of a certain subservience to the trends in the global world. Especially from the sixties of the twentieth century we can see a trend which at first glance can appear as a tendency to “conflate with the time”s. During the Covid-19 crisis the subservience of ecclesial opinion to state policy seems very pronounced.

We may state, that the reason why religion in the ancient world was considered as a “partner” with the state is that it offered “an alternative” to the state in the sense of offering a “different view” a different perspective of things. Not a primitive “explanation of the supernatural” but a check on the interpretation of the natural. Of course, for example in the Roman state, there were various opinions on the role of religion and Polybius sees religion perhaps more in the sense of helping to keep the Empire united (Vaahtera, 2000, p.252).

In the Roman empire and in the later Byzantine empire no one could have seriously thought of a separation between state and religion (religion generally, not only Christianity). The Romans deified their emperor, and the Byzantines viewed their emperor as a guarantor of harmony both religious and political. The underlining point here was not some kind of superstitious belief, but a sense that the “good of the human being and society” is based on more than the sum of a decision of an emperor, senate or somebody else in government but on an objective view based on an indeterminacy in nature itself which was related to a religious perspective. This is because religion operated through but beyond logic.

That the good and well being of society is something more complex than can be defined by one authority be it a state, scholarly one or other authority. Co-operation with religion in Rome meant the ability to acknowledge “an alternative opinion”. Superficial criticism and analysis of ancient religions has often led to a misunderstanding and caricature descriptions. The ancient societies were fully aware that regardless of

the effort to control nature and its forces, there comes a moment when one is not capable of knowing or controlling forces in the universe. For example, regardless of their knowledge of agriculture and other related issues, the Egyptians still appealed to the gods for a successful harmony for a successful harvest.

Basically, all religious ceremonies in the ancient world, are an acknowledgement that there is something "beyond the control" of the state or people. As Liebeschuetz concluded: "Every public act began with a religious ceremony, just as the agenda of every meeting of the senate was headed by religious business" (Liebeschuetz, 1979, p. 1). This belief in something "uncontrollable" and therefore requiring religious sanction is a basic feature of ancient religious thought and stems from the basic belief and not some kind of superstition, that there are things one cannot "control" or know about. This is in stark contrast to today's situation, where governments, scientific bodies are in "absolute control". In such a situation there is no room for mistakes or flaws. But also no room for the "other" for a different view.

Following this logic there is no reason for doubt about vaccines or anything related to Covid-19, because the "facts are there", and these facts result in a clear-cut result. This is not a question of not having or having scientific data or information, this is a question of the certainty of the way one deals with the data to the benefit of the human being. Ironically this absolute certainty devoid of doubt is also a feature of dogmatic statements from the church, were as we have seen several various ecclesial authorities have sprung up "absolutely" and "correctly" pronouncing statements on this or that matter.

If there is no space for a different opinion this means that paradoxically neither the one opinion prevalent is the directive one, since ultimately it negates itself, by offering a closed and therefore artificial view. As we have seen in the Covid-19 crisis, up to the pandemic human society was more or less convinced that the way it was functioning is fine, and that essentially nothing could change that, because it was planned or developed along "logical and rational ways". The Covid crisis had shown that to the contrary states and societies were unprepared either psychologically or resourcefully for the handling of this crisis.

While normally we would expect that this change of fortune (μεταβολαὶ τῆς τύχης to use Polybius phrase), (Polybius, 6.2.6, Walbank, 1979, p.16) in human society, would lead to self-reflection, this appears not to be happening. On the contrary we can observe a fossilization of accepted opinion. This kind of one-sided fossilisation and solidification of this or that theory leads to consequences and to promises of future liberation, which may or may not turn out to be the case. Especially problems in ecology, health and issues related to anthropology are notoriously difficult to pinpoint and delineate. This means that solutions are just as difficult to ascertain.

As with any disease, Covid-19 has the potential to isolate not only individuals but also communities. This isolation of communities can provoke a development which associates communities with a specific disease, or at least with the responsibility of disseminating this disease. Any arguments or suggestions contrary to official policy can result in the ostracization of the person or community representing a diverging opinion. This can lead to an identification of the disease as the "characteristic" feature of this community.

Here we can obviously mention a similar situation which happened during various plagues in Europe. During the Black death/Bubonic Plague, which raged in Europe from 1348 to 1351 the Jews as a group were blamed for the plague. As Gilman writes: "The Jews, by causing the plague", "intended to kill and destroy the whole of Christendom and have lordship over the world," claimed a commentator in 1348, as Jews were "dragged from their houses and thrown into bonfires". They poisoned "...rivers and fountains/That were clear and clean/They poisoned in many places..." according to the court poet Guillaume de Machaut" (Gilman, 2021, p. 2).

Regarding segregation the issue is also related to basic ethics. Regardless of one's intentions those following blindly any rules are considered as the epitome of "love and concern of your neighbour". Thus even if one follows and promulgates various rules and restrictions out of purely selfish reasons he or she can claim the higher ground of being a true lover of mankind. Those who express a different opinion are accused of being mankind haters or at least being irresponsible. Here the litmus test for true philanthropy must not be based on opinion

towards the pandemic and the stance to it, but on the general profile of the individual as to his or her previous behaviour towards others.

If a politician, cleric or anyone who was known to be an unreliable person is suddenly enlightened and concerned about the Covid-19 pandemic, he or she cannot certainly claim the higher ground of “love of ones neighbour”. As Locke already stressed, “It would be, indeed, be very hard for one that appears careless about his own salvation to persuade me that he were extremely concerned for mine. For it is impossible that those should sincerely and heartily apply themselves to make other people Christians, who have not really embraced the Christian religion in their own hearts.” (Locke, 1689, p.3).

Conclusions

“You have to believe”

We can conclude here by quoting a statement from a site supporting vaccinations in children. It states the following:

The quote begins with a question: “What about the fact that there’s no long term research on the impacts these vaccines might have on children?” It goes on to answer: “We’ve loads of data on most vaccines being brilliant for children. There are literally billions of people alive today because of vaccination, measles, mumps, rubella. We’ve got rid of smallpox. *There’s no reason to believe that this one would be any different*” (Hogan, 2021). Yes, maybe there is no reason to be different, but our paper has shown that the possibility of different opinion should be always there and stems from the ancient practice of state-church relations.

Issues we have brought forward bring to attention the basic problem with the pandemic discourse, which lies in “its indeterminacy”. While scientific data in many respects is conclusive, there is still not enough information to be “absolutely” certain about which measure to adopt to counteract the spread of the virus. This creates confusion and abuse even on the political or ecclesial sphere. One comment on the internet regarding the American context exclaims: “You can see it an election cycle away. If Covid-19 continues in some variation, the same politicians who fanned its spread by resisting public health mandates

will be the first to condemn the Biden administration for not ending it.” (Israel, 2021).

Regardless of the authority of medical science, the state, the church, or anyone else, the internal mechanisms of these authorities must contain an internal dynamic acknowledging a different opinion, a different way a different solution. The current Covid-19 crisis has clearly shown that there is little space for this although the pandemic is itself fluid and not easily containable. As we have seen the Church or religious bodies have grossly failed in offering anything else than just repeating already existing opinions. This does not mean that they have to offer something different just by virtue of offering something different, but at least to preserve the ancient possibility of offering an alternative.

References:

- ADAMOVSKY, E. (2004): Russia as the Land of Communism in the Nineteenth Century? In: *Cahiers du monde russe*, 45/3-4, pp. 497-520.
- ANNAS, J. (1988): Self-Love in Aristotle. In: *The Southern Journal of philosophy* (XXVII) Supplement, pp. 1-18.
- ARISTOTLE, (1906): *The Nicomachean Ethics of Aristotle*, trans. F. H. Peters, 10 edition, Kegan Paul: London.
- BARON, S.W. (1967): *A Social and Religious History of the Jews, Volume XI: Late Middle Ages and Era of European Expansion (1200-1650), Citizen or Alien Conjuror*, 2nd ed., New York.
- CALBI, M. et al. (2021): The Consequence of Covid-19 on social interactions: an online study on face covering. In: *Scientific Reports*, 11 (2601), [online] [Retrieved August 24, 2021] Available at: <https://doi.org/10.1038/s41598-021-81780-w>
- DENT N.J.H. & O'HAGAN T. (1998): Rousseau on *Amour-Propre*. In: *Proceedings of the Aristotelian Society, Supplementary volumes* 72, pp. 57-75.
- ENGELKE, M. (2014): Christianity and the Anthropology of Secular Humanism. In: *Current Anthropology*, (55), Supplement, *The Anthropology of Christianity, Unity, Diversity, New Directions* 10, pp. 292-301.

- GILMAN, S. L. (2021): Placing the blame for Covid-19, in and on Ultra-Orthodox communities. In: *Modern Judaism- A journal of Jewish Ideas and Experience*, (41), 1, February 2021, pp. 1-30, [online] [Retrieved August 20, 2021] Available at: <https://doi.org/10.1093/mj/kjaa021>.
- HERTEL, B.R. & NELSEN H.M. (1974): Are we entering a Post-Christian Era? Religious Belief and Attendance in America, 1957-1968 In: *Journal for the Scientific Study of Religions*, Wiley, 13 (4), pp. 409-411.
- HOGAN, J. (2021): Vaccinating children against Covid-19, Risks, benefits, myths. In: *Irish Times*, 20,07, [online] [Retrieved August 23, 2021] Available at: <https://www.irishtimes.com/life-and-style/health-family/parenting/vaccinating-children-against-covid-19-risks-benefits-and-myths-1.4620394>.
- HOVORUN, C. (2020): Covid-19, Eucharist, Christian (?) Dualism, and the deadly Orthodox fundamentalism. In: *The Church in the Period of the Pandemic Can the present Pandemic crisis become meaningful storm for renewal in our Churches?* P. Vassiliadis & G. Demacopoulos (ed.), Cemes, pp.159-164.
- ISRAEL, S. (2021): America,s pandemic of Covid hypocrisy. In: *The Hill*, 08, 04, [online] [Retrieved August 16, 2021] Available at: <https://thehill.com/opinion/healthcare/566257-americas-pandemic-of-covid-hypocrisy>.
- LEFSRUD, S. (2020): *Kenosis in Theosis, An Exploration of Balthasar's theology of deification*, Oregon: Pickwick publications.
- LIEBESCHUETZ, J.H.W.G. (1979): *Continuity and change in Roman Religion*. Oxford: Clarendon press.
- LOCKE, J. (1689/2013): *A Letter concerning toleration*, trans. W. Popple. London: Broadway press.
- LUCKMANN, T. (1967): *The Invisible Religion: The problem of Religion in Modern society*. New York: The Macmillan Company.
- MILLS, L. (2021): US: Concerns of Neglect in Nursing homes. In: *Human Rights Watch*. March, 25, 2021, [online] [Retrieved, 20, July, 2021] Available at: <https://www.hrw.org/news/2021/03/25/us-concerns-neglect-nursing-homes>
- MURRAY, J. C. (1952): *The Church and Totalitarian Democracy*. Woodstock theological Library, [online] [Retrieved July 22, 2021] Available at: <https://www.library.georgetown.edu/woodstock/murray/1952a>.

- ORR-EWING, A. (2008): *Is Believing in God Irrational?* London: IVP Books.
- ROUSSEAU, J. J. (2007): *The Social Contract and other Later Political Writings*, trans. V. Gourevitch, Cambridge: Cambridge University Press.
- ROUSSEAU, J.J. (2020): *Discourse on Inequality*, G.D.H.Cole, trans. [online] [Retrieved June 20, 2021] Available at: <https://aub.edu.lb/fas/cvsp/Documents/DiscourseonInequality.pdf>879500092.pdf
- SCURR, R. (2007): *Fatal Purity: Robespierre and the French Revolution*. New York: Henry Hold and Company.
- SCHMITT, C. (2006): *Political theology: four chapters on the concept of sovereignty*. Chicago: Chicago University press.
- SØREIDE, K. et. al. (2020): Immediate and Long Term Impact of the Covid-19 pandemic on delivery of surgical services. In: *British Journal of Surgery*, 107, pp. 1250-1261.
- SPIRO, A. (2021): Bennett: Not vaccinating like going round with machine gun firing Delta variants. In: *Times of Israel*, 5, August, 2021.
- TUCHMAN B. (1978): *A Distant Mirror: The Calamitous 14th Century*. New York.
- UNGUREAN, S. (2011): Letters from Russia. Russia in 1839. (Marquise de Custine) A postmodernist Analysis In: *Bulletin of the Transilvania University of Brasov*, 4 (53), no. 2, pp. 50-54.
- VAAHTERA, J.E. (2000): Roman Religion and the Polybian *Politeia*. In: *The Roman Middle Republic, Politics, Religion, and Historiography c.400-133 B.C.*, C. Bruun (ed.), Acta Instituti Romani Finlandiae, (23), Rome: Institutum Romanum Finlandiae, pp. 251-264.
- WALBANK, F. V. (1979): *A Historical Commentary on Polybius I-III*, Oxford: Oxford University press.
- WATKINS, D. (2021): Pope Francis urges people to get vaccinated against Covid-19 In: *Vatican News*, 18, 08, 2021, [online] [Retrieved 20, 08, 2021] Available at <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2021-08/pope-francis-appeal-covid-19-vaccines-act-of-love.html>

DUŠPASTIER – VIDITEĽNÝ SPOLUPRACOVNÍK CHRISTOV V DIELE SPÁSY DUCHOVNEJ PASTVY

prof. ThDr. Peter Kormaník, PhD.

„Usiluj sa postaviť pred Boha ako osvedčený, ako pracovník, ktorý sa nepotrebuje hanbiť a správne podáva slovo pravdy“ (2 Tim 2, 15). Týmto poučením, ktoré sv. ap. Pavel adresuje svojmu učeníkovi Timotejovi, pripravuje ho k službe, v ktorej sa má prejaviť ako učiteľ, kňaz i dušpastier duchovného stáda Christovho. Pre ten istý cieľ Hospodin povoláva aj všetkých pastierov Christovej Cirkvi, o čom ten istý apoštol hovorí: „A On (t.j. Christos) ustanovil jedných za apoštolov, iných zasa za prorokov a iných za ohlasovateľov Evanjelia, iných za pastierov a učiteľov, aby pripravovali svätých na dielo služby, na budovanie Christovho tela“ (Ef 4, 11).

Na túto službu v Cirkvi Christovej sa kandidáti kňazskej služby pripravujú najprv v duchovnej škole počas niekoľkých rokov a potom ako kňazi v praktickom pastierstve učia sa poznávať tajomstvá Božieho Kráľovstva zvestované svetu najprv Božím Slovom – Isusom Christom a potom zvestované aj sv. apoštolmi, ktorých vysielal do tohto sveta On sám (Mt 28, 19), aby sa stali živými údmi, členmi tohto Kráľovstva, živými kameňmi na budovanie duchovného domu (1 Pt 2, 4), aby učili seba i druhých, *„ako treba žiť v dome Božom, ktorým je Cirkev živého Boha, tento stĺp a základ pravdy“* (1 Tim 3, 15). Tým, že pastieri žijú pod strechou Božieho chrámu, učia sa poznávať Boha a Jeho svätú vôľu, učia sa tiež, ako užívať sväté a životodarné tajiny, žiť podľa Božích slov a príkazní, aby sa tak stali horlivými a zbožnými služobníkmi Božieho chrámu, zvestovateľmi Božieho slova, služobníkmi Christovými a správcami Božích tajomstiev (1 Kor 4, 1), zvestovateľmi osvietenia, posvätenia a spasenia duší vykúpených čestnou Krvou Baránka čistého a nepoškvrneného - Christa Spasiteľa (Zj 1, 5; 5, 9).

„Veľkou osobnosťou je ctihodný kňaz, hovorí sv. Ján Kronštadt-ský, on je priateľom Božím ustanoveným plniť Jeho vôľu. Ak on vykonáva napríklad tajinu, je priamym, blízkym, bezprostredným plniateľom Jeho vôle; keď krstí, plní príkaz Hospodinov: „Choďte..., krstite ich...“ (Mt 28, 19); keď vykonáva tajinu Tela a Krvi – on predstavuje Jeho osobnosť – plní Jeho slovo lásky: „Toto čiňte na moju pamiatku!“

(Lk 22, 19); keď učí, tiež plní Jeho priame prikázania; keď pasie, predstavuje seba ako dobrého pastiera a predstaveného pastierov ustanovených Svätým Duchom. Veľkou osobnosťou je kňaz – on je skutočne priateľom Christa, nebeského Kráľa: „*Vy ste moji priatelia, ak konáte, čo vám prikazujem*“ (Jn 15, 14). Avšak každý pastier by mal pamätať, že dôstojným pastierom, učiteľom a služobníkom robí ho živá viera v Isusa Christa a láska k Nemu a k Jeho duchovným ovciam. „*Ty si Peter, a na tejto skale...*“ (Mt 16, 18); „...*či ma miluješ*“ (Jn 21, 15-17). A tak teda prospievajte kňazi Hospodinovi vo viere a láske. „*Nikomu v ničom nedávame pohoršenia (ani v jednom hriechu), aby naša služba bola bez hany*“ (2 Kor 6, 3). Pamätaj na tieto slová služobník Boha Svätého, ktorý sa štíti aj toho najmenšieho úmyslu srdca k hriechu“¹.

„Kňaz, hovorí Antonij, metropolita surožský, je človek, ktorého Boh povolal podľa mena a poveril ho zvestovať Evanjelium, kázať slovo pravdy, udeľovať nový život v tajinách: Evanjelium ako dobrú, oživujúcu zvesť o tom, že človeka Boh nezanedbal, že Boh verí v neho, a nielen miluje. Milovať možno aj tých, v koho viac neveríme, milovať možno aj s bôľom v srdci vtedy, keď každá nádej vymrela a ostala iba láska. A Boh nielen miluje nás, ale On aj verí v nás: On uveril v nás, keď poslal zomrieť svojho Syna na kríži, aby sme žili; On veril, že nebude zbytočná táto smrť, že ona bude prijatá a tí, ktorí stratili vieru v seba, nájdu ju v tejto Božej viere“².

Také je dušpastierske povolanie, ktoré vždy chápeme ako povolanie sv. prorokov a apoštolov, pastierov a učiteľov, ako sme už spomínali, povolanie veľmi vysoké, vznešené a sväté, ktoré vyžaduje veľké úsilie k jeho naplneniu. Aby sa dušpastieri mohli stať svetlom pre iných, musia najprv sami svietiť, musia byť naplnení svetlom, musia byť osvietení, aby mohli viesť iných, musia sami ísť pevne a stále cestou svätou, cestou úzkou, na ktorú vyzýva Isus Christos (Mt 7, 14), cestou plnou odriekania, sebazaprenia (Mk 8, 34), cestou kríža a sebaobetovania pre druhých. „Byť naozaj dobrým pastierom, hovorí biskup Veniamin (Milov), je kríž krížov. Pastier uprostred veriacich vždy stojí zoči-voči ľudskej

¹ KRONŠTADTSKIJ, Ioann, sv.: Svjaščenniku. Otčij dom. Moskva 2005, s. 38.

² ANTONIJ (SUROŽSKIJ), mitrop.: Pastyrstvo. Taganrog: Izdatel' E. A. Suchova, Novyjje Mechi 2005, s. 247-248.

márnomyseľnosti, ktorá vníma svoju dôstojnosť a osobné práva, ktorá neochotne sa skláňa k poslušnosti a neuvažuje kriticky. Iní členovia pastvy sú indiferentní k náboženstvu, sú nemravní, mechanickí v činnosti náboženských povinností. Preto je spravodlivé, že na toho, kto hľadá pastierstvo, sú uplatňované starobylé apoštolské slová, že v službe Cirkvi kandidáti kňazstva hľadajú dobrý skutok (porov. Tít 2, 7), t.j. námahu (csl. podvih)¹.

Metropolita Antonij Chrapovickij pri stretnutí so seminaristami okrem iného vštepoval im do srdca aj takéto poučné slová: „Bratia, nie chlieb a ani priazeň ovzdušia potrebujú od nás ľudia, oni potrebujú chlieb duchovný alebo kresťanské osvetlenie, tak cudzie dokonca vzdelanej ruskej spoločnosti a tým viac vzdialenému prostému národu. Utvrďte svoju myseľ v tom, že iba vy, ktorí máte získať poznanie Božieho zákona, iba vy ste držiteľmi toho lieku, ktorý všetko uzdravuje, ktorý ako jediný môže bojovať s rozožierajúcou svet chorobou mravného zla, ktoré tvorí základ ziel fyzických. Toto je váš údel, toto je váš kríž...!“ A ako sa k tomu pripraviť?, pýta sa metropolita Antonij. A hneď aj odpovedá: „Prostredníctvom zavedenia vo svojom školskom živote štúdia prikázaní Christových. Nech iní svetskí učenici myslia na jediné zábavy, nech títo mladíci oddávajú sa túžbam svojich srdca a videniu svojich očí. Vy však tak nekonajte. Vy ste vždy povinní mať pred sebou myšlienku o tom, že za každý prežitý deň a čas ste zodpovední nielen pred Bohom a svedomím, ale aj pred tými, komu bolo súdené byť vašou pastvou, vašimi učeníkmi. Každá zlá myšlienka, každá zmyselná (žiadostivá) túžba, ľahostajne konané dielo – toto všetko odráža sa v živote oslabením vôle, otupením citu, toto všetko vnáša ujmu charakteru budúcemu pastierovi a teda aj duchovnému prospeievaniu pastvy...“². Aj už spomínaný sv. Ján Kronštadtský o tom hovorí veľmi zrozumiteľne: „Ako ty, zvestujúc lásku, sám prechovávaš nenávisť; zvestujúc pokoru, sám sa vystatuješ? „Le-kár, uzdrav sám seba!“ (Lk 4, 23). Učiac iných ustanoveným cnostiam,

¹ VENIAMIN (MILOV), ep.: Pastyrskoje bogoslovije s asketikoj. Izdatel'stvo Moskovskogo podvorja Svjato-Trojickoj Sergejevoj Lavry. Moskva 2002, s. 331.

² ANTONIJ (CHRAPOVICKIJ), mitropolit: Slova, besedy i reči. O žizni po vnutrennemu čeloveku. Izdatel'stvo „BIBLIOPOLIS“. Sankt-Peterburg 2002, s. 200, 202.

bud' nimi preniknutý najprv ty sám, aby si neprepadol prísnejšiemu súdu Božiemu (porov. Mt 23, 14; Mk 12, 40). „Ty, ktorý učíš iného, sám seba neučíš?“ (Rim 2, 21)¹.

Z uvedených slov tiež vyplýva, že najbližším a najviac očividným prostriedkom k naplneniu tohto povolania dušpastiera je získanie potrebných vedomostí prostredníctvom štúdia, ktoré objíma všetko, čo len môže byť predmetom ľudského poznania. V zmysle slov Christových: *„Bud'te teda múdri ako zmije a prostí ako holubice“* (Mt 10, 16,), podobne aj slov apoštola Pavla: *„Všetko skúmajte, dobrého sa držte!“* (1 Tes 5, 21; 2 Tes 2, 15; 2 Tim 1, 13; 2, 22), budúci dušpastieri nič nenechávajú bez pozornosti, bez povšimnutia, nič nepovažujú za menej dôležité a nepotrebné; zo všetkého sa snažia vyťažiť podobne včele príjemný, voňavý a výživný med. Snažia sa rozumne využívať čas, netratiac ho nadarmo, lebo podľa ap. Pavla *„dni sú zlé“* (Ef 5, 16); pred nimi sa im zdá ten čas nekonečný a za nimi akoby nebol. Možno neraz budú žialiť nad strateným časom, avšak žiaden nárek im nepomôže vrátiť ho, lebo stratený čas plynie ustavične a plynie iba dopredu a nikdy sa nevracia späť.

Aby predsa len nezablúdili v tomto labyrinte ľudských vedomostí, je potrebné, aby sa držali viery a lásky a všetkého toho, čo tvorí pomyselnú sprievodnú niť Božieho slova (2 Tim 2, 2). Ani na okamih nesmú zabudnúť, že prvým a hlavným predmetom ich štúdia, skúmania a uvažovania má byť, v duchu slov apoštola Pavla, sám Christos, ktorý má prebývať v ich srdciach vierou a láskou, majú poznávať Christovu lásku, ktorá prevyšuje každé poznanie: *„Aby Christos skrze vieru prebýval vo vašich srdciach, aby ste tak zakorenení a upevnení v láske mohli so všetkými svätými pochopiť, aká je to šírka, dĺžka, výška a hĺbka, a poznať Christovu lásku, ktorá prevyšuje poznanie, a tak aby ste sa dali naplniť celou Božou plnosťou“* (Ef 3, 17-19) V tom sa majú stále viac a viac rozhojňovať a poučovať, aby boli schopní aj iných učiť a duchovne viesť na ceste k večnému životu.

Treba však povedať, že ani jeden vonkajší prostriedok štúdia, hoci by bol ako dôležitý a nevyhnutný, sám osebe neprivedie nikoho k vytúženému cieľu, neučiní nikoho naozaj osvieteným na túto veľkú službu, na ktorú ich sv. Cirkev potrebuje a pripravuje. Je potrebný ešte iný

¹ KRONŠTADTSKIJ, Ioann, cit. dielo, s. 37.

omnoho účinnejší prostriedok vnútorného utvárania, „aby dokonaly bol človek Boží a spôsobilý na všetko dobré“ (2 Tim 3, 17), ako vhodne pripomína ap. Pavel. Tento prostriedok spočíva v činorodej realizácii kresťanského učenia v osobnom živote, v reálnom obnovení ich ducha podľa obrazu Boha, ktorý ich stvoril. Ide o premenenie (preobrazenie) celej ich bytosti z padlej, hriešnej na čistú, svätú a nepoškvrnenú, o premenenie celého ich života, zo života telesného na život Bohu podobný a to tak, aby v ich vnútornom a vonkajšom živote odzrkadľovali sa svetlé dokonalosti Isusa Christa, o čom apoštol Pavel píše nasledovne: „Vyzlečte starého človeka s predošlým spôsobom života, ktorý sa sám ničí klamnými zlými žiadosťami, obnove sa vo svojom duchu a myslení a oblečte si nového človeka, stvoreného podľa Boha v spravodlivosti a svätosti pravdy... Nech z vašich úst nevyjde nijaké zlé slovo, ale iba dobré, na budovanie, kde treba, aby počúvajúcim prinášalo požehnanie... Napodobňujte teda Boha ako milované deti a žíte v láske, ako aj Christos miloval nás a vydal seba samého za nás ako dar a obeť príjemnej vône...“ (Ef 4, 22-24, 29; 5, 1-2). Lebo nie ten je duchovne osvietený, kto prečítal celé Sväté Písmo a naštudoval všetky odtienky teologických skúmaní, ale ten, kto zbožným životom a Bohu podobnými skutkami stvárnil v sebe Christa, ktorý je Prameňom svetla a duchovného umu a poznania. Ozajstné osvietenie a život nemôžu byť oddelené od seba. „V Ňom (t.j. v Christu) bol život a život bol svetlom ľudí. To svetlo svieti vo tme, ale tma Ho nepohltila“ (Jn 1, 4-5), hovorí sväté Evanjelium. „Kráľovstvo Božie nie je v reči, ale v moci“ (1 Kor 4, 20), prízvukuje zas ap. Pavel.

Z kontextu uvedených slov vyplýva pre nás niekoľko závažných otázok: Môže ktokoľvek mať o tomto svetle vernú predstavu, keď predtým neokúsil jeho silu sám v sebe? Keď hovoríme, že reči Isusa Christa sú duch a život, či môže ich pochopiť ten, kto predtým neoživil nimi svojho ducha a svoje srdce? Či môže zdravo uvažovať o tajomstve svojho ospravedlnenia v Christu ten, kto sám ostáva neospravedlnený? Či môže poznať životodarné účinky Božej milosti vo svojej duši ten, kto sám ostáva duchovne starý, odcudzený od Božieho života, kto ostáva synom hnevu a zatemnenia? Či môže hovoriť o prednostiach a bláhach Božieho Kráľovstva ten, kto sám ostáva mimo neho? Či nie v tom medziiným spočíva pravá príčina toho, prečo poučenia a kázne dušpastierov sú niekedy ako „coendžiaci kov a zuniaci bubon“ (1 Kor 13, 2), že sú

pusté a mŕtve a iba bezducho a bez zmyslu poletujú mimo uši počúvajúcich, nezapadajú do ich duší, do ich srdc pripravených na prijatie Božieho slova? Odkiaľ sa v kázanom slove môže zjaviť život a sila, ak ich nielo v srdci dušpastierov? Iba vtedy ich hovorené slovo bude živé a činné, ak bude ovlažené silou blahodate Svätého Ducha prebývajúcej v ich dušiach. Iba vtedy môže ich svetlo, ich svetlý obraz života byť priložený ako liečebný balzam na srdce blížneho, keď v ňom bude pulzovať duch pravej kresťanskej lásky, ktorá bez pretvárinky a pokrytectva, v zmysle učenia ap. Pavla, raduje sa s radujúcimi a plače s plačúcimi (porov. Rim 12, 15), duch takej lásky, ktorú vysoko vyzdvihuje nad všetky cnosti spomínaný apoštol Pavel, keď Korinťanom píše: *„Láska je trpezlivá, láska je dobrotivá, nezávidí, láska sa nevystatuje a nenadúva; nespráva sa neslušne, nehladá svoj prospech, nerozčuľuje sa, nepočíta krivdy, neraduje sa z nepravosti, ale raduje sa z pravdy; všetko znáša, všetko verí, všetko dúfa a všetko vydrží. Láska nikdy nezanikne“* (1 Kor 13, 4-8). Iba vtedy ich poučenie bude prinášať blaho a úžitok a bude prijaté srdcom, keď bude hlboko zníeť presvedčením ich vlastného srdca.

Preto stále, aj po rokoch dušpastierskej služby, nádejným prostriedkom k dosiahnutiu plného úspechu v poznaní tajomstiev viery Christovej je pre dušpastierov ich vlastný život podľa viery, čo znamená, že stále sa musia prezentovať pred Bohom i pred svojou duchovnou pasťou svojím bohumilým životom naplneným dobrými skutkami, pravdou a spravodlivosťou. Podstatné nie je to, či vedia spamäti základné pravdy Christovej viery a pravidiá kresťanského spôsobu života; iba v pamäti sú tieto pravdy a pravidlá mŕtve a neplodné; z pamäti skoro vymiznú a nezanechávajú po sebe ani stopy. Dôležité je to, aby tieto pravdy a pravidlá boli prenesené do ich srdca, akoby vytlačené v ich srdci a tam ožili, aby sa stali životom ich ducha a odhalili sa v ich konaniach a skutkoch; to bude verný znak toho, že ani námaha ich duchovných vodcov a učiteľov, ktorí v nemalej miere prispeli k tomuto ich úspechu, nebola daromná a dosiahla svoj cieľ.

Keď sa dušpastieri a kňazi radi cvičia v každodennej askéze (csl. v duchovnom podvihu) a obohacujú svoj duchovný horizont tiež čítaním Božieho slova a užitočných kníh, a zas, naopak, keď zavrhnú s nevôľou tie diela prázdnej fantázie, ktoré sú aj napísané na prázdne, bezobsažné využívanie času, znamená to, že vytvorili v sebe zdravý vkus

a schopnosť rozlišovať dobré od zlého. Ak s ochotou prichádzajú do Božieho chrámu, so zbožnou pozornosťou, patričnou úctou a vnútorným srdečným dojatím zúčastňujú sa na cirkevných modlitbách a bohoslužbách, ak sa radi venujú aj súkromnej modlitbe, znamená to, že pochopili duch cirkevných modlitieb a bohoslužieb a že vlastnou skúsenosťou okúsili a poznali sladkosť, blaženosť i užitočnosť modlitby. Ak v konaní dušpastierov nachádzajú sa či objavujú také cnosti, ako sú sebazaprenie, pokora, skromnosť, poslušnosť, úprimnosť a čistota srdca, ak medzi dušpastiermi navzájom, ale aj medzi dušpastiermi a veriacimi sa stále viac utvrdzuje bratská láska, vzájomná úslužnosť, zhovievavosť, vzájomné odpúšťanie, znamená to, že sú skutočne učeníci lásky, učeníci Christovi, lebo láska v duchu slov Christových je kritériom patričnosti do lásky Božej, patričnosti ku Christu, čo neustále všetkým - dušpastierom i veriacim – pripomína Spasiteľ slovami: *„Podľa toho poznajú všetci, že ste moji učeníci, keď sa budete vzájomne milovať“* (Jn 13, 35).

Lebo inak ako možno poznať v nich učeníkov viery a zbožnosti, ak duch viery a zbožnosti nebude oživovať ich srdce a nebude sa prejavovať v ich želaniach, zámeroch a skutkoch? Preto majú byť dokonalí a spôsobilí na všetko dobré ako učitelia a vodcovia iných k spaseniu. **„Budeme žiť tak, píše sv. Ján Zlatoústý, aby sa nehanobilo Božie meno. Nebudeme sa ani naháňať za ľudskou slávou (ani sa tak správať), aby sa o nás vytvorila zlá mienka, ale budeme zachovávať náležitú mieru v tom, aj v druhom. „V nich, je povedané, javíte sa ako jasné hviezdy vo vesmíre“ (Fil 2, 15). Veď na to nás On (t.j. Christos) ustanovil, aby sme boli podobní svetlám, aby sme sa stali učiteľmi iných, aby sme boli medzi nimi (t.j. pohanmi, poznámka naša) kvasom, aby sme chodili medzi nimi ako anjeli, ako dospelí muži medzi deťmi, aby od nás dostali požehnanie. Neboli by potrebné slová, keby náš život žiaril na takom stupni. Neboli by potrební učitelia, keby sme sa mohli preukázať takýmito skutkami. Nie, nebolo by už pohanov, keby sme boli ozajstnými kresťanmi, keby sme zachovávali prikázania Christove, keby sme trpezlivo znášali nespravodlivosť a prenasle-**

dovanie, keby sme požehnávali tých, čo nás preklínajú, keby sme konali dobro tým, čo nám zle robia...”¹.

Stovky a tisícky veriacich detí Cirkvi očakávajú a aj v budúcnosti budú očakávať od dušpastierov, ako sme už hovorili, osvetlenie a poučenie na ceste nasledovania Christa, ktorá vedie do Božieho Kráľovstva; na nich chcú hľadiť ako na vzor, príklad kresťanského života vo viere a činorodej láske. Ak budú schopní nasýtiť ich duše čistým a zdravým učením viery Christovej, dať im vlastným životom dobrý príklad zbožného života, preukážu tým neoceniteľnú službu sv. Cirkvi a jej veriacim, samotnému Isusovi Christovi a v neposlednej miere aj samým sebe. **„Nemali by sme nikdy zabudnúť**, radí sv. Ján Kronštadtský ako duchovný pastier všetkým pastierom, **že my všetci sme jedno telo a sme povinní nabádať jeden druhého k láske a dobrým skutkom. Obzvlášť my pastieri máme na to pamätať a tak konať. Áno, my máme pamätať, že ak sme svetlí dušou, stojíme pevne vo viere a zbožnosti, vtedy aj naša pastva býva pevnejšia, svetlejšia a čistejšia životom. Ak je hlava svetlá, svetlé sú aj členy a ak sme stmavli dušou od vášní mnohokrát, temnejšie bude aj telo Cirkvi, naša pastva, pretože je úzka súvislosť medzi hlavou a údmi, medzi hlavou a pasenými (veriacimi)...** Ak svetlo v pastierovi tmavne, ono nevyhnutne tmavne aj v pastve – podľa úzkej duchovnej spojitosti jeho s ňou, hlavy s členmi. Pevne stojíš v duševných hrdinstvách, aj oni sú pevní, stojíš na modlitbe a úprimne sa modlíš za nich, aj oni to cítia, posilňuješ sa duchovne, posilňujú sa aj oni, strácaš odvahu, aj oni ju strácajú” ². A z druhej strany, ak niekto z nich však pohorší a zvedie slovom alebo skutkom hoci len jedného z týchto mnohých najmenších, ako Christos nazýva svojich bratov (Mt 25, 40), *„lepšie by bolo, aby mu oslí žarnov zavesili na šiju a potopili ho do morskej hlbiny”* (Mt 18, 6). Také je výstražné slovo Spasiteľa.

Keď sa teda mnohí záujemcovia o dušpastiersku službu v príhodný čas stali služobníkmi Pánovho prestola, modlitebníkmi a prosebníkmi za veriacich kresťanov Božieho chrámu a prinášajúcich svoje obete i mod-

¹ Tvorenija svjataho otca našeho Ioanna Zlatousta, Archijepiskopa Konstantinopolského. Tom odinadcatyj. Kniga vtoraja. S.-Peterburg 1905, s. 687-688.

² KRONŠTADTSKIJ, Ioann, cit. dielo, s. 211.

litby, keď sa stali vykonávateľmi strašných tajomstiev Božích, pred ktorými s bážňou stoja aj samotní anjeli, mali by slúžiť Bohu so všetkou zbožnosťou, pravdou a spravodlivosťou, slúžiť s láskou a oddanosťou, s horlivosťou Mojžišovou a Pavlovou prihovárať sa pred Bohom za Jeho ľud, s čistotou vlastnou sv. Vasilovi Veľkému i sv. Jánovi Zlatoústemu konať zmierujúcu obeť Tela a Krvi Christovej za spásu všetkých. Kto však z nich svojou nečistotou, vlašnosťou a necitlivosťou priťahuje nie Božie milosrdenstvo, ale Boží hnev tak na seba, ako aj na veriacich zverených do ich dušpastierskej starostlivosti, vtedy veľa zlomoreni upadne na ich hlavu! Sú predsa ustanovení za pastierov duchovnej pastvy Christovej, pásť Jeho ovce (Jn 21, 16) a nie „*samých seba*“, ako pred takýmto počínaním vystriha Boh starozákonných pastierov prostredníctvom starozákonného proroka Ezechiela a hrozí slovom „*beda*“ (Ez 34. kap.) a potom aj ústami svojho Syna (Mt 23, 13-29).

Pred pastiermi sa vynárajú mnohopočetné a rozmanité duchovné potreby veriacich, ktoré treba naplňovať a uspokojovať ich; odhaľujú sa pred nimi mnohopočetné duchovné rany, no najmä rany hriechu, ktoré treba liečiť. Ak budú v sile preukazovať túto službu Cirkvi Božej a ľudstvu, veľkými poctami ich vyvýši na nebo sám Christos – Hlava Cirkvi! Ak však, ako hovorí zákonníkom a farizejom Christos, vezmú kľúče a zatvoria Kráľovstvo nebeské pred ľuďmi, sami nevojdú do neho a tým, čo by chceli vojsť, nedovolí (porov. Mt 23, 13), vtedy veľký trest si zaslúžia pred súdom Christovým! Nech majú neustále na pamäti strašnú účasť synov izraelských, ktorí boli vychovávaní pri chráme Božom spolu so Samuelom, avšak nepodobali sa a nenásledovali Samuela ani v pokore, ani v bezúhonnosti, ani v čistote srdca, ani v zbožnom slúžení pred svätostánkom Hospodinovým (1 Krľ 2, 11 – 36; 3, 1 – 21).

Istotne aj sami súčasní dušpastieri cítia, ako drahocenná je pre nich každá minúta ich pastierskeho života. Keď sa však stále budú učiť pokore, trpezlivosti, sebazapreniu, láske k Bohu a blížnemu, tak tieto blahodarné semená postupne vyrastú na mohutný strom a prinesú hojné plody na Božiu slávu. No ak teraz dajú voľný priebeh takým necnostiam, ako je samolúbošť, ziskuchtivosť, nestálosť, pamätanie na zlo, pomstychtivosť, nesústreďenosť a iné vášne a hriechy, vtedy toto zlé semeno tiež vyrastie v mohutný strom s tým rozdielom, že postupne bude prinášať zlý plod. Blažený je ten, kto už od svojej mladosti berie na

seba jarmo pokornej, zbožnej a nepoškvrnenej služby Hospodinovi: pre neho bude ľahké a lahodné jarmo Christove (Mt 11, 30) i v dospelosti.

Dušpastier by mal vopred predvídať a neustále pamätať na to, že jeho činnosť za takých alebo onakých podmienok nemusí byť vždy sprevádzaná úspechom, alebo povedané ináč, musí vedieť, že celé toto dielo bude mať vždy odporcov a aj nepriateľov, rôzne prekážky, životné skúšky i rôzneho druhu pokušenia, na čo Isus Christos upozorňoval svojich apoštolov ešte pred svojimi utrpeniami: *„Ak vás svet nenávidí, vedzte, že mňa nenávidel skôr, ako vás. Keby ste boli zo sveta, svet by miloval, čo je jeho; keďže však nie ste zo sveta, preto vás svet nenávidí. Spomeňte si na slová, ktoré som vám povedal: Sluha nie je väčší ako jeho pán. Ak mňa prenasledovali, budú prenasledovať aj vás. Ak zachovávali moje slovo, budú zachovávať aj vaše. Ale toto všetko budú podnikať proti vám pre moje meno, pretože nepoznajú Toho, ktorý ma poslal“* (Jn 15, 18-21). Preto by sa mal každý pastier za všetkých okolností prejavíť ako dostatočne silný muž na pravom mieste, ako Boží služobník, ktorý pevne drží pastierske žezlo a s istotou vedie jemu zverenú duchovnú pastvu, veriac, že všetko môže v Christu, ktorý ho posilňuje (Fil 4, 13).

Okrem toho treba ešte povedať, že dušpastier má byť na stráži aj svojho duchovného života, nakoľko je to len možné, aby odolával silnému náporu niektorých svojich slabostí a pokušení. A že je ich nemálo, o tom ani netreba príliš veľa hovoriť. Poznajú to veľmi dobre všetci tí, ktorí v tejto službe konajú Božie dielo, ale aj tí, ktorí napomáhajú, aby toto dielo bolo úspešné a malo svoje pozitívne naplnenie v živote všetkých veriacich členov Cirkvi.

Hlavným činiteľom a pôvodcom úspechu pastiera je sám Spasiteľ, ktorý pôsobí vo svojej Cirkvi aj dnes podobne ako v apoštolskej dobe. On aj dnes neustále sprevádza svojich služobníkov a tým aj posilňuje ich apoštolskú a dušpastiersku službu. *„Oni však vyšli a kázali všade, a Pán im pomáhal a potvrdzoval slová znameniami, ktoré ich sprevádzali“* (Mk 16,20), z čoho plynie, že pastier nikdy nie je sám vo svojich starostiach a utrpeniach. *„Ved’ Boh pôsobí vo vás, píše ap. Pavel filipským kresťanom, aby ste aj chceli, aj konali podľa Jeho dobrej vôle“* (Fil 2, 13). A na inom mieste toho istého listu nás apoštol povzbudzuje v tomto diele osobnou skúsenosťou, keď hovorí: *„Lebo ja som sa naučil vystačiť s tým, čo mám. Viem sa aj uskrmniť a viem aj v hojnosti žiť. Pre každé položenie a o všetkom som*

poučený: Sýtym byť aj hladovať, mať hojnosť aj biedu trieť. Všetko môžem v Christu, ktorý má posilňuje“ (Fil 4, 11-13).

Aj všetci súčasní dušpastieri spolu s Christom prekonávajú bolesti a ťažkosti, s Christom, ktorý im sľúbil, že bude s nimi po všetky dni do skončenia sveta (Mt 28, 20). Ako Isus Christos zvädzal boj so všetkým zlom a hriechom a neustále tak činí aj teraz, tak bojovali aj apoštoli, svätí otcovia, biskupi, kňazi i diakoni počas všetkých storočí a vo všetkých končinách Zeme, kde šírili blahú zvesť Christovho Evanjelia. A aj tí, ktorí ešte len prídu po nich, podobne ako oni budú sa sužovať a trápiť. A vždy ako stále aktuálne budú znieť slová spravodlivého Jóba: „*Či údelom človeka na zemi nie je borba? Dni jeho nie sú podobné dňom nádenníka?*“ (Jób 7,1). A naozaj, dnešný život je dobou tvrdej borby, dobou ustavičných zápasov. Je však aj dobou práce - obzvlášť pre Božiu Cirkev, ktorá získava svoje víťazstvá za cenu veľkých obetí.

Okrem toho treba pripomenúť, že dušpastier nie je sám staviteľom Božieho domu - Cirkvi. Nie je jediným činiteľom a dokonca ani nie prvým. Existujú iné, vyššie, nebeské faktory. To sú tie, ktoré spolupôsobia a napomáhajú jeho dušpastierskej službe. No hlavnú prácu uskutočňuje najvyšší Pastier, Isus Christos Svätým Duchom. Takto spolupôsobením Božím vykonávajú dušpastieri túto činnosť aj dnes podobne ako v apoštolskej dobe, keď apoštoli seba nazývali poslami Christovými (2 Kor 5, 20), spolupracovníkmi Božími (1 Kor 3, 9), služobníkmi Christovými a šafármi tajomstiev Božích (1 Kor 4, 1), ako sme už uvádzali slová apoštola Pavla. Preto ani Boh nezanecháva svojho pracovníka, ktorý vykonáva Jeho dielo, bez svojej pomoci, bez sily, milosti a útechy. Od neho sa iba žiada, aby bol verný a prejavoval silnú vieru a veľkú pokoru. A z druhej strany, dušpastier má prejavovať aj veľkú trpezlivosť a umenie vedieť čakať. Čakať na vytúžené ovocie svojej práce, na úspech vo svojej službe. Lebo samotné úspechy vôbec nie sú cudzie dušpastierstvu, ako by sa mohlo na prvý pohľad zdať. Ich zárodky tiež rastú a pri-nášajú svoje ovocie, ako to vidíme aj v Božej prírode a ako nás na to upozorňuje aj Sväté Písmo. My ich možno nevidíme, ale tí, ktorí prichádzajú po nás, ich vidia a zbierajú toto ovocie. Lebo je napísané: „*V tomto je totiž pravdivé slovo, že iný rozsieva a iný žne*“ (Jn 4, 37). Aj sám Isus Christos posielal svojich učeníkov žať tam, kde On zasial: „*Ja som vás poslal žať, kde ste nepracovali; iní pracovali, a vy ste vstúpili do ich práce*“ (Jn

4, 38). Okrem toho, podobne ako je to v Božej prírode, ani v tejto duchovnej sfére nemožno prostým okom vidieť pokojný a tichý rast duchovnej sejby. Nemožno pozorovať a sledovať pohyby, chvenia, vzdychy a vnútorné prebúdzania zrodené jednou kázňou alebo jednou výzvou, jedným presvedčivým slovom. Ako je známe, mnohé hriechy ostávajú neznáme, skryté. Prečo nedopustiť aj možnosť, že aj cnosť, o ktorú sa opiera a ktorou rastie dušpastierska činnosť, má tú zvláštnosť, že sa skrýva pred ľudským zrakom? Niekedy je potrebné čakať desať, dvadsať, ba i viac rokov, aby sme videli jej kvety a ovocie¹.

Nakoniec, ako vhodne poznamenáva spomínaný autor Christo Dimitrov, dušpastier by mal vedieť rozlišovať ideál od ilúzie, predstavu dokonalosti či vysnívaný cieľ od klamnej predstavy, vidiny. Ideál zostáva, pretože je večný, a ilúzie zanikajú, miznú, lebo sú iba klamnými predstavami o skutočnosti, vidinami, ktoré nemôžu mať trvalé miesto v Christovom ponímaní dušpastierskej služby. Sú to celkom odlišné veličiny a tie sa nezamieňajú a nemiešajú. V opačnom prípade dušpastier, ktorý žije v ilúziách, zažije neodvratné sklamanie. Jeho sila a horlivosť čoskoro oslabnú a zaniknú. Prehnaný optimizmus, ale aj pochybný pesimizmus by sa mali veľmi rýchlo vytratiť zo života dušpastiera a z jeho činnosti, pretože aj jeden, aj druhý sa prehrešujú proti Bohu².

Dejiny dušpastierskej služby počas mnohých storočí však hovoria nielen o mnohých dušpastierskych ťažkostiach, ale aj spôsoboch ich prekonávania a tiež odstraňovania. Ak tieto dejiny majú byť úplné, nesmie tu chýbať podstatná myšlienka o týchto ťažkostiach, totiž, že tieto ťažkosti boli predpovedané naším Spasiteľom a najvyšším Pastierom, Isusom Christom. Jeho slová: „*Či môžete piť z kalicha, z ktorého ja mám piť?*“ (Mt 20, 22) a tiež slová Ním vyslovené pred apoštolmi v predvečer Jeho utrpení: „*Ked' prenasledovali mňa, budú prenasledovať aj vás... Na svete máte súženie, ale dúfajte, ja som premohol svet*“ (Jn 15, 20; 16, 33) pripomínajú Jeho učeníkom, budúcim dušpastierom, že tento kalich je plný horkosti, že obsahuje veľa bolestí, utrpení, súžení, neúspechov i prenasledovania. Ten kalich, ktorý On podá svojim apoštolom a ktorý stále

¹ Pozri DIMITROV, Chr.: *Pastyrsko bogoslovije, časť I. Obščo ili enorijsko dušepastyrstvo*. Sofija 1955, s. 141-142.

² Pozri DIMITROV, Chr., cit. dielo, s. 142.

podáva všetkým svojim pokračovateľom a dušpastierom, obsahuje rozpory i protiklady, ktoré aj my tak často cítime ako horké byliny alebo tabletky. Podobne ako horké byliny a tabletky, aj tieto utrpenia, súženia a ťažkosti sú potrebné pre ozdravenie tela Cirkvi a jej členov, ktorí sú často slabí a chorí. Blažený Augustín hovorí: „Presbyterium crux et martyrium est“, čo znamená, že kňazstvo je kríž a mučenie. Vlastne toto všetko vedel a predvídal svojou osobnou skúsenosťou sám najvyšší Pastier, keď videl, ako farizeji a sadukeji všade stavajú pred Ním stenu prekážok a intríg. Aj svätý apoštol Pavel vo svojich listoch často a dosť podrobne opisuje takéhoto druhu starosti, nočné bdenia a slzy, ktorými sa plní tento kalich horkosti (2 Kor 11, 23-30 a iné).

No aj napriek všetkým problémom a ťažkostiam apoštol ešte s väčšou horlivosťou pracuje „pre Pána“ (Rim 16, 12), ktorý je pre neho životodarným počiatkom. Preto pracuje ešte s väčšou dôverou, aby nakoniec dosiahol veľké úspechy. Jeho neznepokojuje neúspech s Félixom (Sk 24, 25), tak ako ani Isusa Christa neznepokojuje neúspech svätého Jána Krsťiteľa s Herodesom (Mk 6, 17).

Tieto klasické príklady sú v plnej miere poučné aj pre každého dušpastiera. Aj slová kráľa Dávida: „*Tí, ktorí so slzami rozsievajú, žať budú s plesaním*“ (Ž 125, 5) hovoria o úspechoch a ovoci v tejto službe, ktorá od každého z dušpastierov vyžaduje veľkú duchovnú silu a šľachetnosť citov, vznešenú dušu, ktorá sa modlí, prosí, bedlí, vzdychá a dúfa (porov. 2 Kor 4, 8-11; Fil 4, 11-13 ba iné).

Len tým, že v centre života kresťanského dušpastiera bude sám Christos, zlý duch temnej ľahostajnosti a pesimizmu môže byť navždy vyhnaný z jeho duše. Jeho dušpastierska činnosť prebudí sa k životu a zosilnie. Ťažkosti budú prekonané. A úspechy, dnes sotva pozorovateľné, budú ho zdobiť v blízkej i ďalekej budúcnosti. A hoci by niekedy mal pokušenie si myslieť, že pracuje takmer bez úžitku, jeho zásluhy sa predsa nemôžu stratiť a nikým odňať, lebo sú zapísané v jeho knihe života. Boh ich bude odmeňovať podľa dobrej vôle, preukázanej horlivosti a vytrpených múk: „*Každý dostane vlastnú odplatu podľa vlastnej práce*“ (1 Kor 3, 8)¹.

¹ Pozri DIMITROV, Chr., cit. dielo, s. 142-143.

Literatúra:

- AMVROSIIJ, ep. Mediolanskij, sv.: *Ob objazannost'jach svojaščennoslužitelej (De officiis ministrorum)*. Kazaň. Central'naja Typografija 1908. Moskva – Riga „Blahovest“ 1995. 380 s. I – XXXI. ISBN 5-87310-020-3.
- ANTONIJ (CHRAPOVICKIJ), mitr.: *Pastyrskoje bogoslovije*. Svjato-Uspenskij Pskovo-Pečerskij monastyr 1994. 325 s. ISBN 5-862-88-045.
- ANTONIJ (CHRAPOVICKIJ), mitr.: *Slova, besedy i reči. O žizni po vnutrennemu čeloveku*. Izdatel'stvo „BIBLIOPOLIS“. Sankt-Peterburg 2002. 479 s. ISBN 5-7435-0213-7.
- ANTONIJ, mitr. Surožskij: *Pastyrstvo*. Vtoroje izdanije. Novyje Mechi 2005. 460 s. ISBN 5-902520-03-7.
- BOGOSLOV, Grigorij, sv.: 3. slovo. In: *Nastol'naja kniga svojaščennoslužitel'a. T.1*. Moskva 1977, s. 615-648.
- BROJAKOVSKIJ, S.: *Poučeniya i reči na vsevozmožnyje slučaji iz pastyrskoj praktiki*. S.-Peterburg 1904. Repr. izdanije: Lestvica. Moskva 1999. 735 s.
- Cerkov v našom vremeni. Patriarch o pastyrskom služeníi v sovremennom mire*, s. 47-56. *Pastyri Cerkvi otvečajut na nabolevšije voprosy*, s. 61-76. Moskva 2004.
- DIMITROV, Christo: *Pastyrsko bogoslovije, časť I. Obščo ili enorijsko dušepastyrstvo*. Sofija 1955. 232 s.
- DJAČENKO, Grigorij: O vzajimnyh otnošenijach pastyrej i pasomych. In: *Polnyj godičnyj krug kratkyh poučenij. T. I*. Moskva 1895, s. 19-21.
- DOSEDĚL, Lev: *Trojí služba duchovního pastýře*. Pravoslavní teologický sborník III. Praha 1971, s. 87-96.
- GERKA, Milan: *Zbožnosť a modlitebnosť pravoslávneho duchovného*. In: *Pravoslávny teologický zborník IX*. Prešov: PBF Prešov, s. 40-53.
- IAKOV, arch.: *Pastyr v otnošeniji k sebi i pastvi*. S.-Peterburg 1880. 145 s.
- ILARION (ALFEJEV), ep.: *Tajinstvo very*. Izdanije četvertoje. „Christianskaja žizň“. Klin 2005. 304 s. ISBN 5-933313-015-X.
- ILARION (ALFEJEV), ep.: *Vy svet mira*. Izdanije vtoroje. „Christianskaja žizň“. Klin 2004. 319 s.
- IOANN (ŠACHOVSKOJ), archiepiskop San-Francisskij: *Filosofija pravoslavnoho pastyrstva*. Svjato-Trojickaja Sergijeva Lavra 2007. 159 s.

- KIPRIAN (KERN), archim. *Pravoslavnoje pastyrskoje služenie*. Izdatel'stvo Svjato-Vladimirskoho Bratstva. Moskva 1996. ISBN 5-900249-14-X.
- KONSTANTIN (ZAJCEV), archim.: *Pastyrskoje bogoslovije*. Izdanije Svjato-Trojickoho monastyreja, Jordanville 2000, USA. 364 s. ISBN 5-94127-010-0.
- KORMANÍK, Peter: Biblické zdôvodnenie dušpastierstva v Pravoslávnej cirkvi. In: *Pravoslávny teologický zborník XXII (7)*. Prešov: PBF PU v Prešove 1999, s. 5-17. ISBN 80-88885-72-8.
- KORMANÍK, Peter: Predmet kresťanského dušpastierstva. In: *Pravoslávny teologický zborník XVII (2)*. Prešov: PBF v Prešove UPJŠ v Košiciach 1994, s. 63-76. ISBN 80-7097-300-5.
- KORMANÍK, Peter: *Pravoslávne dušpastierstvo I. Základy všeobecnej dušpastierskej služby*. Pravoslávna bohoslovecká fakulta v Prešove, Prešov 1995. 243 s. ISBN 80-7097-279-3.
- KORMANÍK, Peter: Pôvod pastierskej služby v Cirkvi. In: *Pravoslávny teologický zborník XXIV (9)*. Prešov: PBF PU v Prešove 2001, s. 45-53. ISBN 80-8068-081-7.
- KORMANÍK, Peter: Nevyhnutnosť pastierskej služby v Cirkvi. In: *Pravoslávny teologický zborník XXIV (9)*. Prešov: PBF PU v Prešove 2001, s. 54-71. ISBN 80-8068-081-7.
- KORMANÍK, Peter: Úcta k duchovným osobám v poňatí Svätého Písma a svätých Otcov Cirkvi. In: *Pravoslávny teologický zborník XXX (15)*. Prešov: PBF PU v Prešove 2006, s. 58-71. ISBN 80-8068-541-X.
- KORMANÍK, Peter: Dušpastier pred Bohom a Jeho duchovnou pastvou. In: *Pravoslávny teologický zborník XXXII (17)*. Prešov: PBF PU v Prešove 2007, s. 216-222. ISBN 978-80-8068-688-8.
- KORMANÍK, Peter: „Na svete budete mať súženia, ale dúfajte, ja som premohol svet“ (Jn 16, 33). In: *Pravoslávny teologický zborník XXXII (17)*. Prešov: PBF PU v Prešove 2007, s. 223-232. ISBN 978-80-8068-688-8.
- KORMANÍK, Peter: Úspech v dušpastierskej službe a prostriedky k jeho dosiahnutiu. In: *Pravoslávny teologický zborník XXXII (17)*. Prešov: PBF PU v Prešove 2007, s. 233-241. ISBN 978-80-8068-688-8.
- KORMANÍK, Peter: *Pravoslávne dušpastierstvo II*. Vydavateľstvo ELPIS. Gorlice 2009. 1. vydanie. 178 s. ISBN 978-83-928613-9-3.

- KORMANÍK, Peter: *Pravoslávne dušpastierstvo III*. Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove. 1. vydanie, 2010. 164 s. ISBN 978-80-555-0293-9.
- KORMANÍK, Peter: *Pravoslávne dušpastierstvo IV*. Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove 2010. 1. vydanie. 75 s. ISBN 978-80-555-0283-0.
- KORMANÍK, Peter: *Pastierska starostlivosť o chorých*. Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove 2010. 1. vydanie. 123 s. ISBN 978-80-555-0284-7.
- KRONŠTADTSKIJ, Ioann, sv.: *Moja žižň vo Christe*. Tom pervyj (400 s.); tom vtorj (429 s.). Moskva 1894. Vtoroje pereizdaniye Utica N.Y. U.S.A. 1988.
- KRONŠTADTSKIJ, Ioann, sv.: *Svjaščenniku*. Otčij dom. Moskva 2005. 278 s. ISBN 5-87301-128-1.
- KULJUKIN, archim.: *Ideja pastyrskago dušepopečenija v Vetchom i Novom Zavete*. Christianskoje čtenie. T. CCXII., časť pervaja i vtoraja. S.-Peterburg 1901.
- MARINKOVIČ, M. Živan: *Pastyrsko bogoslovije*. Beograd 1970.
- MORDASOV, Valentin: *Se daju vam vlast'...* (Lk 10, 19). Sintagma 1998. 192 s. ISBN 5-7877-0047-3.
- MORDASOV, Valentin: *Ob iskušeniach, skorbjach, bolezňjach i utišenije v nich*. Izdatel'stvo „Blahovest“. Moskva 2003. 272 s.
- Nastol'naja kniga svjaščennoslužitel'a*. Tom 8. *Pastyrskoje bogoslovije*. Priloženije: Rannechristianskije Otcy Cerkvi. Izdaniye Moskovskoj Patriarchii. Moskva 1988.
- O dolžnost'jach presviterov prichodskich*. Izdatel'stvo Sretenskogo monastyra. Moskva 2004. 224 s. ISBN 5-7533-0301-3.
- Pastyr duchovnyj. Razjasnenija svjatootečeskija o pastyrjach i pastyrstve*. Izdatel'stvo „Sintagma“ pri učastiji izdatel'stva „Palomnik“. Moskva 1999. 286 s. ISBN 5-87468-070-5.
- POPOV, E.: *Pastyrskoje bogoslovije v trech časťjach*. Severo-Zapadnyj Centr Pravoslavnoj Literatury „Dioptra“. Sankt-Peterburg 2000. 639 s. ISBN 5-85325-030-2.
- POPOVIČ, M. Atanasije: *Sveštenik. Savremene dužnosti pastira u parochiji*. Beograd 1926. 254 s.

- PRUŽINSKÝ, Štefan: *Život v Christu. Cirkev ako spoločenstvo viery, jednoty a bratskej lásky*. Pravoslávna bohoslovecká fakulta v Prešove. Prešov 1988. 234 s. (Vynikajúca monografia venovaná problematike cirkevnej obci a jej základným príznakom podľa učenia o všeobecnej Cirkvi.)
- PRUŽINSKÝ, Štefan: „Daj pozor na seba a na učenie“ (1 Tim 4, 16). In: *Pravoslávny teologický zborník XXX (15)*. Prešov: PBF PU v Prešove 2006, s. 72-95. ISBN 80-8068-541-X.
- Sbornik rešenij nedoumennyh voprosov iz pastyrskoj praktiki*. Izdatel'stvo „Znamenije“. Sankt-Peterburg 1997. ISBN 5-88029-021-2.
- SMIRNOV, S. J.: *Duchovnyj otec v drevnej vostočnoj Cerkvi*. Pravoslavnyj Svjato-Tichonovskij Bogoslovskij Institut. Moskva 2003. 526 s. ISBN 5-7429-0117-8.
- Svjaščennoslužiteľ (ŠACHOVSKIJ, I.): *Filosofija pravoslavnogo pastyrstva*. (Puť i dejstvije). Izdaniye prichoda sv. ravnoap. kn. Vladimira v Berline 1935. 167 s.
- Svjatoho Grigorija Bogoslova Slovo 3. In *Nastol'naja kniga svjaščennoslužitel'a*. Tom 1. Moskva 1977. Priloženija, s. 613-648.
- ŠAVELSKIJ, G.: *Pravoslavno pastyrstvo*. Sofija 1928. 315 s. Do češtiny preložil J. Židek, Chudobín 1931.
- TICHON, igumen: *Svjatoje, vysokoje služenie jereja Božija, mirjanina i monacha, dobrovol'noje mučeničestvo*. Izdaniye vtoroje Afonskago Russkago Pantelejmonova monastyreja. Moskva 1894. 241 s.
- 1380 poleznejšich sovetov baťuški svojim prichožanam*. Sintagma. Moskva 2008. s. 319. ISBN 5-7877-0050-3.
- Tvorenija svjatajho otca našeho Ioanna Zlatoustu, Archiepiskopa Konstantinopolskaho. Tom odinnacatyj. Kniga vtoraja. S.-Peterburg 1905.
- Tvorenija svjataho otca našeho Ioanna Zlatoustu, Archiepiskopa Konstantinopolskaho. O svjaščenstve. Slovo tretie. Tom pervyj. Kniga vtoraja. Izdanie vtoroje. S.-Peterburg 1898. Reprintnoje izdaniye. Pravoslavnaja kniga. Moskva 1991, s. 403-484
- VENIAMIN (MILOV), ep.: *Pastyrskoje bogoslovije s asketikoj*. Izdatel'stvo Moskovskoho Podvorja Svjato – Trojickoj Sergijevoj Lavry. Moskva 2002. 350 s. ISBN 5-7789-0147-X.

- VENIAMIN (FEDČENKOV), mitr.: Lekciji po pastyrskomu bogosloviju s asketikoj. Pravoslavnyj Svjato-Tichonovskij Humanitarnyj Universitet. Moskva 2006. 349 s. ISBN 5-7429-0013-9.
- WINOGRADOW, W.: Pastoraltheologie. Zweites Heft. Munchen 1965. 58 s.
- ZOZULAK, Ján: Pastierska a misijná perspektíva katechetického poslania Cirkvi. In: *Zborník z vedeckej konferencie zameranej na pastoračné otázky na tému: Dušpastierska služba na začiatku 3. tisícročia*. Prešov: PBF PU v Prešove 2000, s. 21-37. ISBN 80-8068-024-8.
- ŽUPINA, Miroslav: Viera a skutky v teologickom pohľade Pravoslávnej cirkvi. In: *Pravoslávny teologický zborník XXII (7)*. Prešov: PBF PU v Prešove 1999, s. 41-50. ISBN 80-88885-72-8.
- ŽUPINA, Miroslav: Pravoslávna pastoraľna psychológia (Stručný náčrt problematiky). In: *Pravoslávny teologický zborník XXIV (9)*. Prešov: PBF PU v Prešove 2001, s. 312-325. ISBN 80-8068-081-7.
- ŽUPINA, Miroslav: Pokánie a duchovné vedenie pravoslávneho veriaceho kresťana. In: *Pravoslávny teologický zborník XXVIII (13)*. Prešov: PBF PU v Prešove 2005, s. 81-92. ISBN 80-8068-358-1.

FILANTROPICKÁ SLUŽBA PRAVOSLÁVNEJ CIRKVI V CIRKEVNÝCH OBCIACH

doc. ThDr. Štefan Šak, PhD.

Filantropia i diakonia majú christocentrický obsah. Isus Christos, náš Mesiáš povedal: „Syn človeka neprišiel, aby Jemu slúžili, ale aby On slúžil...” (Mt 20, 28) Toto je základný princíp, ktorý vyplýva z Evanjelia a ktorý je a má byť každodennou praxou v živote kresťana. Totiž, filantropická služba zbližuje dvoch ľudí, toho, ktorý túto službu vykonáva, s tým, ktorý ju nevyhnutne potrebuje a je na ňu odkázaný. Je to veľmi významný bod, ktorý tvorí jeden zo základných článkov učenia našej Cirkvi, našej vierouky. Preto, človek, ktorý sa ocitol v núdzi a je odkázaný na filantropickú službu Cirkvi nie je obyčajný človek, s ktorým by sme nemali nič spoločné, aj keď to v živote niekedy tak vyzerá, ale naopak, z pohľadu Cirkvi ide o samého Isusa Christa. Pretože sám Spasiteľ povedal: „Čokoľvek ste urobili jednému z týchto mojich najmenších bratov, mne ste urobili.“ (Mt 20, 40) Pri týchto slovách si každý z nás oveľa lepšie uvedomuje zodpovednosť Cirkvi v jej poslaní v tomto komplikovanom svete.

Cirkev z pohľadu misijnej činnosti bola vždy otvorená pre celý svet. Aj keď z pohľadu bohoslužobného života a najmä Eucharistie bola skôr uzatvoreným spoločenstvom a z histórie Cirkvi vieme, že spočiatku bola kruto prenasledovaná, v charitatívnej a filantropickej službe bola veľmi aktívna a túto činnosť si zachovala dodnes. (Kuzmyk 2014) Je založená na pomoci konkrétnemu trpiacemu, na individuálnom prístupe k ľuďom v núdzi a vychádza z poznania, že v každom človeku je Boží obraz, dokonca aj v tých, ktorí padli do zúfalstva a podľahli ťažkej depresii v dôsledku svojich hriechov a vášní. Cirkev má v mnohých oblastiach filantropickej služby jedinečnú skúsenosť. Jadro tejto služby nespočíva len v použití finančných prostriedkov a prínosov veriacich, ale aj vo vlastných silách ľudí, ktorí zabezpečujú filantropické aktivity. (Kuzmyk 2014) Hodnota tejto služby je o to väčšia, že mnohokrát je poskytovaná naozaj z mála a niekedy dokonca z posledného, čo človek môže dať, no napriek tomu existuje a stále je prítomná v živote Cirkvi.

Nájsť ospravedlnenie na to, že človek nie je ochotný pomôcť blížnemu, sa nedá. Je zbytočné ospravedlňovať sa tým, že som napríklad nevzdelaný, málo informovaný, že som sa málo učil, nie som psychológ a pod. Človeka vyzýva k filantropii samotná biblia. Ospravedlnením nie je ani choroba. Každý môže byť užitočný svojmu blížnemu. To, či je človek ochotný pomôcť, záleží iba na ňom samotnom. Ján Zlatoústy hovorí: „Keď kvások zmiešaný s múkou, neodovzdá svoje vlastnosti celej zmesi, je to kvások? Taktiež myro, keď neodovzdá blahú vôňu tomu, kto sa k nemu približuje, môžeme ho nazvať myrom? (1993 b, s. 284) Keď kresťan hovorí, že nemôže pomáhať, klame. A napriek tomu veľakrát človek nemôže nájsť toho, kto by mu pomohol. Ján Zlatoústy pokračuje: „Kde nájdeš, aby ten, koho prosíš, bol pripravený ďakovať ti za to, že ho prosíš? Kde nájdeš, aby si nemusel chodiť a hľadať, koho by si poprosil, ale mal ho stále k dispozícii? Alebo aby si stále mal niekoho, cez koho prosíš? Čo môže byť viac, než toto?“ (1993 b, s. 284)

Ak podrobne rozanalýzujeme kresťanskú lásku, zistíme, že ona bola a je tou, ktorá je hybnou silou v každom veľkom diele, ktoré človek vykonal a ktoré si vyžadovalo túto lásku. Nemyslíme si však, že lásku potrebujú len ľudia chudobní a biedni. Potrebu lásky máme všetci, ktorí žijeme na tejto planéte. Pretože človek je stvorený našim Stvoriteľom ako bytosť spoločenská, bytosť, ktorá žije v spoločenstve iných, čiže ako bytosť milujúca i milovaná. Preto človek má prirodzenú potrebu milovať a byť milovaným. A ak nemiluje, vtedy deklaruje vo svojom živote, že je tvrdý a krutý ako zviera. A ak nie je milovaný, vtedy má pocit, že je odstránený: zo strany vlastnej rodiny alebo spoločnosti.

Naozaj, mnohokrát je ťažké nájsť takého človeka, kresťana, ktorý by nám veľmi pomohol hoci len jediným „Hospodi pomiluj“. Modlitba je najväčšia pomoc. Pomôže nielen tomu, kto potrebuje pomoc, ale aj tomu, kto chce pomôcť. Z tohto pohľadu filantropická služba je prospešná nielen pre ľudí v núdzi, ale má výchovný charakter a pomáha aj človeku, ktorý ju vykonáva, ktorý sa takto učí láske, nesebeckosti, či pokore a preniká tak do tajomstva samotnej Božej múdrosti a prozreteľnosti. Je neoddeliteľnou a neodmysliteľnou súčasťou plného života farského spoločenstva v cirkevných obciach. V tejto dimenzii má veľkú perspektívu a dobré podmienky na jej realizáciu. V tejto kapitole si vymenujeme

niekoľko možností filantropickej činnosti na úrovni cirkevných obcí, ktorá je v súčasnosti viac či menej živo praktizovaná.

Jedným zo základných princípov filantropickej služby je **pomoc rodinám**. „Podstatou rodinného šťastia, pokoja a harmónie je vzájomná láska rodičov k deťom, detí k rodičom a všetkých jej členov navzájom. Druhým predpokladom je vedenie zbožného a cnostného života, neustála starostlivosť o duchovný stav členov rodiny.“ (Husár 2009, s. 72) V súčasnosti, žiaľ, mnohé ženy, ktoré čakajú dieťa, či už v dôsledku finančných problémov alebo duchovnej nezrelosti, sú ochotné vzdať sa ho a podstúpiť zákrok na prerušenie tehotenstva. Krízu v tejto oblasti prežívajú nielen tie ženy, ktoré žijú v neveriacich rodinách, ale aj tie, ktoré sú veriace a spolu s rodinou pravidelne navštevujú Boží chrám. Takýmto ženám, resp. Rodinám, môžu veriaci cirkevnej obce pomôcť modlitbou za silu ich viery, ale môžu im pomôcť aj materiálne, napríklad, ak ide o mnohodedtnú rodinu, ktorá nemá finančné prostriedky na jej udržanie.

Pre kresťanov manželstvo nie je len právnická záležitosť a uzatvorenie zmluvy podľa zákona, ale je to „tajomstvo lásky“ a ako hovorí svätý apoštol Pavol, „toto tajomstvo je veľké.“ (Ef 5, 32) Spoločenstvo viery a lásky manželov, ktorí sú členmi Christovho tela, je najdôležitejšou podmienkou pre skutočne kresťanské a cirkevné manželstvo. Iba rodina vo viere sa môže stať „domácou cirkvou“ (Rim 16, 35), v ktorej manžel a manželka so svojimi deťmi rastú v duchovnej jednote a poznaní Boha. Nedostatok jednoty mysle predstavuje vážnu hrozbu pre integritu manželského zväzku. Rodina tvorí základ pre zdravý a duchovný rast detí a všetkých jej členov, a preto pomoc rodinám, ktoré bojujú s ťažkosťami materiálneho alebo duchovného charakteru, je to najprirodzenejšie, čo jej môžu členovia cirkevnej obce poskytnúť.

Cirkevná obec môže vykonať významnú prácu v oblasti **starostlivosti o osirotené deti**. K tejto skupine detí patria aj deti, ktoré sú nechcené alebo opustené. Je veľmi chvályhodné, ak cirkevná obec dokáže v súlade so štátnymi normami vytvoriť sirotinec alebo jednoducho dom, v ktorom by deti mohli žiť spôsobom normálnej domácnosti so všetkými domácimi prácami, a to v súlade s požiadavkami, ktoré sú kladené na existenciu takýchto inštitúcií zo strany štátu. Takéto pravoslávne inštitúcie by mali vychovávať deti, ktoré sa dokážu zaradiť do života

v normálnej spoločnosti, ale zároveň v nej dostanú základy pravoslávnej vierouky a sú schopné žiť v duchu Evanjelia, nasledovať Christa a snažiť sa o dokonalosť a spásu svojej duše.

Vytvoriť inštitúciu pre siroty je náročné dielo a vyžaduje si splnenie mnohých podmienok, personálnych, materiálnych, odborných a pod. V Cirkvi však bolo bežnou praxou osvojenie si sirôt konkrétnou rodinou, ktorá bola bezdetná alebo mala deti, ale zároveň bola spôsobilá postarať sa o ďalšie. Ako príklad si môžeme uviesť Oľgu Sergejevnu, ktorá, ako hovorí svätý Lukáš Krymský, „...dlho žila v mojej rodine, ale bola iba druhou matkou mojim deťom...“ (Popovickij 2005). Oľga Sergejevna pracovala v nemocnici spolu so sv. Lukášom Krymským, svetským menom Valentínom Felixovičom. Bola vdova, o manžela prišla vo vojne a sama nemala žiadne deti. Svoju lásku dokázala venovať štyrom deťom svojho kolegu, ktoré už nemali svoju matku a starala sa o nich ako o svoje.

Veľké nebezpečenstvo, ktoré ohrozuje tradičný spôsob života v kresťanských rodinách, predstavujú **alkohol a drogy**. Sú príčinou hlbokej krízy, duchovného úpadku a významných kultúrnych i ekonomických strát. Podstatné je, aby spoločenstvo cirkevnej obce chápalo tento problém ako veľké zlo. Príkladom triezvosti by mali byť samotní veriaci, ale okrem laikov pochopiteľne aj diakoni a kňazi. Úlohou cirkevnej obce v tomto prípade je zapojiť všetkých dobrovoľníkov i odborníkov v tejto oblasti, aby sa zaujímali o takých ľudí, ktorí tomu prepadli, viedli s nimi rozhovory, organizovali odborné školenia, besedy a hlavne, aby sa za nich modlili a boli im oporou v ťažkej chvíli. Je veľmi žiaduce, aby sa v niektorých cirkevných obciach vytvoril priestor pre poradenstvo pre alkoholikov a narkomanov a ich rodinných príslušníkov. V tejto oblasti je tiež dôležitá spolupráca s inštitúciami, v ktorých sa závislí na alkohole alebo drogovo závislí liečia. Po odbornej liečbe cirkevná obec môže týmto ľuďom pomôcť pri ich rehabilitácii a resocializácii.

Hlavným princípom v oblasti **pomoci bezdomovcom** by mala byť snaha o ich navrátenia sa do normálnej spoločnosti. Cieľom pomoci Cirkvi je nielen pomáhať im prežiť v ich nešťastnom stave bez domova, ale pomôcť im nanovo získať zmysel života a obnoviť ich ľudskú dôstojnosť. Najkritickejším obdobím pre týchto ľudí je zima. Vtedy je po-

trebné zvýšiť intenzitu pomoci hlavne teplým oblečením a teplým jedlom. Ak cirkevná obec nemá svoje priestory, je vítaná spolupráca s miestnymi úradmi, ktoré podľa možností môžu poskytnúť vykurovacie miestnosti, ktoré by sa využívali nielen na výdaj jedla a oblečenia, ale aj na prenocovanie a tiež uspokojenie základných hygienických potrieb. Niektoré spoločenstvá vydávajú jedlo bezdomovcom za prácu. Je to veľmi dobrý spôsob ako im dať najavo, že sú pre spoločnosť užitoční, že ako ľudia majú veľkú hodnotu a tak, ako ostatní, aj oni sú Božie deti, hodné spásy a večného života v Nebeskom kráľovstve.

Jednou z dôležitých oblastí filantropickej služby cirkevnej obce **je pomoc obetiam v núdzových situáciách**, akými sú napríklad požiare, záplavy a iné prírodné katastrofy a katastrofy, ktoré si ľudia spôsobia sami. Cirkev by mala byť blízka týmto trpiacim ľuďom a ich príbuzným v núdzových situáciách, navštíviť obeť v dočasnom ubytovaní, v nemocniciach alebo doma, podporovať príbuzných zosnulého a v prípade potreby poskytnúť obetiam materiálnu pomoc. Keďže pomoc obetiam katastrof si niekedy vyžaduje rôznorodú pomoc (duchovno-psychologickú, zdravotnícku, dopravnú, informačnú a pod.), v prípade núdze je vhodné spojiť sa s inými cirkevnými obcami na úrovni arcidekanátu alebo aj celej eparchie a spolupracovať so sociálnymi, misionárskymi, zdravotníckymi, mládežníckymi a inými organizáciami. S cieľom upevniť sily a maximalizovať efektívnosť pomoci obetiam je potrebné aktívne zapojiť dobrovoľníkov, ako aj konštruktívne spolupracovať s vládnymi agentúrami zodpovednými za pomoc obetiam počas udalostí v prípade katastrofy.

Čo sa týka filantropickej služby v cirkevných obciach, tej sa doslova medze nekladú. Množstvo a kvalita aktivít závisí hlavne od intenzity spolupráce správcu cirkevnej obce s veriacimi, od ich duchovnej úrovne a taktiež aj od ich odbornej spôsobilosti. Okrem spomínaných druhov aktivít, existuje ešte mnoho ďalších, napríklad:

Organizovanie besied na rôzne aktuálne témy v rámci cirkevnej obce – členovia cirkevnej obce i pozvaní hostia majú možnosť získať dôležité a vzácne informácie, ktoré sú potrebné pre riešenie osobných problémov alebo problémov, ktoré majú ich rodinní príslušníci. Prednášajúcimi môžu byť biskupi alebo duchovní otcovia z iných cirkevných obcí, ale aj odborníci v danej aktuálnej problematike, ktorá je pre veria-

cich cirkevnej obce prínosom a obohatením. Výhodou týchto besied v porovnaní s homíliami, ktoré zaznievajú z ambonu chrámu počas bohoslužieb, kde nie je možné viesť otvorený dialóg, je možnosť otvoreného dialógu a živej debaty, ktorá zabezpečí výsledný efekt v riešení mnohokrát nezodpovedaných otázok vyskytujúcich sa v každodennom rodinnom, pracovnom i osobnom živote veriacich ľudí.

Organizovanie zbierok šatstva, obuvi, potravín, hygienických a iných materiálnych potrieb na podporu ľudí nachádzajúcich sa v núdzi – zbierky vždy boli prirodzenou formou pomoci už za čias ranokresťanskej Cirkvi a je tomu tak dodnes. (2Kor 9, 5) Tento druh filantropickej služby si vyžaduje prácu dobrovoľníkov, ktorí zbierky organizujú, majú na starosti uskladnenie obsahu zbierky, čo si vyžaduje vhodný uskladňovací priestor a následne ho vydávajú ľuďom, ktorí potrebujú pomoc. Je potrebné, aby títo dobrovoľníci poznali sociálnu situáciu ľudí v danom regióne, v ktorom príslušná cirkevná obec pôsobí. V súčasnej dobe je rozšírené zapožičiavanie materiálu, ktorý sa dá používať dlhodobejšie a preto ľudia, ktorý ho použili a už ho nepotrebujú, môžu ho vrátiť, aby si ho mohol zapožičať niekto iný.

Zabezpečenie pomoci tehotným ženám formou zbierok alebo zapožičaním prostriedkov potrebných pri starostlivosti o malé deti (napr. detský nábytok, pomôcky pri kŕmení, hračky a pod.) – pomoc tehotným ženám a ženám zohráva v ich živote veľkú úlohu a svojim spôsobom je mnohokrát prevenciou toho, aby sa žena nerozhodla pre prerušenie tehotenstva. Tehotné ženy a ženy s novorodencami si vyžadujú osobitnú pozornosť, pretože ak nie sú sociálne zabezpečené, sú odkázané na pomoc iných. Práve v dnešnej dobe ekonomickej nestálosti obyvateľov a vysokej rozvodovosti je tento druh pomoci vysoko aktuálny z pohľadu praktickej evanjelizácie cirkevnej obce.

Organizovanie brigád na pomoc chorým ľuďom a seniorom (jarné upratovanie, umývanie okien, veľké nákupy a pod.) – do tejto aktivity sa podľa jej náročnosti môžu zapojiť mladší i starší členovia cirkevnej obce. Dôležitá je organizácia a spolupráca členov cirkevnej obce, aby brigáda dosiahla svoj cieľ. Dnes seniori častokrát kvôli ekonomickej migrácii mladých ľudí do zahraničia, kde hľadajú pracovné príležitosti a možnosti zárobku, ostávajú vo svojich príbytkoch osamotení a sú odkázaní na tento druh pomoci. Vyskytujú sa prípady, kedy seniori

a chorí ľudia po hospitalizácii prichádzajú do svojich príbytkov a nie sú schopní sami sa o seba postarať. Duchovenstvo i veriaci našej Cirkvi nielen v minulosti, ale aj dnes vstupujú do filantropickej služby. S láskou a zodpovednosťou vykonávajú toto spasiteľské a Bohom požehnané dielo na tom mieste, kde ich svätá Cirkev ustanoví. Neustále sa nachádzajú v blízkosti chorých ľudí, ktorí alebo dočasne, alebo natrvalo stratili ten najcennejší dar, svoje zdravie. Prežívajú túto realitu, nad ktorou sa mnohí zdraví ľudia vďaka egoizmu povznášajú a ktorú prehľadávajú, ako keby neexistovala. Rozdávajú vieru a nádej v tých najväznejších momentoch života človeka, aj keby bola akokoľvek ťažká a nepríjemná. Táto služba sa dotýka aj starostlivosti o zosnulých a pozostalých. Ľudia, ktorí sa oddali diakonskej a filantropickej službe v našej Cirkvi, sa denne stretávajú s ľudskou tragédiou. Tvárou v tvár prežívajú ľudskú bolesť.

Zabezpečenie bezbariérového prístupu do Božieho chrámu – Boží chrám je pre každého človeka, ktorý hľadá Boha a snaží sa o spásu svojej duše. Pre ľudí s obmedzenou mobilitou má bezbariérový prístup nevyčísliteľnú hodnotu.

Zabezpečenie bezplatných jazykových kurzov pre deti z rodín s nízkym finančným zabezpečením (ruský, cirkevnoslovanský, grécky, anglický, a pod.) – faktom je, že aj v dnešnej dobe existujú rodiny, ktoré nemajú dostatok finančných prostriedkov na svoje vzdelanie a vzdelanie svojich detí a je veľmi vítané, ak cirkevná obec dokáže zabezpečiť priestory a kompetentných ľudí na výuku cudzieho jazyka.

Zabezpečenie doučovania slabších žiakov – v cirkevných obciach existujú šikovní mladí ľudia, ako aj pedagogickí pracovníci v dôchodkovom veku, s ktorými pri dobrom organizačnom harmonograme je možné ponúknuť jednak pre členov cirkevnej obce, ale aj pre širšiu verejnosť v regióne, pomoc v tejto oblasti pre skupinu obyvateľstva s nižším finančným príjmom. Samozrejme, táto aktivita si vyžaduje vhodné priestory na jej priebeh.

Organizovanie zberu liečivých bylín pre všetkých členov cirkevnej obce – pozitívny účinok liečivých bylín je nepopierateľný avšak nie každý má možnosť zbierať ich. Rastú voľne v prírode, ale môžu sa aj pestovať a následne ich sušiť a pripravovať z nich čaje, odvary, obklady, sirupy, masti, tinktúry, kloktadlá a pod. Je to práca zaujímavá a pre

mnohých veľmi prospešná. S touto aktivitou môžu byť spojené aj prednášky o účinkoch a užívaní týchto liečivých produktov pri jednotlivých zdravotných problémoch.

Výsadba ovocných stromov a zeleniny – týmto spôsobom cirkevná obec môže pomôcť nielen bezdomovcom a chudobným ľuďom, ale aj členom cirkevnej obce, ktorí nemajú priestor a možnosť pestovať ovocie a zeleninu. Ovocné stromy si vyžadujú menej práce, ale zelenina, čo sa týka pestovania, je náročnejšia na čas a je podmienená mnohými okolnosťami, a preto realizácia tejto aktivity, ako v iných prípadoch, záleží na možnostiach cirkevnej obce.

Zriadenie pracovne znečisteného šatstva pre chorých ľudí, seniorov a bezdomovcov – je to ďalšia z možností, ako pomôcť ľuďom bez domova, ale aj chorým a seniorom, ktorí sa nedokážu o seba postarať.

Zabezpečenie rôznych bezplatných kurzov (spev, šitie a pod.) – cirkevná obec môže zabezpečiť náučné kurzy podľa toho, o čo je záujem a akých dobrovoľníkov na ich výuku má k dispozícii.

Zriadenie tvorivých dielní, pre členov cirkevnej obce rôznych kategórií – ide o dielne pre seniorov, ale aj pre chorých s rôznymi obmedzeniami, ktorí si vyžadujú osobitnú pozornosť.

Zriadenie knižnice s náučnou, odbornou a teologickou literatúrou – knižnica cirkevnej obce obsahuje prevažne duchovnú literatúru a podľa možností môže obsahovať aj literatúru odbornú a náučnú, ktorú si vyžadujú aktivity cirkevnej obce.

Získavanie grantov, rôznych dotácií a realizovanie projektov, prostredníctvom ktorých je možné realizovať filantropickú službu rôznym spôsobom

Keď Cirkev v Symbole viery vyznáva „I v Ducha Svätého...“, hovorí o Svätom Duchu, ktorý v deň Zoslania Svätého Ducha na apoštolov zostúpil na celú Cirkev a pôsobí v nej dodnes. Je to skutočnosť, ktorá sa deje neustále, pretože Svätý Duch je stále prítomný v duši veriaceho človeka. Neodvádza jeho pozornosť od tohto sveta, ale naopak, zohrieva jeho dušu, zmierňuje jeho ťažkosti, žiaľ a bolesť a naplňuje ju svojou blahodafou. V tomto svete televízie, internetu, diaľkovo ovládaných aparátov a ultrazvukov, ju neustále utešuje svojou láskou a povoláva k živej viere.

Každý človek je veriaci. V reštaurácii jedia ľudia s vierou, že jedlo nie je otrávené, idú do postele s vierou, že v nej nie je jedovatý had, v obchode prijímajú výdavok s vierou, že nie je falošný, sadajú do taxíka s vierou, že ich odvezú tam, kde chcú, sadia s vierou, že bude úroda, vyhánajú stádo na pašu s vierou, že sa nasýti, prichádzajú k prameňu vody s vierou, že ešte vyteká, uzatvárajú manželstvo s vierou, že budú šťastní, navštevujú lekára s vierou, že im pomôžu... Teda bez viery sa nedá žiť.

Človek však nie je stvorený iba preto, aby veril v pozemské šťastie, ale jeho bytie má oveľa hlbší zmysel. Viera je nerozlučne spätá s láskou, ktorá je na Zemi od počiatku a vďaka ktorej viera prináša človeku radosť. Keď ochladne láska, odíde aj radosť. Keď strom neprinesie svoju úrodu, dobrý hospodár sa s láskou o strom postará, dá mu všetko, čo potrebuje a trpezlivo čaká, čo prinesie ďalší rok. Ak strom neprinesie úrodu, hospodár sa s ňou stará ešte viac a nedá sa odradiť ani „dobrými radami“ svojich susedov, aby strom zošal. A keď na ďalší rok strom prinesie svoju úrodu, radosť hospodára je trojnásobná. Vtedy „dobrí“ susedia mlčia a on sa teší.

Takto je to v živote každého človeka – ak je jeho viera skutočná, nasmerovaná k Bohu a naplnená láskou, človek dokáže robiť doslova zázraky. Viera bez skutkov je mŕtva a to, čo ju oživuje, sú synonymá lásky – pomoc blížnemu, starosť o svojho blížneho, modlitba za blížneho, teda všetko, čo tvorí základ milosrdenstva a teda aj základ filantropie Cirkvi.

Použitá literatúra:

- ALFEJEV, I., 2010. *Izák Syrský a jeho duchovní odkaz*. Červený Kostelec: Pavel Mervart. ISBN 978-80-87378-37-3.
- Filimonov, V.P., 2006. *Svjatoj prepodobnyj Serafim Vyrickij i Russkaja Gologofa. Velikije starcy Svjatoj Rusi*. Satis Deržava.
- HUSÁR, J. 2009. *Učenie knihy Jób o sociálnych otázkach*. In: *Pravoslávny teologický zborník. Zv. XXXV (20)*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pravoslávna bohoslovecká fakulta. ISBN 978-80-8068-999-5.

- Iže vo svjatyh otca našeho Ioanna Zlatoustogo archiepiskopa Konstantinopol'skogo, Izbrannye tvorenija, Sobranije poučenij Tom 2*, 1993. Moskva: Posad. ISBN 5-87301-075-7
- KLIMAKOS, I., 2015. *Nebeský řebřík*. Červený Kostelec: Pavel Mervart. ISBN 978-80-7465-125-0.
- KUCHÁROVÁ, K. 2008. *Pojem filantropia, Grécke predkresťanské obdobie*. In: *Pravoslávny teologický zborník. Zv. XXXIII (18)*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pravoslávna bohoslovecká fakulta. ISBN 978-80-8068-831-8.
- KUZMYK, V., 2014. *Charitatívna a sociálna služba Cirkvi 3. storočia*. Gorlice: Diecezjalny ošrodek Kultury Prawoslawnej ELPIS v Gorliciach. ISBN 978-83-63055-91-2.
- NEDĚLKA, T., 2002. *Novořecko český slovník*. Praha: Asociace řeckých obcí v ČR. ISBN 80-238-8584-7.
- POPOVSKIJ, M. A., 2005. *Žizň i žitije svjatitel'a Luki Vojno-Jaseneckogo archiepiskopa i chirurga*. Sankt Peterburg: Satis deržava.
- SERBSKIJ, N., 2004. *Izbrannoje*. Minsk: Svjato-Jelisavetinskij Monastyr. ISBN 985-6728-11-8
- ŠAK, Š., 2005. *Filantropia a diakonia ako prirodzená súčasť života Cirkvi*. In: *Sociálna práca a jej kresťanské dimenzie: Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. ISBN 80-8068-357-3.
- ŠAKOVÁ, E., 2011. *Evanjeliové cnosti v živote pravoslávneho kresťana*. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. ISBN 80-8068-042-6.
- TRIFON, metropolita moskovský, 2011. *Akafist blagodarstvennyj, Sláva Bogu za vse*. Kyjev: Kyjevo-Pečerskaja Lavra.
- VOJNO-JASENECKIJ, L., 1997. *Sila moja v nemošči soveršajetsja (Duchovnyje besedy)*. Moskva: Chudožestvennoje oformlenije I. A. Sokolov.
- VOROBJEV, N., 2008. *Kak žit' segodňa*. Moskva: Voronež.
- ZACHARU, Z., 2002. *Christos kak puť našej žizni*. Moskva: Svjato-Ioanno-Predtečenskij monastyr. ISBN 5-94000-037-1.

**ДОПОТОПНЫЙ ЧЕЛОВЕК:
ТЕХНОЛОГИИ, КУЛЬТУРА И ДУХОВНОСТЬ.
СЕМИОТИКА**

Mgr. Mykhaylo Temnov

Допотопный человек – каким он был, как жил в окружающей природе, какие ценности руководили им на протяжении всей жизни? Вопросы сложные и неоднозначные. В течение многих тысячелетий на них сломано столько копий (как в переносном, так и в прямом смысле), что хватило бы построить из них город, уложить тысячи квадратных километров бумагой, использованной на научные, околonaучные, псевдонаучные или просто художественные опусы. Не счесть тонн красок, карандашей и пикселей, истраченных на портреты первого человека. Но даже после всего этого, высшее творение Бога не стало нам ближе и понятнее. Его образ по-прежнему под покровом тайны. Этому способствует и само человеческое общество, которое с предубеждением относится к высшему Божьему творению, двусмысленно называет его во всех словарях допотопным, подразумевая – устарелый, старомодный, отсталый [1]. Но так ли это?

Информации о жизни первых людей, изгнанных Богом из рая, и их жизни среди природы очень мало, но её вполне достаточно, чтобы увидеть и понять общие тенденции развития человека, в особенности – падение его духовности, что в итоге станет причиной потопа. Она же позволяет глубже взглянуть на создание Богом мира, увидеть изначальный план, направленный на главное Его творение – человека, созданного по образу и подобию Божию. Увидеть в действиях Бога по созданию природы, животного мира семиотические знаки, указывающие на Его отношение к человеку, заботу о нём, оценку Богом его действий, на конкретные шаги по спасению человека. Вся информация по этому вопросу сосредоточена в Священном Писании, трудах Отцов церкви, истинность которых в числе многочисленных свидетельств подтверждает и христианская археология.

1. «В начале было Слово...» (Ин. 1, 1). Творение Мира и человека свободного

«В начале было Слово, и Слово было у Бога, и Слово было Бог. Оно было в начале у Бога. Всё чрез Него начало быть, и без Него ничто не начало быть, что начало быть. В Нем была жизнь, и жизнь была свет человеков» (Ин. 1:1-4).

Так, с первой строки пролога Евангелия по Иоанну мы узнаём о вечном («домирном»), нетварном бытии второго Лица (Ипостаси) Святой Троицы – Бога Сына, Божественного Слова (Логоса), существующего вне зависимости от сотворенного «чрез Него» мира (Ин.1:3), о Его Божественном достоинстве и Его отношении к Богу Отцу.

Он есмь Альфа и Омега, начало и конец, Первый и Последний (Откр. 22:12, 13). Он – причина всего сущего, ибо Им создано Словом всё, что на небесах и что на земле, видимое и невидимое: престолы ли, господства ли, начальства ли, власти ли, – всё Им и для Него создано (Кол. 1:16).

Библейское повествование о Творении указывает на то, что Мир был сотворён Богом за шесть дней. Об этом говорится в главах 1 и 2 книги Бытие. Большая часть Божьего творческого труда была завершена в конце шестого дня при помощи слов, что является свидетельством силы и могущества Его Слова[2].

В первый день Бог создал небо, землю и свет, и отделил свет от тьмы (Быт. 1:1-5);

на второй день – создал твердь посреди воды, отделил воду над твердью от воды под твердью, и назвал твердь небом (Быт. 1:6-8);

на третий – сушу, моря и растения (Быт. 1:9-13);

на четвёртый – светила на тверди небесной (Быт. 1:10-19);

в пятый день Бог создаёт всех водных обитателей, птиц, насекомых, все существа, живущие на суше, со способностью продолжать свой род при помощи репродукции (Быт. 1:20-23);

на шестой день Творения, в отличие от животных и прочих обитателей материальной вселенной, Бог сотворил человека по Своему образу и подобию (Быт. 1:26).

Здесь следует отметить, что главным отличием человека от животных, сотворённых Богом ранее, является разум, способность

к осмыслению окружающей действительности, творческий потенциал. Бог наградил своё творение – человека – свободой волей и правом выбора.

Свобода воли (греч. τὸ αὐτεξούσιον или τὸ ἐφ' ἡμῖν; лат. liberum arbitrium) – способность человека совершать выбор вне зависимости от каких-либо обстоятельств, полагаясь лишь на собственную волю[3],[4].

Свобода воли, право выбора – это вечный принцип, данный нам Богом. Божественное всемогущество не может идти в разрыв с божественным великодушием. И как истинно всеведующее и добродетельное существо, Бог мог создать существ с полной свободой от Бога. Более того, Бог мог сделать так, поскольку самое лучшее, что может дать Бог – это наградить свободой[5]. Именно во всём этом большинство древних толкователей видят главные черты образа Божия в человеке[6].

Причём он, человек, является особым существом, выше всех других. Чтобы подчеркнуть это, Бог ставит человека властителем над землёй и над всеми другими существами. Все Творения, созданные в эти дни, являются первыми существами, получившими Божье благословение. Бог объявляет эту работу хорошей. Какой великий, безграничный семиотический смысл вкладывает Бог в оценку Своей работы!

Не так давно, лишь с раскрытием учёными некоторых тайн природы (ДНК человека, строение атома, устройство Вселенной), мы стали понимать, что стоит за словом «хорошая работа». В последние десятилетия учёные всё чаще говорят о Боге, как о великом математике. С их слов им не остаётся в науке делать ничего иного, кроме как просто читать замысел Творца о мире[7].

Всё, созданное Богом за эти шесть дней Творения, имеет глубокий семиотический смысл. Человек создан Богом и живёт в мире, который сотворён для него, в котором всё продумано и совершенно, нет ничего лишнего и случайного. Всё направлено на человека, его благо и развитие, а в итоге – на его спасение. Этой Божьей любовью пронизано всё творение. Есть все основания рассматривать Творение, в частности природу и животный мир, как план Бога, направленный на человека, как благую весть, которая

изначально была дана человеку задолго до появления Святого Писания.

Мы рассмотрим жизнь человека, его взаимодействие с природой, уроки, предусмотренные для нас Богом через природу.

2. Человек, его знания и возможности по сотворении и жизни в Эдемском саду, через призму заповедей данных Богом, их семиотика

Знания и возможности, полученные человеком в Эдемском саду, мы рассмотрим через призму заповедей, данных Богом по сотворении. Именно они определяют, как требования Бога к человеку, так и возможности человека для выполнения поставленных Богом задач.

Принято считать, что первому человеку была дана лишь одна заповедь – не вкушать от древа познания добра и зла. Однако из библейских текстов усматривается, что Адам для продолжения своей счастливой жизни в райском саду получил от Бога не одну заповедь, а значительно больше.

Бог, создав мужчину и женщину по Своему образу и подобию, наделив их свободной волей и правом выбора, благословил их и сказал им: «плодитесь и размножайтесь, и наполняйте землю, и обладайте ею, и владычествуйте над рыбами морскими и над птицами небесными, и над всяким животным, пресмыкающимся по земле....» (Быт. 1:27-28).

Из текста Быт.1:27 можно сделать выводы о том, что Адам и Ева, будучи созданными по образу и подобию Бога, были сотворены совершенными, готовыми к репродуктивному размножению, способными общаться и понимать. Обладали исключительными знаниями о вселенной, специфическими способностями и возможностями, недоступными нам.

Отчасти мы можем себе представить каким был первый человек. Прошедшие тысячелетия явили миру множество учёных, блестящих художников, виртуозных музыкантов, врачей, необычных людей с уникальными физическими и умственными способностями и многих других уникалов. Собрав все эти таланты в одном человеке, мы, возможно, приблизимся к тому, что представляли

собой Адам и Ева. Мы – приблизительный отблеск того, какими были люди в начале своего пути.

В тексте Быт.1:28 мы находим заповеди Бога для человека. Первая – размножения, а вторая – владычества над природой.

Заповедь «плодитесь и размножайтесь» понятна. Это умножение жизни, которым Творец одаряет созданного человека. Причина – безграничная Любовь. Люди, как подобие Бога, на основе взаимной любви, призваны создавать новых людей, заселять землю и являть акт любви мужчины и женщины, а также друг к другу.

То, что человек создан властителем природы, заключено в словах благословения, которое Бог обращает к первозданной чете. Обладание и владычество – термины, описывающие изначальное отношение между человеком и природой. Этому способствовали и исключительные знания сотворённого человека, выходящие за пределы нашего понимания, которые позволяли ему живя в окружающем мире, обладать им и владычествовать над ним.

Господь Бог, обладая наивысшей властью над Творением, сделав человека под Своим руководством управителем этого мира, поручил ему осуществлять контроль над флорой и фауной. Для этого он дал человеку все семена и плоды деревьев, как для их взращивания, так и употребления в пищу (Быт. 1:29). Давид подтверждает: «...поставил его [человека] владыкою над делами рук Твоих; всё положил под ноги его» (Псалом 8:7).

Это означает, что человек по воле Бога, с Его благословения, неся Его образ, с момента творения стал опекуном земли – отвечал за всё живое, а живущее – твари, птицы и пресмыкающиеся, не зная насилия, питались растительной пищей (Быт. 1:30). Человек был обязан поступать с ними, как бы поступал Бог, исключив всякое неблагоразумие в управлении своими ресурсами: жестокость, эгоистичность, расточительность, стал бы их культивировать, взращивать и развивать, приводить материальный мир и все его разнообразные составляющие на служение Богу, на благо человечества. К тому же владение чем-либо в животном мире подразумевает понимание овладеваемого объекта, что предусматривает соответствующие знания и способности.

Изложенное выше существенно дополняет заповедь познания, повествующая о том, как Бог «...привёл к человеку всех животных и птиц, чтобы видеть, как он назовёт их, и чтобы, как наречет человек всякую душу живую, так и было имя ей» (Быт. 2:19).

Дав человеку право нарекать имена тварям, Бог поставил человека над ними, сделал его их властелином, ибо дать имя какому-либо существу, в понимании Библии, означало овладеть им[8]. «Для себя животные остаются неназванными, но слово человека нарекает им имена, и таким образом человек управляет ими с более высокого уровня, чем сами они управляют собой»[9]. Это утверждает и святой Иоанн Златоуст. Имена нарекаются человеком для того, «чтобы в наречении имён виден был знак владычества»[10].

Наречение имён человеком указывает на его способность прозревать в суть вещей. Этим он, уподобляясь Богу, участвует в Божественном творчестве. Через созданный Богом мир человек познаёт Творца, видя во всём созданном Его Промысл и Волю. В этом и состоит урок человеку.

По словам епископа Василия Селевкийского (IV век), давая человеку право нарекать имена животным, Бог как бы говорит Адаму: «Будь творцом имён, коль скоро ты не можешь быть творцом самих тварей... Мы делим с тобой славу творческой премудрости... Давай имена тем, кому Я дал бытие»[11].

Процесс дачи имени животному не есть простым. Он – творческий, включающий в себя разные методы познания окружающего мира, такие как наблюдение, сравнение, ассоциация. Кроме этого, для наречения имён животным Адам должен был уметь говорить, что предусматривает наличие сложного языка и соответствующее развитие мозга и речевого аппарата. Безусловно необходимо было также понимать язык животных. Этими способностями человек владел со дня своего создания.

Процесс наречения имён животным несёт в себе большой семиотический смысл. Сам факт привода Богом животных к Адаму чётко указывает животному кто его хозяин и к кому оно может обратиться за помощью. Наречение имени закрепляет процесс определения хозяина в сознании животного. Как происходило

общение между человеком и животными в Священном Писании не говорится. Но так как человек является образом и подобием Бога, то это могло происходить различными способами, в том числе и на уровне мысли. Таким образом, с заданием, а по сути, экзаменом на зрелость, в качестве помощника Бога, человек справился успешно (Быт. 2:19), подтвердив готовность к решению других вопросов Господа – возделыванию и хранению Эдемского сада (Быт. 2:15).

Возделывание и хранение – это заповеди созидательного труда. Эдемский сад – рай, это то место, где свободная душа стоит перед выбором – быть с Господом Богом или нет. Возделывание рая – очищение души от сорняков-грехов, и есть необходимое условие для спасения, которое предусматривает и действия человека над сохранением этого состояния – содержание души и тела в чистоте. А это уже работа другого рода.

Человек пришел в мир не для наполнения его собою, но чтобы изменить. В созданном Богом мире есть нечто, чего Он сам не делает, но это может «возделать», а потом «сохранить» лишь человек. Этим полем труда есть человеческая душа, по образу Творца наделенная свободой и правом выбора. Именно она стала тем пространством, на котором может трудиться только сам человек, и нести за него ответственность – хранить. Как поясняет прп. Макарий Египетский, «человеку надобно возделывать землю сердца своего»[12]. И в этом труде, изменяя себя, тем самым сокращая расстояние между человеком и Богочеловеком, человек меняет и мир. Говоря языком христианства, человек своим трудом должен раскрыть душу и мир для действия в них Благодати. Это же в свою очередь подразумевает понимание человеком поставленной им задачи, способов её выполнения и наличия необходимых для этого сил и средств.

О том, что первый человек не только имел эти силы и средства, но и умел ими пользоваться, косвенно свидетельствует текст Святого Письма о грехопадении: «...и сшили смоковые листья, и сделали себе опоясания» (Быт. 2:25). Это подтверждает и текст апокрифа «Об Адаме и Еве»: «...и сшили листья смоковые, и сделали одежду себе»[13].

Адам и Ева, живя в Эдемском саду, не испытывали потребностей в одежде, но, когда возникла необходимость сшить нечто из листьев, они с этой задачей справились. Библия не отвечает на вопрос, были ли эти средства, орудия труда, созданы человеком или получены ранее от Бога и в какой способ было осуществлено это действие, но констатирует у него навыки шитья. Их, как и многие другие, человек реальнее всего получил при сотворении. В свою очередь этот эпизод косвенно подтверждает наличие в Эдемском саду всех необходимых средств (инструментария) как для его возделывания и хранения, так и для обслуживания человеком себя в повседневной жизни. Это же подтверждает и текст из апокрифа «Об Адаме и Еве». После изгнания из Рая Адам разделив животных берет волов и вспахивает землю[14]. Из текста следует, что Адам владел как навыками изготовления орудий труда, так и обработки земли.

Следующая заповедь относится к созданию Богом Евы как жены Адама, его первого равного помощника, что явилось созданием моногамной семьи, основы социума, позволяющего улучшить навыки организации труда (Быт. 2:20-24).

Семья по замыслу Бога должна состоять из одного мужа, одной жены, детей. Иисус Христос учил людей своего времени, что то, что Бог установил в начале, и о чём пишется в книге Бытие, является Божьим оригинальным замыслом и единственным стандартом, которому нужно следовать (Матфея 19:3-12; 1Кор.7:2). Это исключает какую-либо полигамию. Богом были осуждены и запрещены интимные однополые отношения, о чём сказано в Ветхом и Новом Завете. Господь называет это мерзостью и предупреждает, что за такие отношения обязательно будет наказание, как в этой жизни, так и после смерти (Лев.18:22-29; Рим.1:25-28; Рим.1:32; 2Пет.2:6-10; Иуд.1:7-8). Яркое библейское свидетельство этому – уничтожение городов Содомы и Гоморры.

В этих же действиях Бога по созданию жены, равного помощника Адама Евы, мы видим, как Он создаёт основы социума (Быт. 6:20-23).

Создатель знал, что Адам для решения задач по «возделыванию» и «хранению» сада будет нуждаться в равном помощнике.

Таким образом, создав Еву, Господь Бог учил Адама во благо общей цели – познания человеком окружающего мира, управления другими людьми, усвоения взаимоотношений в семье.

Урок Евы состоял в постижении основ подчинения своему мужу, как руководителю, на которого возложена Богом задача «возделывать» и «хранить» сад. Этому способствовало общение Творца с Адамом и Евой посредством слов, которое предусматривает большой словарный запас, достаточный для понимания Бога, знания устройства Эдемского сада. Во время этих общений Творец, отвечая на вопросы, мог передать Адаму и определённое знание о сотворённой вселенной. На это указывает библейский стих:

«И слышали голос Господа Бога, ходящего в раю во время прохлады дня; и скрылся Адам и жена его от лица Господа Бога между деревьями рая» (Быт. 3:8).

Последняя заповедь относится к посту. В ней Господь Бог предупреждает человека о не вкушении плодов с дерева познания добра и зла и смерти, как последствия за такое действие (Быт. 2:16-17).

Пост – это путь человека от образа Божия к подобию Бога, к которому он призван. Пост также и призыв к изменению в человеке с тем, чтобы он стал более открыт для той радости, которая предназначена для него в конце пути. Именно так понимает заповедь свт. Григорий: «Если бы мы пребыли тем, чем были, и сохранили заповедь, то сделали бы тем, чем не были, и пришли бы к древу жизни от древа познания»[15].

Следовательно, данная Богом человеку в Эдеме заповедь поста рано или поздно должна быть отменена. «Заповедь <...> дана только на время», – толкует это место книги Бытия прп. Ефрем Сирий[16]. Но прежде человек должен чему-то научиться. Понять, что он не есть Бог. Познать Бога, что есть необходимым условием познания самого себя и своего места в бытии. Для того, чтобы человек открыл и заметил самое главное в себе, ему и был дан пост.

Блаженный Августин на заповедь поста смотрит шире. Он объяснял, что заповедь не вкушать от древа познания подспудно содержала в себе и все прочие заповеди, которые Бог даст людям впоследствии в скрижалях Моисея. Среди них заповеди: не укради

(Адам и Ева взяли то, что брать было нельзя), и не убий (вкусив от запретного плода, человек стал смертным – по сути, совершил самоубийство), и не пожелай чужого (первозданные люди захотели стать как боги, знающие добро и зло (Быт 3:5)). После этого Бог смиростивился и отпустил людей, сделал их свободными, в том числе и от Самого Себя.

История с грехопадением Адама и Евы, попытка Господа подтолкнуть согрешивших к покаянию и их нежелание сделать этот шаг, имеет глубокий семиотический смысл (Быт 3:9, 11).

Изгнав человека из рая, Бог закрыл ему доступ к райскому древу жизни, питаясь плодами которого, тот мог бы жить вечно. Но и в этой ситуации Бог позаботился о человеке. Отлучив Адама и его жену от вечной жизни, Бог положил границы распространению зла, которое вредило бы человеку. Этим он разорвал цепочку бесконечности его «совершенствования» во зле. По этому поводу российский богослов первой половины XX века Владимир Лосский сказал: «Для человека лучше смерть, то есть отлучение от древа жизни, чем закрепление в вечности его чудовищного положения. Сама его смертность пробудит в нем раскаяние, то есть возможность новой любви»[17].

Отпуская от Себя человека, Господь произносит утешительные слова: настанет время, и из рода Адама и Евы произойдет Спаситель, «семя жены», которое поразит змея – то есть диавола – в самую голову (Быт. 3:15). А это значит, что изгнание из рая и смерть не навечно.

Вкушение плода с дерева познания окончательно и бесповоротно изменило человека. «И сказал Господь Бог: вот, Адам стал как один из Нас, зная добро и зло...» (Быт. 3:22).

Так первые люди на личном опыте познали, что такое зло. Они впервые взглянули на Бога глазами не любви, а подозрения и страха. Они внутренне отстранились от Него – и с тех пор уже не могли возродить в себе прежнего детского доверия и любви к Отцу. Так понимание основ добра и зла стало знанием, которым не обладал первый человек. Оно отрицательное, ставшее причиной их изгнания из рая и проклятия Господом Богом земли. Это знание заставило согрешивших иначе посмотреть на себя, свой грех, по-

нять его причины и последствия, увидеть коварство искусителя – змея, который позавидовал Адаму за его близость к Богу, праву «возделывать» и «хранить» сад, давать имена животным, властвовать над ними[18].

Новое знание – это и новый статус Адама. Он больше не господин творений, он один из них (Быт. 3:17). Проклятие земли обозначает её враждебность человеку. Теперь, чтобы добыть себе еду и выжить, он вынужден бороться со всем миром. А за знание, цена которого есть собственная жизнь, надо платить. Так Адам и Ева оказались за воротами Рая, и они к новой жизни, в силу полученных знаний при сотворении и пребывания в Эдемском саду, были готовы.

3. Жизнь Адама и Евы на земле по изгнании из рая.

Причины потопа

Сторонники теории эволюции Дарвина и материалисты в своих научных трудах описывают ужасы выживания первобытных охотников, живших в пещерах, имеющих в следствие болезней и реалий суровой природы непродолжительную жизнь. Но так ли это?

Как свидетельствует Святое Писание, Адам и Ева, покинув Рай, владели полной информацией об окружающем мире. Они понимали суть всех вещей во вселенной, то есть природа для них была открытой книгой, которую они легко читали. Первой пищей было то, что давала сама земля: произрастающие на ней плоды и овощи. Они знали целебную силу всех растений. Когда начались болезни вследствие грехопадения, Адам и Ева добывали из природы необходимые лекарства и передавали полученные знания и опыт своим потомкам.

Надо понимать, что в первое время орудия труда и охоты у Адама, Евы и их детей, исходя из их возможностей, были весьма примитивны, о чём свидетельствуют общеизвестные археологические находки. По этой причине многие исследователи Библии считают, что знания Адама и Евы были минимальными. Но это не так. В Священном Писании есть много информации, которая позволяет иначе посмотреть на жизнь первых людей допотопного

периода и сделать выводы об уровне развития животноводства, земледелия, строительного дела, первых технологий, культуры, наличия или отсутствия духовности. Приведём примеры.

Каин убив из-за зависти своего брата Авеля, как первый на земле убийца, меченый Божьей печатью (знаком) за это преступление, перестал заниматься сельским хозяйством: «и ныне проклят ты от земли, которая отверзла уста свои принять кровь брата твоего от руки твоей» (Быт. 4:11).

На языке Библии слово «проклятие» означает не приговор, а отделение, констатацию изменений, которые произошли в результате грехопадения. По слову Божию Каин отвержен землёй и поэтому обречён вечно скитаться: «когда ты будешь возделывать землю, она не станет более давать силы своей для тебя; ты будешь изгнанником и скитальцем на земле» (Быт. 4:12). С этого начинается распространяться потомство каинитов по земле.

Хотя Бог говорит Каину, что он не будет уничтожен, но, тем не менее, он в страхе за свою жизнь возводит городские стены. Город называет именем своего сына Еноха (Быт. 4:17). Это свидетельство того, что в нём зародилось недоверие к Богу, начал развиваться грех.

Строительство города указывает на то, что Каин располагает знаниями, унаследованными и полученными от Адама, которые позволяют ему справиться с такой сложной задачей. Нам трудно говорить о том, в чём конкретно они состояли, но они были математического характера и связаны с сопротивлением материалов, так как без них необходимых расчётов для обеспечения надёжности конструкций не провести.

Из этой же книги Бытия мы узнаём, что «Ада родила Иавала: он был отец живущих в шатрах со стадами» (Быт. 4:20).

Этот стих указывает на то, что через семь поколений после Адама древний человек сумел достичь высокого уровня организации животноводства, умел сооружать шатры. Отметим, что слово «стада» в Библии означает не только крупный рогатый скот, например, коров, но и других животных, куда в первую очередь относятся овцы и козы. Надо понимать, что только этими видами животных первый человек не ограничился.

Современные ученые утверждают, что допотопный человек тысячелетиями приручал животных, которые сегодня считаются домашними, приводят различные доводы, подкреплённые графиками[19].

Священное Писание и на это дало ответ. У Адама не было причин одомашнивать тот или иной вид животных. Он, как властелин, изначально был поставлен над ними всеми. Даже после грехопадения, потеряв возможность властвовать, в памяти всего живого первый человек сохранился тем, кем когда-то был и во многом по-прежнему превосходил их.

Господь, изгнав человека из Эдемского сада, не лишил его тех знаний и способностей понимать язык животных, общаться с ними, которые были получены ним при творении по образу и подобию Божию. Поэтому взаимоотношения человека и животного устанавливались на уровне контактов, при которых человек, исходя из своих потребностей (молоко, шерсть) делал выбор, а животное принимало решение жить ему с человеком или оставаться в дикой природе. Подтверждение этому мы находим и в апокрифе «О Адаме и Еве»: «И изгнал Бог всех скотов и зверей из рая и отдал Адаму. Адам же разделил их и сделал дикими и домашними...»[20].

В то время человек не представлял угрозы для животных – он не употреблял в пищу мясо. Не нападали на человека и животные. Мясо животных человек с разрешения Бога начнёт употреблять только после потопа (Быт. 9:3).

Библейское повествование об успехах первого человека в животноводстве имеет большой семиотический смысл. Уже через семь поколений после изгнания человека за пределы Эдемского сада были видны первые результаты его труда, для чего он сумел использовать полученные при сотворении способности.

Читая о других достижениях допотопных людей, мы узнаем, что:

«Имя брату его Иувал: он был отец всех играющих на гусях и свирели» (Быт. 4:21).

Упоминания о струнных и духовых инструментах свидетельствует о том, что музыка была частью культуры первых людей. Во

время раскопок археологи обнаружили очень древние музыкальные инструменты. В современных работах по истории музыки можно найти упоминания об этих инструментах, например, о тех, что обнаружены в Уре, или о тех, изображения которых найдены в Египте[21]. Некоторые из них настолько искусно сделаны, что их сложно усовершенствовать даже с применением современной техники. Это же свидетельствует о древности самой музыки[22].

Археологи-эволюционисты в наши дни пытаются разделить историю человечества на так называемые каменный, бронзовый и железный века. Однако Святое Писание и в этом вопросе всё расставляет по своим местам.

В Быт. 4:22 описывается древняя металлургия. Тувалкаин «был ковачом всех орудий из меди и железа». Данная фраза указывает на то, что первые люди осуществляли плавку и очищение металлов, получаемых из руды.

Производство некоторых металлов, которые встречаются в свободном состоянии на земной поверхности, не требует особых технических достижений. К таким металлам относятся золото, серебро и медь, а также присоединившиеся к ним позже: олово, свинец и ртуть – металлы, значительно распространенные в природе и легко выделяемые из их соединений. Для получения других металлов нужны высокие технологии плавки. Прежде всего, это относится к железу, выплавка которого требует довольно глубоких знаний химии. Исключение составляет метеоритное железо. Если потомки Адама и Евы умели выплавлять железо из железной руды, то они, конечно же, умели выплавлять и медь из медной руды, которую выплавлять легче[23]. Для производства иковки железа нужны довольно высокие технические навыки[24].

Из повествования о Ное следует, что ранние люди были компетентны в производстве и меди, и железа, а многие виды бронзовых и железных орудий использовались в самых древних цивилизациях Шумера и Египта. Очевидно, что эти цивилизации, появившиеся вскоре после Потопа, унаследовали науку и технологии древних людей. Это подтверждает современная археология, которая в ранних человеческих поселениях по всему миру сталкивается с высочайшим уровнем технологий[25].

В то же время, владение допотопными людьми различными технологиями свидетельствует об ускорившемся разрыве человека с природой, то есть падением в его развитии, которое приведёт к последующему падению в грех и духовной деградации.

История жизни потомков каинитов из Святого Писания позволяет нам сделать выводы об отсутствии духовности в созданном ими обществе. Примером может послужить пра-пра-правнук Каина – Ламех, его личность, семья. Бытописатель подробно останавливается на нём, давая знать, что семья Ламеха особенно типична для характеристики всего каинитского племени. Обращает на себя внимание, прежде всего, уже самое имя «Ламех», которое значит «разрушитель, неприятель».

«И взял себе Ламех две жены: имя одной: Ада, и имя второй: Цилла [Селла]» (Быт.4:19).

Этим Ламех не только позорно увековечил своё имя, так как первым ввёл многожёнство, но и извратил Богом учреждённый характер брака (Бытие 2:24), обнаружив свою нравственную разнузданность и плотоугодие[26].

О таковом именно характере Ламехова брака говорят и имена его жён, из которых первое означает – «украшение, привлечение», второе – «тень, ширма».

Пролитая Каином впервые на землю кровь в его пра-правнуках даёт первые всходы. Об этом свидетельствует библейский стих «песни Ламеха» – древнейший памятник семиотической поэзии.

«И сказал Ламех женам своим: Ада и Цилла! послушайте голоса моего; жены Ламеховы! внимайте словам моим: я убил мужа в язву мне и отрока в рану мне; если за Каина отмстится всемеро, то за Ламеха в семьдесят раз всемеро» (Быт. 4:23-24).

Большинство современных экзегетов склоняются к тому, что здесь прошедшее время глагола «убил», дерзко и хвастливо провозглашённое Ламехом, употреблено вместо будущего для выражения несомненности исполнения выражаемого им действия: «я несомненно убью, всё равно, как бы уже убил».

Вся песнь Ламеха перед своими жёнами – это победный гимн мечу. Ламех восхищён кровавым изобретением своего сына Тувал-

каина. Потрясая грозным оружием, он надменно хвалится перед ними новой победой, благодаря которой он чувствует себя деспотом и властелином: «Я убью всякого, будет ли то почтенный, зрелый муж или легкомысленный отрок, раз он осмелится нанести мне хотя бы малейшее оскорбление. И если Бог за смерть Каина обещался воздать всемеро, то я, вооружённый грозным изобретением своего сына, сумею в семьдесят раз лучше постоять за себя сам!» Таким образом, «самый древний из дошедших до нас памятников поэзии – воспроизведённая в Библии кровавая Песнь Каинова внука Ламеха, дышит не материальной нуждой, а дикой злобой и свирепым высокомерием», – замечает известный философ-богослов В.С. Соловьёв[27].

Это характеризует предпотопное общество каинитов, в котором доминирует кровавая вражда между людьми. Неизменное стремление душевных потомков Каина воздать врагу неизмеримо большим злом, нежели получил от него сам, также несёт в себе новый семиотический смысл.

За всем этим следует Божье решение о всемирном потопе. «И увидел Господь, что велико развращение человеков на земле, и что все мысли и помышления сердец их были зло во всякое время» (Быт. 6:5).

По свидетельству Библии, с момента создания Адама и Евы до начала Великого потопа прошло 1656 лет. По мнению разных исследователей, на день потопа население Земли могло составлять от 40 до 235 миллионов. Сколько людей выжило после потопа, кроме семьи Ноя, неизвестно. Святое Писание констатирует исполнение Божьей воли – полное уничтожение падшей цивилизации[28].

4. Ноев ковчег и золотое сечение. Божественная семиотика

Знакомство со знаниями, которые способствовали возникновению передпотопных высоких технологий, начнём с Ноя.

В Библии точно указаны размеры ковчега, построенного праведником перед Всеми́рным Потопом (Быт. 6:15). Ноем эти размеры сообщил сам Господь: 300 локтей в длину, 50 локтей в ширину и 30 локтей в высоту.

По мнению современных учёных это безупречное соотношение размеров для наибольшей прочности и плавучести корабля, делающее его практически непотопляемым. Такой корабль мог противостоять волнам. Что особенного в пропорции этих чисел? В них содержится математическое совершенство самого Бога, Его непостижимое для нас знание об устройстве созданной Им вселенной.

Речь идёт о последовательности чисел Фибоначчи, в которой первые два числа равны 0 и 1, а каждое последующее число равно сумме двух предыдущих чисел: 0, 1, 1, 2, 3, 5, 8, и т. д.

Число Фибоначчи приблизительно равно 1,618 и является результатом деления любого числа из последовательности Фибоначчи на число, стоящее перед ним.

Число Ф имеет много названий: «золотое сечение», «золотое число человеческой жизни», «секретный код природы», «общее правило природы». Это число считают одним из самых гармонизирующих законов мироздания, который упорядочивает структуру окружающего нас мира и направляет жизнь на развитие. Учёные утверждают, что последовательность чисел Фибоначчи руководит размерами всего сущего, лежит в основе Мироздания, в структуре и развитии Макрокосма и Микрокосма и может рассматриваться как число «строительства», число «творчества», «созидания», число Божественного Творения[29].

Примеры, связанные с золотым сечением, или числом Ф, можно найти не только в математике, но и во многих других науках: физике, технике, строительстве, архитектуре, культуре, киноиндустрии, живописи, истории, а также в повседневной деятельности.

В природе всё живое и неживое так или иначе имеет отношение к числу Фибоначчи – правилу золотого сечения, применяемого природой, например, для образования траекторий движения вихревых потоков в ураганах, при образовании эллиптических галактик, к которым относится и наш Млечный Путь, в «строительстве» раковины улитки или ушной раковины человека, размещении зёрен подсолнуха, семян сосновой шишки, ячейки ананаса, размещении лепестков цветов, узоров цветов, растений,

деревьев, направляет движение косяка рыб и показывает траекторию движения испуганной стаи оленей, враспынную убегающую от хищника. Оно же и в построенном Парфеноне, движении спирали ДНК, которая укладывается в 5 нм. Несколько слов о коде ДНК. В нём запрограммирована вся жизнь человека, начиная от внешнего строения тела, его пропорций, цвета глаз, волос и заканчивая характером, вкусом, предпочтениями. Более всего впечатляет цифра: одна молекула ДНК человека вмещает порядка 1,6 гигабайта информации. Это говорит о том, что в глубине человека располагается огромнейшая библиотека, удивительный код жизни, записанный Богом[30].

Но вернёмся к свидетельству Святого Писания по пропорциям ковчега, построенного Ноем. 30 локтей в ширину, разделенные на 50 локтей в высоту, дают нам «золотое сечение» – число Фибоначчи. В архитектуре оно считается числом силы. Архитекторы, которые возводят большие здания, сооружения, мосты, рассчитывают их пропорции на основании именно золотого сечения, числового ряда Фибоначчи. Эти пропорции дают полную гарантию на наибольшую устойчивость и прочность возводимых сооружений.

То, что Господь Бог поделился со своим праведником сокровенным знанием – основой любого строительства, имеет большой семиотический смысл. Творец этим благословил Ноя и его семью на спасение, последующее возрождение. Заложив фундаментальные знания в основу будущего человечества, Он дал ему ещё один способ найти дорогу в Его Царство, прийти к Нему. Праведный Ной поделился этим знанием с людьми. Хотя в Священном Писании ничего не говорится об этом, но само строительство ковчега с установленными Богом пропорциями есть свидетельством этому.

Доказательством того, что число Фибоначчи, данное Богом Ноем, использовалось допотопными людьми, являются и сооружения, построенные ими в доисторические времена и дошедшие до наших дней. Они подтверждают, что потомки Адама располагали знаниями, которые позволяли им при строительстве своих городов и крепостей перемещать каменные блоки весом в сотни тонн. Способы их обработки нам не доступны.

Получение Ноем божественного знания об устройстве вселенной – фундаментальных принципах любого строительства, не является свидетельством того, что Адам и Ева при их создании не владели знанием о «золотом сечении». У первых людей был другой вектор развития – сельскохозяйственный. До Ноя, как потомка Адама в десятом поколении, эти первичные знания прародителей могли просто не дойти. По этой причине Бог их напомнил, давая ему размеры ковчега.

Это не единичное упоминание о числе Фибоначчи в Святом Писании. Из Исх.25:10-11 мы узнаём о Ковчеге Завета, который был хранилищем скрижалей с 10-ю заповедями. Данные о его размерах – ширину 2,5 локтя и высоту 1,5 локтя сообщил Моисею Бог. Делим 2,5 на 1,5 и получаем вновь 1,6 – число Фибоначчи. Это может указывать, на то, что Бог либо вновь передает знание о «золотом сечении» людям, либо желает, чтобы Ковчег Завета был исполнен по его правилам Творения и был совершенен.

5. Священное Писание и археологические свидетельства о существовании допотопной и послепотопной цивилизаций исполинов

В Священном Писании отсутствует информация о росте Адама и Евы. Возможно, она не идёт ни в какое сравнение с физическими данными современного человека.

О первых единицах измерения, связанных с частями человеческого тела, мы узнаём из истории строительства Ноева ковчега, где его размеры зафиксированы в локтях. Локоть современного человека в среднем соответствует 45 сантиметрам. Но соответствовал ли размер локтя Ноя этой длине, не известно. Есть все основания полагать, что локоть праведника Ноя был больше. На это указывают тексты Священного Писания, где речь идет о допотопных исполинах.

Исполины (Быт. 6:4) – люди необыкновенного роста и силы, существовавшие и до смешения племени сынов Божиих с сынами человеческими, и особенно умножившиеся после сего смешения. Они угнетали и поработали братьев своих и своим образом жизни распространили нечестие и развращение даже в потомстве Сифо-

вом. Некоторые толкователи Библии говорят, что каиниты начали есть мясо до потопа. А исполины начали употреблять уже не только мясо животных, но и занимались каннибализмом – ели людей. Поэтому Бог осудил развращенный род человеческий на истребление.

Как видно из Священного Писания (Втор. I, 28, Втор. III, 11; Чис. XIII, 22, 23, 34; II Цар. XIII, 4), подобные великорослые люди (Емимы, Енакимы, Рефаимы) существовали и после потопа. В долине Евфрата, как в прочем и на других континентах, археологи время от времени обнаруживают останки древних людей большого роста, по сути великанов четырёхметрового роста и более. И они не единичные[31],[32].

Согласно священному Писанию израильский народ истребил Енакимов так, что их не оставалось ни одного в земле сынов Израилевых, остались только в Газе, Гефе и в Азоте (Нав. XI, 21, 22). Впоследствии отдельные их потомки встречаются в различных филистимских городах, как например, исполинский шестипалый воин Голиаф из потомства рефаимов (II Цар. XXI, 15-22). В Писании упомянуто, что один только наконечник его копья весил 600 сиклей железа (6,84 кг) (I Цар. 17:7,49-51)

Принадлежал к исполинам и Ог, царь Васанский. Длина его кровати была 9 локтей, а ширина 4 локтя (локоть – это примерно 50 см) (Втор. 3:11).

Библейские тексты о существовании исполинов на Земле подтверждают мифы, легенды и сказки народов мира.

В античной мифологии великанам приписывается создание кузнечного ремесла, устройство высоких стен вокруг города из огромных камней без применения цемента – так называемые «циклопические постройки[33]. Практически во всех указанных источниках рассказывается, как о добрых, так и злых людях-великанах, их жизни.

Есть доказательства существования людей-великанов и в более ближние для нас века. В мире накопилось достаточно много свидетельств существования высокоразвитой технологической цивилизации, которые хранятся в музеях и в частных коллекциях. Это оружие – мечи размером в полтора-два человеческих роста[34]. Такие

же нарезные ружья калибром от 20 до 30 мм со спиленным прикладом[35]. Доспехи, обмундирование, украшения, столовая посуда, предметы обихода и книги высотой в человеческий рост, которыми пользовались великаны[36]. Дошли до наших дней и сотни гравюр, на которых изображены вместе великаны и обычные люди[37].

Это указывает на то, что люди-великаны жили на земле не тысячелетия тому назад, а совсем недавно. И этому есть документальные свидетельства.

У прусского короля Фридриха Вильгельма I в начале XVIII столетия был в армии полк, который состоял из одних великанов. Рост гренадеров колебался от двух метров двадцати сантиметров до двух метров семидесяти пяти сантиметров[38].

Живут великаны рядом с нами и в наши дни. Но не долго. Сильно болеют – страдает опорно-двигательный аппарат[39].

Существование исполинов на Земле в период до Потопа и после него объясняет причину происхождения всех мегалитических сооружений на нашей планете, а также наличие высоких технологий.

Например, на руинах Баальбека в Ливане вес каждого из трёх каменных блоков в Трилитоне, находящихся в основании построенного древними римлянами храма Юпитера, составляет 750 тонн. Эти монолиты находятся на восьмиметровой высоте и покоятся на блоках чуть меньшего размера. Вблизи от храма из земли торчит самый большой в мире обработанный камень весом около 1200 тонн[40]. И таких мегалитических памятников допотопного периода множество на каждом континенте, дне морей и океанов[41]. Все они – несомненное свидетельство о высокоразвитой науке и инженерии допотопных насельников земли. Об этом в своё время писал Платон[42].

Современная наука уходит от ответа на вопрос о существовании послепотопных цивилизаций на нашей планете. Она не может объяснить, как люди практически сразу же после потопа приступили к строительству Вавилонской башни, построили пирамиды в Египте, тысячи наземных и подземных храмов в Индии, Китае, Бирме и многих других государствах.

Современная история утверждает, что примерно в III веке до н. э. сформировался классический список из семи чудес света:

Пирамида Хеопса (Гиза, 2550 г. до н. э.),
Висячие сады Семирамиды (Вавилон, 600 г. до н. э.),
Статуя Зевса в Олимпии (Олимпия, 435 г. до н. э.),
Храм Артемиды Эфесской (Эфес, 550 г. до н. э.),
Мавзолей в Галикарнасе (Галикарнас, 351 г. до н. э.),
Колосс Родосский (Родос, между 292 и 280 гг. до н. э.),
Александрийский маяк (Александрия, III век до н. э.)[43].

Большинство из указанных чудес, судя по их размерам, вероятнее всего строились людьми-исполинами. Многие тысячи других доисторических сооружений, сохранившихся до наших дней, по высоте ступеней, перекрытий и много другого указывают на то, что строились они под свой рост и для собственных нужд.

Из этого ряда древних сооружений особенно бросаются в глаза подземные храмы Индии с каменными картинами на стенах. Как считают специалисты, без применения станков с числовым программным управлением их вырезать в камне невозможно.

Только один пример: Храм Кайлаш (Кайласанатха), что в переводе с санскрита – Бесконечность Вселенной. Он находится в индийской деревне Эллора. Прославился на весь мир своим многоэтажным грандиозным пещерным комплексом монолитных храмов, высеченных в скале из одного гигантского куска скалы, которая обтёсывалась сверху вниз. Он имеет размеры 55х36 метра (общей площадью 1980 м²), расположен в центре вырубленного в скале двора размером 58х51 м, уходящего в глубь скалы на 33 метра. В нижней части храма находится пьедестал высотой 8 метров, на котором стоят трёхметровые изваяния слонов и львов. Храм в два раза больше и в полтора раза выше знаменитого Парфенона в Афинах.

Специалисты подсчитали, что для его постройки понадобилось извлечь 200 000 тонн горной породы. Предполагается, что было задействовано 7000 рабочих и потребовалось 150 лет, чтобы завершить проект. До сих пор непонятно, как это было сделано, поскольку в то время не было современных технологий, позволяющих осуществить такое сооружение.

Если бы подобный храм строился сегодня, то понадобилось бы не меньше десяти крупнейших горнопроходческих машин с производительностью 1000 тонн скальной породы в день каждая. При этих условиях процесс извлечения горной породы занял бы около 200 дней непрерывной работы. После этого мастеров ждала бы фигурная обработка камня. Но она невыполнима при современных технологиях. А для мастеров прошлого такая работа оказалась посильной[44].

Высокие технологии прошлого засвидетельствованы и в недавние времена. Еще 400 лет назад известный художник Джованни Баттиста Пиранези документировал монументальные постройки в Европе после очередного природного катаклизма. На всех рисунках запечатлены технологии строительства, которые использовали исполины[45].

Современники, дабы не объяснять загадки появления монументальных сооружений в прошлые века, причислили его к фантастам древней архитектуры в графике. Многие запечатлённые Пиранези сооружения были уничтожены его современниками, но десятки сохранились, свидетельствуя о том, что он ничего не выдумывал, а зарисовки производил с натуры.

Сооружений и находок, свидетельствующих о существовании исполинов, по всему миру очень много. Но на информацию по ним во всех государствах наложено табу. Причин много. Пришлось бы объяснять, почему раньше люди были выше. Что на земле, как до потопа, так и после него существовали высокоразвитые цивилизации, которые в своём развитии, знании законов природы, управлению ею, значительно опережали нашу – космическую. И самое главное: их присутствие подвергает сомнению теорию Дарвина о происхождении человека от обезьяны. В природе обезьян таких размеров нет. Даже костей не нашли. А вот останки исполинов от четырёх метров и выше находят повсеместно.

Выводы

Изучив сведения о первых людях Адаме и Еве, изгнанных из рая вследствие грехопадения и давших начало человечеству,

а именно: об их физических данных, умственных способностях и духовности, можно сделать несколько выводов.

1. Бог Словом за шесть дней сотворил видимый мир. Сама же Библия – эпическое сказание о последовательном раскрытии творческого потенциала Бога. Через сотворение стихий, светил, неба, земли, тверди, воды, пресмыкающихся, рыб, птиц, животных и наконец, человека Библия предваряет то повествование об истории взаимоотношений между Богом и человеком, которое составляет основное содержание Ветхого Завета. Творя мир Бог идёт от простого к сложному, от элементарного к более совершенному. Человек оказывается вершиной Божественного творческого процесса. В нём совмещены элементы материального и духовного миров, благодаря этому человек становится связующим звеном между обоими мирами.

2. Бог, создав человека по Своему образу и подобию, сделав его властелином природы, дав право нарекать имена, поставив на возделывание рая, призвав создать семью, плодиться и размножаться, укрепил всё это самой важной духовной заповедью духовного поста. В основу положил дар свободы воли и права выбора. Жизнь человека в Эдемском саду была счастливой. Он имел всё. Общался с Богом. Предстояло только сдать экзамен у дерева добра и зла, чтобы потом быть допущенным к познанию дерева жизни. Но пост человек не выдержал.

3. Хотя первые люди на земле – Адам, Ева и их потомки – находились в падшем и деградирующем состоянии, они не были «примитивными». Являясь самыми первыми в Сотворении, они не имели недостатков – были совершенными, владели уникальными способностями, которые ныне нам недоступны.

4. После кровавого грехопадения первенца Адама Каина, убившего своего младшего брата Авеля, образовалось две ветви развития человечества.

Одна – сельскохозяйственная, тяготеющая к природе и духовности. Её начал третий сын Адама – Сиф, данный Богом Еве вместо первого сына. С него и начался род Христов (Лк. 3, 23-38).

Вторая ветвь – технократическая, её основал Каин. Он построил первый город. Его потомки создали сельскохозяйственные орудия,

чтобы силой вырвать у земли те блага, которые она перестала давать людям, оросившим её кровью, начали вооружаться, что предопределило неизбежность дальнейших войн. Именно они положили основание тому феномену, который мы сегодня называем цивилизацией. Искусство же помогало им заслониться от пустоты, вторгшейся в их жизнь. С каинитами в допотопный мир приходит и многожёнство. Они извращают богоучреждённый характер брака, обнаруживая свою нравственную разнузданность и плотоугодие.

Как следствие, духовное разложение распространяется на весь мир. В результате появляются люди-исполины, рождённые от связей человеческих дочерей с сыновьями Божьими. Они создают города, остатки которых мы видим и находим на разных континентах в наши дни. Творец смывает скверну всемирным потопом.

5. Пока человек подчинялся Богу, мир подчинялся человеку. Адам воспротивился Богу, и в мир вошёл грех. С тех пор созданный Им мир скатывается вниз. Человек за тысячи лет растерял знания и навыки, полученные от Бога в момент создания и общения с ним. Оказалась разорванной связь человека с природой и животным миром, навсегда утеряны способности по общению с животными, их понимание. Нам же остаётся повернуться лицом к Богу и спасти себя.

Используемая литература:

1. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. Российская академия наук. Институт русского языка имени В. В. Виноградова. 4-е изд., доп. М.: Азбуковник, 1997. с. 3–5.
2. Цап. А., Введение к Старому Завету. Прешов, 2022. с. 192–197.
3. Карус. П., Человек и личность. The Monist. Hegeler, Edward C. – Chicago: Open Court Publishing Company, 1910. — Vol. 20. – С. 369.
4. Свобода воли. А. А. Столяров (В греческой философии), А. В. Апполонов (Эпоха Реформации), Ю. Н. Попов (Эпоха Просвещения), Б. М. Величковский (В современной науке). Румыния –

- Сен-Жан-де-Люз. М. : Большая российская энциклопедия, 2015. с. 556–557.
5. Сёрен Кьеркегор. Электронная библиотека Института философии РАН.
 6. Святой Ефрем Сирин., Творения. - [Репринт. воспр. изд. 1901 г.] : Свято-Троицкой Сергиевой Лавры : в 8 том. - Москва, 1993-1995. Т. 6. - Изд. «Отчий дом» - 1995. – 481 с. Толкование на книгу Бытия. с. 205-337.
 7. Тихомир Димитров. Они верили в Бога: пятьдесят нобелевских лауреатов и другие великие ученые. София, 2007. С. 150.
 8. Буйе Л. «О Библии и Евангелии» («La Bible et L'Evangile», Р., 1951; рус. пер.: Брюссель, 1965). С. 23.
 9. Ганс Урс фон Бальтазар - Целое во фрагменте - Некоторые аспекты теологии истории. М.: Истина и Жизнь, 2001. С. 248
 10. Иоанн Златоуст. Беседы на книгу Бытия. 14, 5 (PG 53, 116). Рус. пер.: Т. 4. Кн. 1. с. 115.
 11. Василий Селевкийский. Слово 2. Об Адаме (PG 85, 40–41).
 12. Сокровищница духовной мудрости : Антология святоотеческой мысли в 12 томах - Издательство Московской Духовной Академии и Введенской Оптиной Пустыни, 2007-2011.
 13. Апокрифы Древней Руси. Сост., предисл. М.В. Рождественской. – СПб: Амфора, 2002. с.239.
 14. Там же.
 15. Творения иже во святых отца нашего Григория Богослова, архиепископа Константинопольского: Т. 1-2. - Санкт-Петербург: Изд. П.П. Сойкин, [1912]. / Т. 1. – III, 680, 1 л. порт. Слова (1-45). с.554.
 16. Творения. Святой Ефрем Сирин. - [Репринт. воспр. изд. 1901 г.] : Свято-Троицкой Сергиевой Лавры : в 8 том. - Москва, 1993-1995. Т. 6. - Изд. «Отчий дом» - 1995. – 481 с. Толкование на книгу Бытия. Глава 2. с.205-337.
 17. Боговидение. Владимир Лосский; пер. с фр. В.А. Решиковой, сост. и вступ. ст. А.С. Филоненко - М.: АСТ, 2006. 759 с. Догматическое богословие. с. 455-552.
 18. Цап. А. Введение к Старому Завету. Прешов, 2022. с. 198–200.

19. Василиадис Н. Библия и археология. Сергиев-Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2003. 416 с.
20. Апокрифы Древней Руси. Сост., предисл. М.В. Рождественской. – СПб: Амфора, 2002. 239 с.
21. Урана Кларк, «Как началась наша музыка», Книга знаний (том 18), Нью-Йорк, 1957, с. 6695–6700.
22. Василиадис Н. Библия и археология. Сергиев-Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2003. 416 с.
23. Шейпак А. А. Глава II. Металлургия. Техника в ее историческом развитии. 2-е. М.: МГИУ, 2004. Т. II. с. 54–108.
24. Генри Моррис. Учебная Библия защитника, Гранд-Рапидс, World Publishing, 1995, с. 17
25. Джон Хадсон Тайнер. Изучение мира математики: от древних записей до новейших достижений в области компьютеров. – Издательская группа New Leaf, 200.
26. Толковая Библия, или Комментарии на все книги Св. Писания Ветхого и Нового Завета : в 7 т. под ред. А. П. Лопухина. - Изд. 4-е. - Москва : Дар, 2009. Т. 1: Ветхий Завет / [ред. группа: М. В. Грацианский и др.]. - 1055 с. / Книга Бытия. с. 28-385.
27. Там же.
28. Моррис Г. Библейские основы современной науки – Издатель: Библия для всех; с. 142.
29. Де Касто Виктор. «Золотой стандарт». Санкт-Петербург, Страта, 2016 г. с. 34.
30. Власов В. Г. Золотое сечение, или Божественная пропорция // Власов В. Г. Новый энциклопедический словарь изобразительного искусства: В 10 т. – Т.3. – СПб.: Азбука-Классика, 2005. с.725-732.
31. Великаны. Большая советская энциклопедия : в 66 т. (65 т. и 1 доп.). гл. ред. О. Ю. Шмидт. – М. : Советская энциклопедия, 1926–1947.
32. Библейская энциклопедия. Никифор (Бажанов) – Москва : Локид-Пресс; РИПОЛ классик, 2005. – 795 с.
33. Николай Кун: Мифы Древней Греции. - Изд. Москва : Эксмо-детство, 2018 г. с.240.

34. Мечи великанов - на них можно смотреть в музеях
<https://www.gorodche.ru/news/secret/169401/>
35. Гигантские ружья великанов
<https://dzen.ru/media/id/5edb6fdbe0d56115d654849a/gigantskie-rujia-velikanov-5f0ac0abdf58931b7a981769>
36. Книги гигантов. Что нам передали Атланты?
<https://dzen.ru/media/id/5da915a535c8d800ac3f256c/knigi-gigantov-chto-nam-peredali-atlanty-5dc75ec7418cd54d70f282f7>
37. Тайна древней расы Великанов
<https://vk.com/@ufoobserver-taina-drevnei-rasy-velikanov>
38. Юрген Клоостерхейс: Легендарные «высокие парни». Источники по полковой культуре королевских гренадеров Фридриха Вильгельма I, 1713-1740 гг. Берлин, 2003 г. 706 с.
39. Уникальное цветное видео с самым высоким человеком на Земле.
<https://esoreiter.ru/news/0618/unikalnoe-cvetnoe-video-s-samym-vysokim-chelovekom-na-zemle.html>
40. Булавинцев Г. Баальбекский «камень преткновения». Техника молодёжи : журнал. – М.: «Молодая гвардия», 1973. – № 11. с. 55–58.
41. Хаген В. фон. Ацтеки, майя, инки. Великие царства древней Америки. Пер. с англ. – М.: Центрполиграф, 2008. с. 461–463.
42. Платон. Тимей. Собрание сочинений. Пер. с древнегреч. В 4 т., М.: Мысль, 1994.- 654 с. Т. 3. с. 426–427, 429–430.
43. 70 чудес зодчества Древнего мира: Как они создавались? The Seventy Wonders of the Ancient World. The Great Monuments and How They Were Built. – М.: Издательство Астрель, 2004. 304 с.
44. Аманда Шампри: Индия. Полная история страны. – Издательство: АСТ, 2021 г. С.304.
45. Джованни Батиста Пиранези. Дворцы, руины и темницы. Из собрания Государственного Эрмитажа. Екатеринбург, 2012.

ZOBRAZOVÁNÍ BOŽSKÝCH ATRIBUTŮ VE STAROBYLÝCH NÁBOŽENSKÝCH KULTECH, SYMBOLIKA ZVÍŘAT V KULTOVNÍ HISTORII A JEJÍ VLIV NA BIBLICKOU IKONOGRAPHII

Mgr. Karel Soukal

Úvod

Jakoukoli diskusi o náboženské ikonografii starověké Mezopotámie¹ komplikuje skutečnost, že máme na jedné straně náboženské texty, pro které nemáme žádné vizuální protějšky, a na druhé straně zobrazení někdy extrémně propracované pro které nám chybí jakákoliv písemná dokumentace. V Mezopotámii nebyly suroviny jako kámen, kov a dřevo, vše se muselo dovážet. V důsledku toho byl kámen často přerézán a kov byl roztaven; nezachovalo se ani dřevo. V době válek byly chrámové poklady odneseny jako kořist a božské sochy byly zohaveny nebo odvezeny do zajetí, takže prakticky žádné nezůstaly. O mezopotámském sochařství třetího a druhého tisíciletí př. n. l. bychom skutečně věděli velmi málo, nebýt předmětů uloupených Elamity na konci druhého tisíciletí př. n. l. a nalezených Francouzi při jejich vykopávkách v Susách v jihozápadním Íránu koncem 19.stol. Kulturní a náboženský vliv starověké Mezopotámie a veškeré jejich náboženské umění a ikonografie na pozdější ikonografické tradice je veliký a nezpochybnitelný. Samozřejmě se to týká i židovství, křesťanství a v menší míře islámu, byť samozřejmě již často s úplně odlišnou kulturně - náboženskou a liturgickou duchovností.

Ikonografie starověké Mezopotámie

V době míru samy chrámy často roztavily většinu kovových předmětů, aby potom později mohly vyrábět jiné. Někdy byla poblíž chrámu zakopána hromada náboženských předmětů, nejspíše proto, aby se tak uvolnilo místo pro nové. Poklady Tell Asmar a Al-'Ubaid datované do

¹ MATTHEWS, Roger (2003). *The Archaeology of Mesopotamia: Theories and Approaches. Approaching the past*. Milton Square: Routledge. ISBN 0-415-25317-9.; Matthews, Roger (2000). *The Early Prehistory of Mesopotamia: 500,000 to 4,500 BC*. Subartu. Vol. 5. Turnhout: Brepols. ISBN 2-503-50729-8.

druhé čtvrtiny třetího tisíciletí před Kristem jsou dva příklady této praxe. Pouze v několika případech se zachovaly fragmentární důkazy, které naznačují, jak byly chrámy zdobeny (například malby v Tell 'Uqair)¹, jsou zde často vyobrazeny na památnících a různých pečetích. Fasády jsou zde zdobeny datlovými pilastry nebo se symbolikou vodních božstev. Výzdoba světských budov, mezi nimi nástěnné malby z paláce v Mari a vápencové reliéfy, které zdobily paláce asyrských králů, též poskytují určitý vhled do tehdejší náboženské ikonografie.

Obrázek 1 – Tell Uqair (chrám)

Starobylé náboženské artefakty

Našimi nejlepšími zdroji náboženské ikonografie jsou malé předměty (artefakty). Plakety a figurky vyrobené z hlíny často ilustrují nejvýznamnější typ tehdejšího náboženství.² V určitých obdobích je to například malovaná keramika jakožto prostředek, sloužící k repre-

¹ <https://ane.hypotheses.org/tag/tell-uqair>

² https://en.wikipedia.org/wiki/Assyrian_sculpture#/media/File:Genien,_Nimrud_870_v._Chr._Aegyptisches_Museum,_Muenchen-4.jpg

zentaci náboženských symbolů a určitých atributů božstev. Občas se dochovaly i zdobené kovové nádoby, kamenné palcáty a malé bronzové figurky. Bez jistých symbolů a pečeti by však byly naše znalosti značně skrovné. Starobylé pečeti byly v druhé polovině čtvrtého tisíciletí nahrazeny malými kamennými válečky, které se používaly jako známky administrativní nebo osobní identifikace až do konce prvního tisíciletí před Kristem. Tyto válcové pečeti byly vyřezány s vzory v hlubotisku a mohly být rolvány přes těsnění hliněných nádob, těsnění dveří, buly, tabulky nebo jejich hliněné obálky tak, aby zanechávaly reliéf. Takové miniaturní reliéfy jsou prostředkem pro nejsložitější a nejexpresivnější ikonografická znázornění.¹

Obrázek 2 – Nimrod

¹ PORADA, Edith, *Corpus of Ancient Near Eastern Seals in North American Collections*, vol. 1, *The Pierpont Morgan Library Collection* (Washington, D.C., 1948; *The Pierpont Morgan Library Collection*, Washington, D.C., 1948). (The same author has more recently edited *Ancient Art in Seals*, Princeton, 1980, which includes an André Parrot *Sumer*, London, 1960, and *Nineveh and Babylon*, New York, 1961).

Náboženské artefakty ve staré Mezopotámii

Nahé ženské figurky patří mezi nejstarší artefakty, kterým lze přiřadit náboženský význam. Mezi pravěké figurky Mezopotámie patří vysoké, tenké a hliněné „ještěři“ postavy s protáhlými hlavami, očima z kávových zrn, proříznutými ústy a hliněnými kuličkami zdobícími ramena. Figurky „ještěrek“ byly nalezeny na jižních místech v mužské i ženské verzi, ačkoli druhá je častější. Dál na sever, v Tell al-Sawwan¹, byly ženské figurky a také mužské pohlavní orgány vyřezány z alabastru.² Tyto figurky mají také protáhlé hlavy a výrazné oči, ale mají více zaoblený tvar. Na severu mají hliněné figurky často zkrácené hlavy a důraz je kladen na „zakulacené“ tělo. Opačný trend je však doložen v Tell Braku, kde byly v chrámu na konci čtvrtého tisíciletí nalezeny „idoly očí“. Zde jsou oči zdůrazněny s upozaděním všeho ostatního. Dlouho se vedla diskuze, co ve skutečnosti mohly symbolizovat. Ačkoli vždy existuje riziko připsování náboženského významu figurce, když neexistuje žádný písemný důkaz, který by to potvrdil, zdá se v tomto případě pravděpodobné, že tyto postavy měly konotace plodnosti.³

Obrázek 3 – figurka z Tell es Sawwan

¹ YOUKANA, Donny George, "Tell Es-Sawwan: The Architecture of the Sixth Millennium BC", NABU, 1997, ASIN B001AC6TMA ISBN 978-1-897750-05-6.

² <https://alchetron.com/Tell-es-Sawwan>

³ SEIDL, Ursula, *Die babylonischen Kudurru-Reliefs*, Berlin, 1968.

Mýtické bytosti, symbolika zvířat

V určitých obdobích se téma boje se zvířaty stalo dominantním v ikonografickém repertoáru. Po několik století během třetího tisíciletí a v různých dobách později jsou místní hrdinové zobrazováni, jak chrání ovce, kozy a dobytek před útokem lvů a jiných predátorů. Obecně jsou hrdinové (bohové) buď nazí, s vlasy po ramena, často nosící ozdobnou čelenku. Často jim pomáhá jistá mýtická bytost, která má nohy a rohy býka a lidskou hlavu a trup. Byly učiněny pokusy přirovnat postavy k legendárnímu králi Gilgamešovi a jeho společníkovi Enkiduovi, ale jistý důkaz chybí. Pravděpodobně zde nacházíme důraz na ochranu domestikovaných zvířat před jejich agresory.¹ Prehistorické pečeti zobrazující postavy, které často nosí masky zvířat a které reprezentují hady, kozorožce a další zvířata, pravděpodobně odrážejí primitivnější animistickou náboženskou tradici.

Jeden motiv, který, jak se zdá, měl v mezopotámské prehistorii a historii zvláštní význam, ukazuje heroickou mužskou postavu v boji s divokými zvířaty. Hrnc z období Halaf (asi 4500 př. n. l.) ukazuje lučištníka mířícího na býka a kočku. Postava tradičně známá jako kněz-král se objevuje na reliéfu a pečeti z uruckého období (konec čtvrtého tisíciletí), střílející nebo vrhající kopí na lvy a býky. Stejně téma se znovu objevuje na asyrských reliéfech z devátého a sedmého století před naším letopočtem a formách předmětů asyrské královské pečeti. Po lovu je zde král vyobrazen, jak dělá úlitbu s mrtvými těly zvířat, čímž plní svou odvěkou funkci zástupce boha a ochránce země před divokým dobytím a lvy. Tato funkce musela být obzvláště důležitá a rituální.

Božstva a jejich vlastnosti v Akkadských dobách

Symbolika zobrazování božstev se vyvíjela velmi rozmanitě, v polovině třetího tisíciletí byly typické například jakési přilby s rohy nejčastější způsob identifikace božstva. V akkadských dobách (2340–2180 př. n. l.) byly pro významnější božstva zřízeny odlišné typy ikonografie, i když podrobné znázornění na pečetích z tohoto období je pro nás obecně nesrozumitelné. Role některých božstev se pozná podle atributů,

¹ SCURLOCK, JoAnn, "Animals in Ancient Mesopotamian Religion", in Billie Jean Collins (ed.), *A History of the Animal World*, Leiden, Brill, 2002.

kteře mají, u jiných podle typu rostlin, proudů vody nebo např. paprsků, kteře vycházejí z rukou či ramen. To často slouží pouze k potvrzení, že božstvo je symbolizováno například rostlinou nebo nějakým válečnickem apod. Rozlišení je však často složité nebo téměř nemožné.

Ninurta a bohové válečníci

Ve skutečnosti existuje jen velmi málo zobrazení, kteře lze skutečně identifikovat s jistotou. Na akkadských pečetích je často zobrazován bůh Ninurta¹. Zobrazování bohů válečníků na starobabylonských pečetích na asyrských reliéfech je časté. Chrám Ninhursaga v Al-‘Ubaid² byl vyzdoben různými božstvy a jejich zobrazeními s různou symbolikou zvířat. Na akkadských pečetích jsou zřetelná vyobrazení vodního boha Enkiho (Ea)³ v jeho vodním domě nebo s vodou tekoucí z jeho ramen. Jeho sluha Usmu je také zobrazen, stejně jako pták Zu, kteřý krade desky osudu. Později vodní bůh mizí z ikonografie a začne být nahrazován želvou. Novoasyrská pečeť zobrazující božskou postavu běžící po hřbetě draka je často považována za symbol babylonského boha Marduka s příšerou Tiamatem.

Obrázek 4 – babylonský bůh Marduk a Tiamat

¹ Ninurta je v sumersko-akkadské mytologii bůh války, plodnosti, ochránce hranic a bůh nerostných surovin. Nerostné suroviny a válka spolu v Sumeru úzce souvisely, protože Sumerové neměli žádné nerostné suroviny a často kvůli nim byli nuceni vést války.

² <https://www.ancientpages.com/2017/01/03/beautiful-temple-dedicated-to-ninhursag-goddess-of-childbirth-and-divine-protector-of-wild-animals/>

³ Enki, akkadsky Ea, řecky Aos. V sumersko-akkadské mytologii „Pán Abzu“, ochránce civilizace a kultury, měl moc nad Me. Někdy též bůh moudrosti a magie.

Obrázek 5 - Ninhursag v Al-'Ubaid – zvířecí božstvo

Měsíční bůh Nanna (Sin) byl hlavním božstvem¹, ale jeho zobrazení je překvapivě málo. Stéla z Uru a jedna z nástěnných maleb z paláce Mari jsou možná nejpersvědčivějšími vyobrazeními tohoto boha, ale tam, kde lze bohy na člunech s jistotou identifikovat, se zdá, že jde o boha slunce. Mimořádně běžný je také srpek měsíce pod slunečním kotoučem. Ikonografie boha slunce Utu (Shamash) je však dobře doložena. Často je zobrazován s paprsky stoupajícími z jeho ramen, jak klade nohu na horu a drží pilový nůž, kterým si právě prosekal cestu přes hory na východě. Často ho doprovází jeho zvířecí vlastnost, býk s lidskou hlavou (pravděpodobně bizon), nebo ochránci, kteří otevírají brány úsvitu. Štíři mohou být také spojováni s bohem slunce, ale jsou to též symboly plodnosti a atributy bohyně lásky, moci a sexu – Ištar (Inanna).² Slavná deska ukazuje boha slunce sedícího ve svém chrámu v Sipparu; objevuje se také jako bůh spravedlnosti, držící symbolickou hůl a prsten, na babylonském Chammurapiho (Hammurabi) zákoníku.³

¹ <https://www.ancientpages.com/2017/04/01/nanna-mesopotamian-moon-god-lord-wisdom-father-gods/>

² Pozn. Atributy Ištar (Innany) byla zvířata lev, sova a holub. Jejím symbolem byla planeta Venuše. Zobrazována bývá v mnoha podobách, nejčastěji je odhalena, v rukou má zbraně (nejčastěji luk), na hlavě tiáru s rohy. Pokud je zobrazována ve své sexuální funkci, vyrůstají jí z těla falické symboly.

³ Chammurapiho zákoník (nebo kodex krále Chammurapiho) je babylonský zákoník, vydaný králem Chammurapim. Pochází přibližně z roku 1686 př. n. l. (uvádí se též 1800 př. n. l.), patří tak mezi nejstarší dochované zákoníky vůbec, (staršími jsou jen zápisy o zákonech sumerského krále Urnammy z města Uru (zhruba 2050 př. n. l.) a další dva

Obrázek 6 – měsíční bůh Nanna (Sin)

Obrázek 7 – Chammurapiho zákonník - stéla

zákoníky z Mezopotámie). Po dlouhou dobu byl však Chammurapiho zákoník považován za naprosto nejstarší.

Neidentifikovatelné postavy

Z bohatství symbolů, které představují božstva, lze mnohé identifikovat pouze orientačně. Babylonská ikonografie zobrazuje tyto symboly a pojmenovává božstva, ale mezi obrázkem a textem často neexistuje žádná korelace. To je také případ starobabylonských pečeti z rané části druhého tisíciletí př. n. l., kde máme časté vyobrazení neidentifikovatelných postav a velké množství popsanych pečeti zmiňujících božské ochránce: jména obecně nemají na vyobrazení žádný vliv. Zdá se, že starověcí autoři pečeti některá božstva realizovali obrazovou formou, jiní písemnou a další svými symboly.

Dalo by se tedy z toho usuzovat, že božstva nejčastěji vzývaná byla na zobrazeních ta nejpravděpodobnější, jenže pak by to celé nedávalo smysl, jelikož například Ištar je velmi často zobrazována a téměř nikdy není její postava písemně zmíněna. Je pravděpodobné, že určitá božstva měla dobře zavedenou ikonografii, pravděpodobně založenou na běžně známé kultovní soše nebo nástěnné malbě, zatímco jiná byla vzývána podle jména, protože jejich ikonografie nebyla tak okamžitě rozpoznatelná. V neoasyrských dobách, kdy démoni hráli v náboženství stále větší roli, se obraz stává ještě složitějším: máme popisy démonů, ale je těžké je nějak sladit se zobrazeními.

Zvířecí atributy v Bibli (SZ, NZ)

Vize Ezechielova (Ez 1, 4–13)

Bohatá a starobylá ikonografie Mezopotámie měla jistě vliv na zobrazování klíčových událostí v židovsko-křesťanské tradici. Abych uvedl pouze pár příkladů, základem Ezechielovy vize (Ez. 1, 4–13)¹ a potažmo symbolů čtyř evangelistů jsou obrovští okřídlení lvi a býci s lidskou hlavou, kteří, jak známo zdobili a chránili vchody do asyrských paláců, v ikonografii jsou zobrazováni jakožto spojující lidskou inteligenci s křídly orla a sílu býka nebo lva², nejmocnějších tvorů na nebi i na zem

¹ CARLEY, Keith W. (1974). *The Book of the Prophet Ezekiel*. Cambridge Bible Commentaries on the New English Bible (illustrated ed.). Cambridge University Press. ISBN 9780521097550.

² <https://www.quora.com/What-are-the-four-living-beings-in-the-Bible>

Obrázek 8 – vize Ezechielova (modern art)

Ezechielova vize se nachází v knize Ezechiel, která je součástí Starého zákona. Ezechiel byl judským prorokem, který byl odveden do zajetí v Babylonii. Jeho působení se datuje mezi roky 593 př. n. l. a 571 př. n. l.

V prvních 8 kapitolách knihy Ezechiel vidí v několika viděních Boží slávu, jak se zvedá ze svého sídla v jeruzalémském chrámě a odchází postupně k bráně a přes město na východ, ven z města na Olivovou horu.

Kniha Zjevení a symbolika Beránka

Kniha Zjevení¹ je poslední knihou Nového zákona a byla napsána pravděpodobně mezi roky 92 a 96 po Kr. na konci vlády císaře Domitiana. Jejím autorem je (žido)křesťanský prorok Jan, který je podle tradice autorem čtvrtého evangelia (apoštol Jan). Kniha pomocí obrazů a symbolů líčí církve v autorově současnosti a dramatickou budoucnost, ve které zvítězí Beránek (Ježíš Kristus) a všichni jeho věrní...

Obrázek 9 – Beránek Boží (Ravenna 6. stol.)

¹ Apokalypsa – řecky ἀποκάλυψις - *apokalypsis* - zjevení, odhalení.

MARVIN, Pate, C. (2009). *Reading Revelation: A Comparison of Four Interpretive Translations of the Apocalypse*. Kregel Academic. ISBN 9780825433672. ; Smalley, Stephen S. (2012). *The Revelation to John: A Commentary on the Greek Text of the Apocalypse*. InterVarsity Press. ISBN 9780830829248.

Zvířecí atributy u svatých, apoštolů a proroků

Některé z nejznámějších zvířecích atributů v Bibli jsou ty, které jsou spojeny s čtyřmi evangelisty. Matouš je zobrazován s andělem, Marek se lvem, Lukáš s obětím dobytčetem a Jan s orlem. Tyto atributy pocházejí z knihy Zjevení, kde jsou popsány čtyři okřídlené bytosti kolem Božího trůnu¹.

Obrázek 10 – Tetramorphos

¹ <https://en.wikipedia.org/wiki/Tetramorph>

Závěr

Známým atributem je ryba, která je spojena také se svatým Petrem (v podstatě potažmo s celým křesťanstvem)¹ Dokud byl Petr ještě Šimon, byl rybářem, proto je jeho atributem ryba.

Svatí a prorokové byli zobrazováni se svými atributy, které se vážou k jejich skutkům, patronství nebo mučednické smrti. Například – jelikož Petr třikrát zapřel Krista (než kohout zakokrhoval), bývá zobrazen rovněž s kohoutem. Co se týká jiných symbolů, tak křesťanská symbolika používá též dalších atributů např. v podobě holubice (symbol Svatého Ducha) a nebo symbol pelikána. Traduje se, že pelikán si v případě nouze o potravu, kdy nemá, čím by nakrmil svá mláďata, svým zobákem rozklove vlastní hrud' a pak mláďata krmí krůpějemi své vlastní krve. To symbolizuje skutečnost, že Ježíš trpěl a zemřel za všechny hříšné a byl mu proboden bok, ze kterého vytekla krev a voda. Víno, které je nezbytnou součástí svaté Eucharistie, symbolizuje právě krev, kterou Ježíš prolil za hříšné křesťany (tj. symbolicky své děti). Proto je v ikonografii Ježíš někdy zobrazován jako pelikán, který si rozklobává zobákem svou hrud', a pod ním jeho dvě mláďata, která se krůpějemi této krve živí.²

Použitá literatura:

PORADA, Edith, *Corpus of Ancient Near Eastern Seals in North American Collections*, vol. 1, *The Pierpont Morgan Library Collection* (Washington, D.C., 1948; *The Pierpont Morgan Library Collection*, Washington, D.C., 1948. (The same author has more recently edited *Ancient Art in Seals*, Princeton, 1980, which includes an *André Parrot Sumer*, London, 1960, and *Nineveh and Babylon*, New York, 1961).

¹ Řecké slovo „Ichthys“, je výrazem pro rybu (Ἰησοῦς Χριστός, Θεοῦ Υἱός, Σωτήρ – Ježíš Kristus, Boží Syn, Spasitel) Tento symbol byl (a stále je) hojně využíván ranými křesťany jako tajné heslo v časech pronásledování. Známá je také přezdívka „Ježíšova ryba“.

² STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc: [s.n.], 1992. 369 s. S. 38–41.; Lurker, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha: Vyšehrad, 1999. 365 s. ISBN 80-7021-254-3. S. 27–30. ; Ikonografie – Pelikán. ikonografie.sweb.cz

- YOUKANA, Donny G., "Tell Es-Sawwan: The Architecture of the Sixth Millennium BC", NABU, 1997, ASIN B001AC6TMA ISBN 978-1-897750-05-6.
- SEIDL, Ursula *Die babylonischen Kudurru-Reliefs*, Berlin, 1968
- SCURLOCK, JoAnn, "Animals in Ancient Mesopotamian Religion", in Billie Jean Collins (ed.), **A History of the Animal World**, Leiden, Brill, 2002.
- STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc: [s.n.], 1992. 369 s. S. 38–41.; Lurker, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha: Vyšehrad, 1999. 365 s. ISBN 80-7021-254-3. S. 27–30. ; Ikonografie – Peříkán. *ikonografie.sweb.cz*
- CARLEY, Keith W. (1974). *The Book of the Prophet Ezekiel. Cambridge Bible Commentaries on the New English Bible (illustrated ed.)*. Cambridge University Press. ISBN 9780521097550.
- PATE, C. Marvin (2009). *Reading Revelation: A Comparison of Four Interpretive Translations of the Apocalypse*. Kregel Academic. ISBN 9780825433672. ; Smalley, Stephen S. (2012). *The Revelation to John: A Commentary on the Greek Text of the Apocalypse*. InterVarsity Press. ISBN 9780830829248.
- GARFINKEL, Alan P., AUSTIN, R. D., EARLE, D. and WILLIAMS, H., 2009, "Myth, Ritual and Rock Art: Coso Decorated Animal-Humans and the Animal Master". *Rock Art Research* 26(2):179-197. Section "The Animal Master", *The Journal of the Australian Rock Art Research Association (AURA) and of the International Federation of Rock Art Organizations (IFRAO)*
- WERNES, Hope B., *Continuum Encyclopedia of Animal Symbolism in World Art*, 2006, A&C Black, ISBN 0826419135, 9780826419132, google books.
- HINKS, Roger (1938). *The Master of Animals*, Journal of the Warburg Institute, Vol. 1, No. 4 (Apr., 1938), pp. 263–265
- CHITTENDEN, Jacqueline (1947). *The Master of Animals*, Hesperia, Vol. 16, No. 2 (Apr. - Jun., 1947), pp. 89–114
- SLOTTEN, Ralph L. (1965). *The Master of Animals: A study in the symbolism of ultimacy in primitive religion*, Journal of the American Academy of Religion, 1965, XXXIII(4): 293-302

- LANG, Bernhard(2002). *The Hebrew God: Portrait of an Ancient Deity*, New Haven: Yale University Press, pp. 75–108
- CARSON, D. A; MOO, Douglas J. *Úvod do Nového zákona. Praha: Návrat domů*, 2008. 700 s. ISBN 978-80-7255-165-1.
- DOUGLAS, J. D, a kol. *Nový biblický slovník. 2. vyd. Praha: Návrat domů*, 2009. 1243 s. ISBN 978-80-7255-193-4.
- EDINGER, Edward F; ELDER, George. *Archetype of the Apocalypse : a Jungian study of the book of Revelation*. Chicago: Open Court, 1999.
- MOUNCE, Robert H. (1997). *The Book of Revelation (rev. ed.)*. Grand Rapids, Michigan: W. B. Eerdmans. ISBN 0802825370.
- PATE, C. Marvin (2009). *Reading Revelation: A Comparison of Four Interpretive Translations of the Apocalypse*. Kregel Academic. ISBN 9780825433672.
- SMALLEY, Stephen S. (2012). *The Revelation to John: A Commentary on the Greek Text of the Apocalypse*. InterVarsity Press. ISBN 9780830829248.

Internetové odkazy

- <https://ane.hypotheses.org/tag/tell-uqair>
- https://en.wikipedia.org/wiki/Assyrian_sculpture#/media/File:Genien,_Nimrud_870_v._Chr._Aegyptisches_Museum,_Muenchen-4.jpg
- <https://alchetron.com/Tell-es-Sawwan>
- <https://www.ancientpages.com/2017/01/03/beautiful-temple-dedicated-to-ninhursag-goddess-of-childbirth-and-divine-protector-of-wild-animals/>
- <https://www.ancientpages.com/2017/04/01/nanna-mesopotamian-moon-god-lord-wisdom-father-gods/>
- <https://www.quora.com/What-are-the-four-living-beings-in-the-Bible>
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Tetramorph>

HEBREJSKÉ TISKY 15. A 16. STOLETÍ

Mgr. Eduard Neupauer, Ph.D.

Při své práci na soupisu tisků 16. století ze zámeckých knihoven v České republice¹ jsem se sporadicky setkával se vzácnými tisky hebrejskými, které pocházeli částečně od tiskařů židovských a částečně od jiných tiskařů, kteří pracovali pro jednotlivce nebo židovské obce na zakázku. Předkládaná stať vychází z vedlejších, marginálních poznámek, které jsem v rámci studia tisků 15. a 16. století (inkunábul) pořizoval v práci na zmíněném soupisu pro Národní muzeum ČR a Národní památkový ústav ČR. Samozřejmě se ve valné většině jednalo o tisky liturgického charakteru, tisky Tóry a učených komentářů k Tóře. Pravda, jde o specifické tisky, které částečně přejímají nomenklaturu procesu tisků zmiňovaného období (tisky inkunábul 15. a 16. století), ale v mnohém jsou naopak odlišné. Je tomu tak jak po stránce ortografické², tak také výzdobou anebo specifickým vysazením textu.

¹ Neupauer, E., - In: Mašek, Petr - Hájek, Pavel - Pešoutová, Ivana - Semecká, Dagmar - Antonín, Luboš - Nebeská, Barbora - Koudela, Miroslav - Macková, Eva - Jiráček, Matouš - Holíková, Pavla - Štumbauer, Tomáš - Neupauer, Eduard - Kašpar, Jan - Bendová, Lenka - Maloušek, Jan - Novotný, Ladislav - Trnka, Ján - Špinar, Jindřich - Sedláčková, Jana *Tisky 16. století v zámeckých knihovnách České republiky.. I. /.* text Petr Mašek, Pavel Hájek, Ivana Pešoutová, Dagmar Semecká, Luboš Antonín, Barbora Nebeská, Miroslav Koudela, Eva Macková, Matouš Jiráček, Pavla Holíková, Tomáš Štumbauer, Eduard Neupauer, Jan Kašpar, Lenka Bendová, Jan Maloušek, Ladislav Novotný, Ján Trnka, Jindřich Špinar, Jana Sedláčková. Praha - České Budějovice, Národní muzeum ... ve spolupráci s Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm v Českých Budějovicích, 2015.. 966 stran. A také: Neupauer, E. "Knihovna státního zámku Kynžvart v historických souvislostech: studie k rukopisnému a knižnímu fondu zámecké knihovny". In: Kuděj. *Časopis pro kulturní dějiny, Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň, Roč. 14, č. 2 (2013), s. 98-108.* A nakonec: Neupauer, E. *Tisky 16. století v západočeských zámeckých knihovnách: výstava.* V Českých Budějovicích, Národní památkový ústav, územní památková správa, 2014.

² Viz ve zhuštěné podobě v Šedinová, J. „Notes on Orthography of Non-Hebrew Expressions in Hebrew Written Sources in Central Europe“, In: Bláha, O. - Dittmann, R. - Uličná, L. (eds.). *Knaanic Language: Structure and Historical Background: proceedings of a conference held in Prague on October 25-26, 2012.* Academia, Praha 2013, s. 235-240.

O významu vzniku knihtisku není pochyb a je signifikantní, že první vytištěnou knihou Gutenbergem (1397/1400 – 1468) byla Bible, konkrétně Bible B 42 (42 podle počtu řádků na stránku). Gutenberg použil k vysázení 24 majuskulí a 24 minuskulí spolu s 242 písmeni tvořícími abreviatury a slitky. K vysázení Bible bylo použito celkem ca 46 000 odlitků znaků a „každý den po dobu dvanácti hodin... muselo být provedeno 230 000 rázů, aby vznikl odhadovaný počet 150 výtisků na papíře a 30 na pergamenu. Každý výtisk měl 1282 stran, které byli rozděleny do dvou dílů“.¹ A tak jako Gutenberg, tak i později další tiskaři sázeli ve velkém formátu knihy teologické a bohoslužebné – Bible, misály, liturgické texty etc.² Zavedení knihtisku v jednotlivých zemích se samozřejmě lišilo co do kvantity i kvality. První tisk v hebrejštině je zaznamenán k roku 1475, jak o tom referuje Tobolka.³ Většinu hebrejských tisků pozdější doby avšak můžeme považovat v historiografickém kontextu za deperdita, tj.: písemné (a hmotné) pozůstatky předchozích generací, které se nám nedochovaly do současnosti. Tyto rozděluje Hlaváček do tří různých skupin.⁴ První tvoří ty, o kterých nemáme žádných, byť zprostředkovaných, informací a nemůžeme je tedy striktně fixovat; druhou tvoří skupina tisků, které nemáme k dispozici nicméně na základě externích odkazů a marginálií můžeme předpokládat jejich existenci v konkrétním čase a místě vzniku, a třetí skupinu tvoří deperdita, která jsou doložená již konkrétními důvěryhodnými zmínkami a můžeme je integrovat do jasně limitované historické a obsahové roviny. Na hebrejské tisky toto rozlišení sedí maximálně. O tom nejlépe

¹ Bárta, M. „Johannes Gutenberg (1397/1400 – 1468). Vynález knihtisku a zrození moderní Evropy.“, In: Bárta, M. - Kovář, M. a kol. *Lidé a dějiny. K roli osobnosti v historii v multidisciplinární perspektivě*. Academia, Praha 2017, s. 189-208 (s. 195). K výzkumu knižní kultury na Slovensku odkazují k čtivé stati Špetko, J. „Otázky výskumu knižnej kultúry.“, In: Chovan, J. (ed.). *Letopis pamiatníka Slovenskej literatúry 1969*. Matica Slovenská, Martin 1970, s. 177-190.

² Všechny základní informace k proceduře distribuce a výroby starých tisků v Kopecký, M. *Úvod do studia staročeských rukopisů a tisků*. SPN, Praha 1978.

³ Tobolka, Z. *Kniha. Její vznik, vývoj a rozbor*. Orbis, Praha 1949. Mnohem podrobněji ale Tobolka, Z. V. (ed.). *České knihovnictví. O knihách a knihovnách*. Československý Kompas, Praha 1925.

⁴ Hlaváček, I. *Knihy a knihovny v českém středověku*. UK - Karolinum, Praha 2005, s. 113-114.

svědčí přímo mizivý počet hebrejských tisků, resp.: tisků nežidovských tiskařů sazbou v hebrejštině v „Knihopisu českých a slovenských tisků“.¹

Většina rabínů měla k vynálezu knihtisku vztah pozitivní a jakožto učenci se do tisků zapojovali jako editoři, komentátoři a jako autoři. Pro označení svého díla používali označení „svaté dílo“ (*mlechet kodeš*) nebo „nebeské dílo“ (*mlechet šamajim*) z čehož je vidět s jakou úctou k řemeslu tisku přistupovali. Tiskaři námi sledovaného období tiskli pro studenty, rabíny a zbožné muže, hebrejské Bible, halachické a liturgické texty.² V menším počtu to byli hebrejské lexikony nebo díla učených autorů středověké židovské filosofie. Z obecných charakteristik tisků 15. a 16. století můžeme vybrat následující specifické charakteristiky pro tisky hebrejské (jak židovské tak nežidovské³ provenience):

a) V rámci textové kritiky renesančního humanismu vykazují hebrejské tisky silné sepětí se středověkými rukopisy předně aškenázské provenience a to ve smyslu *ad fontes*. Židovští editoři připravovali k vydávání (předně v Itálii) středověké a pozdně-středověké prameny nasměrované ke kultivovanému studiu Biblických textů a exegetických autorit.

b) Většina tisků byla opatřena předmluvou tiskařů nebo editorů, vesměs vynikajících učenců své doby. Na konec knihy připojovali editoři nebo tiskaři *errata*, opravy a tabulky chyb.

c) V rámci midrašaických kompilací editoři určovali formativní charakter komentářů a výběr komentátorů tištěných textů. Tento moment je důležitý především ve vztahu k vydávání Rabínské Bible a předně Babylonského talmudu protože doplněné komentáři se stali

¹ Viz: Hejnic, J. „Dodatek k Dodatům Knihopisu českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. Století. Díl I. Prvotisky.“, In: *Sborník k 80. narozeninám Mirjam Bohatcové*. Knihovna Akademie věd České republiky, Praha 1999, s. 59-62.

² Víc v Sládek, P. „Tištěná kniha v židovské kultuře 15. a 16. století.“, In: Sixtová, O. (ed.). *Hebrejský knihtisk v Čechách a na Moravě*. Academia – Židovské muzeum v Praze, Praha 2012, s. 9-33.

³ Veselá, L. „Hebrejská typografie v Českých nežidovských tiskárnách 16. a 17. století.“, In.: Sixtová, O. *Hebrejský tisk v Čechách a na Moravě*. Academia – Židovské muzeum v Praze, Praha 2012, s. 165-176.

právě tyto tisky z velké části vzorem pro moderní kánon biblické exegeze.

d) Kolem roku 1526 byl vysázen v Praze text v Jidiš, a od této doby se židovští učenci nebránili vydávat a editovat díla v tomto jazyce. Nakonec se knihtisk v Jidiš stal fenoménem, který širší učené veřejnosti vzdělanost a kultivovaným „zbožným mužům“ poskytoval dostatečný, převážně liturgický, materiál pro modlitbu a učené disputace k Tóře.

e) Většina regionálních typografií (včetně Pražské) vychází z Italských vzorů vydávání hebrejských textů. Hebrejské tiskové písmo v Evropě má dle původu 3 formy: italskou, aškenázskou (od německých židů) a sefardskou podobu (od španělských židů).

f) Hebrejský tisk je znám svoji esteticky velmi harmonickou krásnou úpravou. Jsou zde užité kaligrafické i elegantní písmo, velkorysá úprava, rámečky a jiný dekorativní materiál navazující na rukopisné předlohy. Tiskaři ponechávají prostor pro poznámky či modelaci incipitů. Často se v tiscích objevuje dekorativní typ písma.

g) Městské a zemské znaky a signety v tiscích poukazují na místo vzniku nebo příslušnost tiskařů. V Pražských tiscích bylo zvykem otisknout pražský staroměstský znak. Ze signetů, ochranných známek tiskařů, se nejvíce objevuje symbol Davidovi hvězdy (*magen David*) a ve vzácných případech se objevuje i portrét tiskaře. Ty se nejčastěji objevují v ilustrovaných hebraikách, kterých je velice poskrovnu. Většinou se jedná o figurativní nebo ornamentální bordury, vyobrazení muže dávajícího požehnání nebo rostlinné motivy.¹

Celkově můžeme produkci tisků hebrejských, v klasické hebrejštině ale také jidiš², a to i přes přísnou cenzuru³ zejména v 17. století, za pro-

¹ Voit, P. „Výzdoba Pražských hebrejských tisků první poloviny 16. století jako součást České knižní grafiky.“, In.: Sixtová, O. *Hebrejský tisk v Čechách a na Moravě*. Academia – Židovské muzeum v Praze, Praha 2012, s. 123-152.

² Berger – Shlomo, Z. „Knihy psané v jidiš v Praze raného novověku (1550-1750).“, In.: Sixtová, O. *Hebrejský tisk v Čechách a na Moravě*. Academia – Židovské muzeum v Praze, Praha 2012, s. 177-186.

³ Putík, A. „Pražská cenzura hebrejských knih v letech 1512-1670 (1672).“, In.: Sixtová, O. *Hebrejský tisk v Čechách a na Moravě*. Academia – Židovské muzeum v Praze, Praha 2012, s. 187-214.

dukci velmi kvalitní. Brzy po vzniku knihtisku se stává součástí knižního historiografického diskursu a jak autoři, tak rovněž tiskaři, si brzy osvojují nové metody translace vzdělanosti a moudrosti evropských intelektuálních elit. Hebrejské texty byly ve vztahu ke kultuře orální a rukopisné produkci brzy standardizované do podoby jak ji známe v některých momentech dokonce i v současnosti, což se týká předně tisků Tóry, Talmudu či liturgických textů. Jak konstatuje Pavel Sládek: „Prosazení tisku v mluveném jazyce bylo bezpochyby završením nejstarší kapitoly v dějinách židovské tištěné knihy“.¹

Bibliografie

- Bárta, M. „Johannes Gutenberg (1397/1400 – 1468). Vynález knihtisku a zrození moderní Evropy.“, In: Bárta, M. - Kovář, M. a kol. *Lidé a dějiny. K roli osobnosti v historii v multidisciplinární perspektivě*. Academia, Praha 2017, s. 189-208.
- Berger – Shlomo, Z. „Knihy psané v jidiš v Praze raného novověku (1550-1750).“, In.: Sixtová, O. *Hebrejský tisk v Čechách a na Moravě*. Academia – Židovské muzeum v Praze, Praha 2012, s. 177-186.
- Hlaváček, I. *Knihy a knihovny v českém středověku*. UK - Karolinum, Praha 2005.
- Hejnic, J. „Dodatek k Dodatům Knihopisu českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. Století. Díl I. Prvotisky.“, In: *Sborník k 80. narozeninám Mirjam Bohatcové*. Knihovna Akademie věd České republiky, Praha 1999, s. 59-62
- Kopecký, M. *Úvod do studia staročeských rukopisů a tisků*. SPN, Praha 1978.
- Neupauer, E., - In: Mašek, Petr - Hájek, Pavel - Pešoutová, Ivana - Sebecká, Dagmar - Antonín, Luboš - Nebeská, Barbora - Koudela, Miroslav - Macková, Eva - Jiráček, Matouš - Holíková, Pavla - Štumbauer, Tomáš - Neupauer, Eduard - Kašpar, Jan - Bendová, Lenka - Maloušek, Jan - Novotný, Ladislav - Trnka, Ján - Špinar, Jindřich - Sedláčková, Jana. *Tisky 16. století v zámeckých knihovnách České republiky*.

¹ Sládek, P. Cit. dílo., s. 30.

- liky.. I., II., III. /.* text Petr Mašek, Pavel Hájek, Ivana Pešoutová, Dagmar Semecká, Luboš Antonín, Barbora Nebeská, Miroslav Kouřil, Eva Macková, Matouš Jiráček, Pavla Holíková, Tomáš Štumberg, Eduard Neupauer, Jan Kašpar, Lenka Bendová, Jan Maloušek, Ladislav Novotný, Ján Trnka, Jindřich Špinar, Jana Sedláčková. Praha - České Budějovice, Národní muzeum ... ve spolupráci s Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm v Českých Budějovicích, 2015.. 966 stran.
- Neupauer, E. "Knihovna státního zámku Kynžvart v historických souvislostech: studie k rukopisnému a knižnímu fondu zámecké knihovny". In: Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny, Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň, Roč. 14, č. 2 (2013), s. 98-108.
- Neupauer, E. *Tisky 16. století v západočeských zámeckých knihovnách: výstava*. V Českých Budějovicích: Národní památkový ústav, územní památková správa, 2014.
- Putík, A. „Pražská cenzura hebrejských knih v letech 1512-1670 (1672).“, In.: Sixtová, O. *Hebrejský tisk v Čechách a na Moravě*. Academia – Židovské muzeum v Praze, Praha 2012, s. 187-214.
- Sládek, P. „Tištěná kniha v židovské kultuře 15. a 16. století.“, In: Sixtová, O. (ed.). *Hebrejský knihtisk v Čechách a na Moravě*. Academia – Židovské muzeum v Praze, Praha 2012, s. 9-33.
- Šedinová, J. „Notes on Orthography of Non-Hebrew Expressions in Hebrew Written Sources in Central Europe“. In: Bláha, O. - Dittmann, R. - Uličná, L. (eds.). *Knaanic Language: Structure and Historical Background: proceedings of a conference held in Prague on October 25-26, 2012*. Academia, Praha 2013, s. 235-240.
- Špetko, J. „Otázky výskumu knižnej kultúry.“, In: Chovan, J. (ed.). *Letopis pamätníka Slovenskej literatúry 1969*. Matica Slovenská, Martin 1970, s. 177-190.
- Tobolka, Z. *Knihy. Jej vznik, vývoj a rozbor*. Orbis, Praha 1949.
- Tobolka, Z. V. (ed.). *České knihovnictví. O knihách a knihovnách*. Československý Kompas, Praha 1925.
- Veselá, L. „Hebrejská typografie v Českých nežidovských tiskárnách 16. a 17. století.“, In.: Sixtová, O. *Hebrejský tisk v Čechách a na Moravě*. Academia – Židovské muzeum v Praze, Praha 2012, s. 165-176.

Voit, P. „Výzdoba Pražských hebrejských tisků první poloviny 16. století jako součást České knižní grafiky.“, In.: Sixtová, O. *Hebrejský tisk v Čechách a na Moravě*. Academia – Židovské muzeum v Praze, Praha 2012, s. 123-152.

PRAWOSŁAWNY BIBLIJNY ALMANACH
II/2023

Redaktor wydania: doc. ThDr. Ján Husár, PhD.

Recenzenci:

J.E. Abp ThDr Paisjusz (Martyniuk), PhD.

Ks. dr Artur Aleksiejuk

Ks. dr Andrzej Konachowicz

doc. ThDr. Ján Husár, PhD.

Skład: doc. ThDr. Ján Husár, PhD.

Rok wydania: 2023

Ilość stron: 146

Wydawca: Diecezjalny ośrodek Kultury Prawosławnej
ELPIS v Gorlicach

ISBN 978-83-63055-50-9